

УДК 338.439.01:338.439.52-021.4](477)

JEL Classification: Q13; L14; Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911006>

О.М. БОРОДИНА, доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України

І.В. ПРОКОПА, доктор економічних наук,
член-кореспондент НААН

С.В. КИРИЗЮК, О.В. РИКОВСЬКА, кандидати економічних наук

Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем*

Мета статті – обґрунтувати сутність солідарного сільського господарства (ССГ) як сучасної концепції ефективного співробітництва сільськогосподарських виробників та груп споживачів для формування продовольчих систем локального рівня, заснованих на виробництві високоякісної продукції безпечним способом, дослідити вітчизняний досвід локальних ініціатив прямих поставок продовольчої продукції від виробника до споживача та розробити пропозиції щодо запровадження моделей ССГ в Україні.

Методика дослідження. Методологічну базу розроблення проблеми становлять наукові напрацювання зарубіжних і вітчизняних вчених, що досліджують можливості удосконалення взаємовідносин між виробниками і споживачами для розподілу зобов'язань і відповідальності у процесі виробництва та постачання безпечного продовольства. Прикладні аспекти ґрунтуються на систематизації досвіду інших країн щодо формування моделей ССГ з метою розробки заходів для запровадження нових соціальних взаємовідносин та комунікацій у коротких агропродовольчих ланцюгах в Україні. У дослідженні використано методи: узагальнення та абстрагування (для виявлення основних і відсторонення від несуттєвих властивостей ССГ), аналізу та синтезу (для дослідження сутності ССГ, його переваг та обмежень), абстрактно-логічний (для узагальнення висновків та формулювання пропозицій).

Результати дослідження. Розроблено науково-прикладні засади запровадження моделі ССГ у вітчизняних умовах на основі прямих взаємозв'язків між виробниками та споживачами продовольства, що ґрунтуються на адекватному розподілі відповідальності, ризиків та вигод між ними. Охарактеризовано переваги розвитку ССГ для різних суб'єктів відносин у сфері локального агропостачання, зокрема вигоди для споживачів, виробників і місцевої економіки. Аналіз сучасної вітчизняної практики встановлення прямих взаємозв'язків між виробниками та споживачами дозволяє констатувати, що співпраця у виробництві та постачанні продовольчої продукції відбувається поки що у найпростіших формах родинної та товариської взаємодопомоги, регулярного продажу селянами певних видів продукції постійним клієнтам. Запропоновано комплекс заходів з поглиблення соціальної взаємодії та комунікації у продовольчому забезпеченні для поширення практики ведення ССГ в Україні.

Елементи наукової новизни. Адаптовано теоретичні положення ССГ як новітньої концепції налагодження прямих зв'язків між виробниками і споживачами продовольства на основі розподілу вигод, відповідальності та ризиків між ними для використання у вітчизняній практиці; обґрунтовано доцільність поширення моделі ССГ в Україні, яка сприятиме підвищенню якості життя населення.

Практична значущість. Розроблено заходи й обґрунтовано поетапні кроки державної політики для запровадження та поширення моделі ССГ в Україні. Рис.: 1. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: солідарне сільське господарство (ССГ); взаємовідносини; виробники; групи споживачів; короткі ланцюги постачання; якісне продовольство.

Бородина Олена Миколаївна - доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

*Публікацію підготовлено в рамках виконання наукового проекту: «Соціальна взаємодія та комунікація у продовольчому забезпеченні для формування нової якості життя» за цільовою програмою наукових досліджень НАН України «Становлення нової якості життя» та розпорядження Президії НАН України від 23.05.2019 р. №317 (№ держ. реєстрації 0119U001717).

© О.М. Бородина, І.В. Прокопа,
С.В. Киризюк, О.В. Риковська, 2019

Прокопа Ігор Васильович - доктор економічних наук, член-кореспондент НААН, головний співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Киризиук Сергій Вікторович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Риковська Оксана Володимирівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Постановка проблеми. За останні два десятиліття в Україні надзвичайно загострилася проблема здорового харчування, що суттєво погіршує якість життя населення. МОЗ України повідомляє, що $\frac{2}{3}$ усіх хвороб українців пов'язані з неправильним харчуванням [5]. Це зумовлено недотриманням норм споживання важливих видів продуктів харчування (молочних, риби, м'яса, фруктів), збільшенням частки споживання оброблених харчових продуктів, скороченням споживання овочів і фруктів, зниженням вмісту мікро- та макроелементів у раціоні дітей (кальцій, залізо, вітаміни А і Д) та ін.

У світі проблема здорового харчування актуалізувалася ще раніше, що зумовлюється принаймні двома обставинами. З одного боку, внаслідок нестачі необхідної кількості продовольства: за оцінками ФАО понад 800 млн осіб хронічно недоїдають або страждають від голоду. З іншого, у розвинутих країнах гостро стоїть проблема ожиріння, в тому числі серед дітей. Останні наукові розробки доводять, що поліпшення якості харчування населення знаходиться у площині сприяння споживанню живої (здорової) їжі - мінімізації споживання оброблених продуктів та включення в раціон більше свіжих овочів і фруктів. Виробництво і постачання такої продукції вибагливіше до спеціальних умов зберігання, транспортування та реалізації, що ускладнює можливості її продажу через традиційні канали (великі торговельні мережі) і, відповідно, актуалізує розвиток коротких ланцюгів поставок продуктів харчування. Вони формуються особливо активно в останні десятиліття на основі прямих поставок (фермерські базари, ярмарки), а також через групи спільних закупівель, інтернет-платформи для прямих продажів тощо.

Поглиблення взаємодії та партнерства між виробником і споживачем у розвинутих

країнах світу у сфері безпечного виробництва та споживання продовольчої продукції сприяло формуванню нової продовольчої системи, здатної забезпечити її ефективне функціонування на основі підходу, що ґрунтується на активізації дій (Active), залученні спільнот (Community) та впровадженні принципу солідарності (Solidarity), який відомий як модель Community Supported Agriculture (CSA). Дослівно термін CSA може бути перекладено як «підтримуване спільнотою сільське господарство».

Актуальність досліджень у цій сфері наукових знань у вітчизняних умовах підвищується з огляду на встановлення в Україні представниками великих агрокорпорацій контролю за розвитком продовольчої системи та використання її задля збільшення власних прибутків. CSA, у свою чергу, стимулює економічну децентралізацію, передачу повноважень із реалізації контролюючих функцій за виробництвом і споживанням якісного й безпечного продовольства локальним громадам з метою забезпечення соціального добробуту громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення якості життя населення країни. Це має значення наразі й у контексті посилення інтересу українців до здорового способу життя й харчування: 70% населення наголошують, що «...особисте здоров'я та турбота про нього стає все більш важливим купівельним фактором» [4], а 73% - готові платити більше за натуральний продукт [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні положення CSA досить ґрунтовно досліджено в іноземній літературі [11, 13, 15]. На пострадянському просторі CSA лише набуває популярності як предмет наукових досліджень. У зв'язку з цим існує певна неузгодженість як у термінології, так і щодо основних поло-

жень CSA. Зокрема, в українському науковому середовищі використовуються різні дефініції: власне англomовний термін CSA [6], солідарне сільське господарство [9], солідарне землеробство [1]. При цьому CSA, як правило, не виступає основним предметом дослідження, що зумовлює певну обмеженість наявних публікацій. У зв'язку з цим постає необхідність у розвитку вітчизняних досліджень, де було б комплексно висвітлено сутність, основні положення та вигоди для учасників CSA, вітчизняний досвід у формуванні моделей прямого постачання високоякісної продукції безпечним способом, основні заходи та кроки для поширення ССГ в Україні.

Мета статті - обґрунтувати сутність солідарного сільського господарства (ССГ) як сучасної концепції ефективного співробітництва сільськогосподарських виробників та груп споживачів для формування продовольчих систем локального рівня, заснованих на виробництві високоякісної продукції безпечним способом, дослідити вітчизняний досвід локальних ініціатив прямих поставок продовольчої продукції від виробника до споживача та розробити пропозиції щодо запровадження моделей ССГ в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Витоки концепції CSA беруть свій

початок в Японії, де в 60-х роках минулого століття групою жінок, які переймалися негативними наслідками використання пестицидів, збільшенням кількості переробленої та імпортованої їжі, а також втратою фермерами сільськогосподарських земель, була запропонована альтернативна модель взаємодії між виробниками та споживачами. Із 70-х років фермери та споживачі кількох європейських країн, занепокоєні через індустріалізацію національних продовольчих систем, почали вибудовувати нові взаємовідносини у сфері продовольчого забезпечення, які в подальшому трансформувались у моделі CSA. У США перша модель CSA була створена в Массачусетсі у 1984 р. Протягом останніх півтора десятиліть зростає інтерес до CSA як з боку споживачів, так і фермерів у різних країнах.

У 2004 р. рух на підтримку CSA у світі було формалізовано утворенням Міжнародної мережі CSA - URGENCI (International network for community supported agriculture), шляхом об'єднання зусиль канадських, японських та європейських національних мереж. Відтоді проведено п'ять міжнародних симпозіумів на підтримку CSA. За останні декілька років рух на підтримку CSA активно поширюється Центральною та Східною Європою (вставка).

Вставка

Успішні практики CSA у різних країнах світу

Великобританія. Станом на 2011 р. у Великобританії нараховувалося близько 80 діючих CSA та ще 80 знаходилися в процесі становлення. Ініціюють створення CSA у Великобританії як фермери, так і спільноти споживачів. Завдяки реалізації проекту «CSA for Europe» в країні було удосконалено зміст та концепцію формування CSA, а також це стимулювало процеси розвитку інтернет-мережі CSA у Великобританії.

Франція. CSA у Франції має назву AMAP (Association pour le Maintien de l'Agriculture Paysanne) - Асоціація підтримки дрібних та сімейних фермерських господарств. Перша AMAP була створена в Обані (південь Франції) у квітні 2001 р. з ініціативи декількох фермерів та групи Attac. Зазвичай у Франції в AMAP основне фермерське господарство забезпечує споживачів овочевою продукцією, а інші сусідні ферми постачають м'ясо, сир, яйця, хліб тощо. Середній розмір AMAP становить близько 70 споживачів (15-150 осіб) та 1-10 фермерських господарств. Станом на 2014 р. у Франції нараховувалося понад 1600 AMAP. За офіційною інформацією до формувань долучено понад 50 000 родин та майже 200 000 споживачів.

Німеччина. Станом на початок 2014 р. у Німеччині функціонувало понад 35 CSA. Гаслом CSA тут є «Solidarische Land-Wirtschaft: Sich die Ernte teilen», що перекладається як «Солідарне сільське господарство: поділились врожаєм». Незважаючи на те, що перша модель CSA на території Німеччини (м. Бушбергхоф) була утворена ще в 1988 р., особливої активності розвиток таких партнерств зазнав протягом 2010-2014 рр. Швидке зростання кількості CSA в Німеччині зумовило створення в 2011 р. відповідної національної мережі задля сприяння обміну інформацією та надання необхідної підтримки, а також обробки запитів ЗМІ та науково-дослідних установ. Наразі здійснюються зусилля щодо організації належного фінансового забезпечення діяльності офісу цієї мережі.

Австрія. Перше фермерське господарство на засадах CSA в Австрії відкрилося у 2011 р., а у 2013 їх було вже 9. Деякі з них використовують назву «CSA», інші - «GeLa» («Gemeinsam Landwirtschaften» - «спільне господарювання»), тоді як переважна більшість користується терміном «Solidarische Landwirtschaft» - солідарне землеробство.

Угорщина. Концепція CSA була вперше впроваджена в Угорщині у 1998 р. Асоціація свідомих споживачів (АСС) активно сприяє впровадженню ідеї створення фермерських господарств, що функціонуватимуть за підтримки локальних спільнот споживачів, з огляду на ефективний розвиток розгалуженої мережі закупівельних груп. На території Угорщини функціонування CSA тісно пов'язано з органічним землеробством: залучені до CSA господарства, як правило, сертифіковані як виробники органічної продукції або продукції без застосування хімії.

За даними європейського перепису населення (2015 р.) у 22 країнах Європи налічується від 600 тис. до 1 млн осіб, що залучені до CSA [17]. Із 2012 р. було проведено три зібрання європейських представників CSA, які у 2014 р. оголосили про необхідність розробки Декларації на підтримку CSA («Declaration of the common values and principles of the European solidarity-based production and distribution systems») [18]. У 2016 р. під час третього європейського зібрання в Чехії було прийнято текст Декларації, а також узгоджено визначення дефініції. «CSA (з англ. підтримуване спільнотою сільське господарство) - форма прямого партнерства між групою споживачів та виробник/а/ів, ризики, відповідальність та вигоди якого розподіляються між учасниками на основі довгострокових домовленостей; як правило, такі партнерства діють на локально обмеженій території та мають на меті виробництво продовольства в агроекологічний спосіб» [19].

Модель CSA тісно пов'язана з багатьма іншими відомими у світовій теорії і практиці концепціями забезпечення сталого розвитку продовольчих систем локального рівня. CSA ґрунтується на двох ключових засадах: продовольчого суверенітету та солідарної економіки [14]. Перша з них передбачає гарантування внутрішньої продовольчої безпеки (продовольчого суверенітету) на основі реалізації права на використання місцевих продуктів харчування. Друга ґрунтується на інноваційних підходах до економіки, які у новій економічній теорії характеризуються термінами «солідарна економіка», «економіка заради загального добробуту» тощо. Концептуальна рамка солідарної економіки - це дотримання обопільних зобов'язань й розподіл ризиків і вигід. У частині ведення сільського господарства в основі концепції CSA знаходиться встановлення прямого партнерства між виробниками та споживачами продовольства, що ґрунтується на розподілі вигід, відповідальності та ризиків між ними. Модель CSA пов'язана з розвитком безпечних для живої природи і людини технологій виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини. У цьому контексті CSA використовує органічне землеробство, проте основна увага приділяється не формальним процедурам на кшталт сертифікації та маркування, а встановленню неформальних, особистісних відносин, які виступають необхідним підґрунтям для впровадження CSA.

Концепція CSA орієнтована на сприяння плідному впровадженню альтернативних продовольчих ініціатив локального рівня, а не на їх підміну у різних варіаціях.

Перші CSA, як правило, передбачали постачання рослинницької продукції, тому цей термін часто трактують як «солідарне землеробство». Проте, як показує практика, багато з наявних у світі CSA також охоплюють виробництво й постачання тваринницької продукції (яєць, молочних та м'ясних продуктів), тому таке трактування звужує згадане поняття. Значно частіше у публікаціях на пострадянському просторі вживається термін «солідарне сільське господарство», що на нашу думку, більш коректно відповідає сутності CSA з огляду на його основоположні принципи:

I. Партнерство - форма організації діяльності, яка формалізується у вигляді індивідуального контракту між споживачем та виробником і передбачає взаємне тривале зобов'язання щодо забезпечення потреб сторін у фінансових ресурсах та продуктах харчування. Такі договори (в усній чи письмовій формі) укладаються терміном на кілька місяців, сезон або рік. У них передбачаються: *зобов'язання виробника* щодо асортименту й обсягу постачання продукції (зазвичай свіжі овочі, фрукти, рідше - молочні продукти, яйця, м'ясо), терміни постачання (зазвичай щотижня); *інші зобов'язання* (відносно пакування, транспортування продукції, організації відвідування господарств споживачами з метою контролю за якістю продукції і виробничих процесів та ін.); *зобов'язання споживачів* щодо оплати продукції (як правило, фіксовані внески, що здійснюються у формі передоплати за рік, півроку, квартал чи місяць), участі у виконанні окремих робіт у господарстві, у пакуванні чи постачанні продукції і т.ін.; *спільні зобов'язання* стосовно планування виробництва, вибору місця передачі продукції (зазвичай орендованого приміщення, розташованого якнайближче до основної групи споживачів, рідше - території господарства - виробника) тощо.

II. Релокалізація економіки - CSA є частиною активного підходу до розвитку сільської економіки локального рівня. Термін «локальний» в рамках розвитку CSA не обмежується лише його географічним значенням. Ідея полягає в тому, що місцеві виробники повинні ефективно інтегруватися в економіку прилеглих територій, щоб ре-

зультати їхньої діяльності позитивно впливали на розвиток спільнот і територіальних громад, які їх підтримують. Така соціальна взаємодія зумовлює залучення нових важелів економічного розвитку, що поліпшує якість життя на локальному рівні.

III. Солідарність - діяльність CSA ґрунтується на солідарності між виробниками та спільнотами споживачів і передбачає: розподіл ризиків і переваг виробництва здорової продукції, адаптованого до сезонного ритму з дотриманням всіх правил та вимог щодо захисту навколишнього природного середовища; здійснення авансових платежів з боку споживачів на користь виробників сільськогосподарської продукції з метою забезпечення належного рівня життя фермерів та їхніх сімей в обмін на якісне харчування споживачів.

IV. Прямий зв'язок між виробником та споживачем - винятково прямий контакт і довіра, уникнення посередників та різних ієрархічних структур, що вибудовує нові комунікаційні зв'язки у продовольчому забезпеченні.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що використання поширеного в україномовній літературі терміна «солідарне сільське господарство (ССГ)» цілком виправдано для означення Community Supported Agriculture (CSA).

На практиці визначені основоположні принципи реалізуються в моделі ССГ шляхом солідарного фінансування, виробництва та постачання агропродовольства. Споживачі стають членами ССГ, сплачуючи узгоджену суму фінансового внеску на початку вегетаційного періоду одноразово або кількома транзакціями у формі авансового платежу. У такий спосіб споживачі співфінансують виробничий процес, розділяючи з фермером всі виробничі ризики (наприклад, втрати

врожаю) й підтримуючи певний рівень доходів виробника. Крім того, це звільняє фермера від витрат часу на просування та маркетинг продукції і дозволяє концентруватися виключно на технології виробництва, його екологізації, ощадливому використанні ресурсів і продукуванні високоякісного продовольства. Загальна сума платежу від споживачів може відрізнятися залежно від тривалості сезону збору врожаю, а також від асортименту та кількості виробленої продукції.

В обмін на членський внесок споживачі регулярно (зазвичай щотижня) отримують різноманітну свіжу сільськогосподарську продукцію: овочі, фрукти, зелень, м'ясо, яйця, зрізані квіти, молочні та інші продукти. Участь споживачів-членів ССГ не обмежується лише співфінансуванням виробничого процесу. За домовленістю вони можуть долучатися до проведення сільськогосподарських робіт (сівба, садіння, обробіток, збір врожаю тощо). Споживачі отримують здорову їжу, одночасно мають реальний доступ до контролю якості й безпечності: знають місце її виробництва, технологію, використання добрив і засобів захисту, дотримання необхідних вимог виробництва тощо.

В окремих випадках частина грошових внесків може бути замінена виконанням сільськогосподарських робіт споживачами-членами ССГ, хоча здебільшого такі роботи мають волонтерський характер. Окрім власне сільськогосподарської продукції, багато ССГ пропонують соціальні та освітні заходи для учасників спільнот та членів їхніх сімей. У такий спосіб посилюється соціальна й екологічна відповідальність усіх залучених до взаємодії осіб. Формування стійких зв'язків у ССГ забезпечує вигоди не лише її учасникам, а й громадам та територіям, до яких вони належать, і також державі в цілому (рис.).

Держава		
• поліпшення продовольчої безпеки та якості життя населення; • розвиток малих форм агрогосподарювання; • поліпшення навколишнього природного середовища; • підвищення іміджу країни на ринку органічної продукції		
Споживачі	Виробники	Сільські громади
• якісне продовольство; • довіра та соціальний капітал; співпраця у прозорій площині; • обмеження «продовольчих транзакцій»; • сприяння регіональній сталості; • отримання додаткових знань	• гарантований дохід; • зниження ризиків; • стабільні канали збуту; • додаткова робоча сила; • диверсифікація виробництва; • планування виробництва за потребами споживачів	• активізація та диверсифікація місцевої економіки; • стимулювання обігу (рециркуляції) грошових засобів; • наповнення бюджетів; • поліпшення екології та локальних ландшафтів

Переваги солідарного сільського господарства для різних суб'єктів

Джерело: Узагальнено авторами.

Як свідчить світова практика, перехід до ССГ можуть ініціювати споживачі, виробники або їх групи. Виробники ініціюють організацію ССГ з метою створення гарантованого джерела збуту своєї продукції, збільшення обсягів та розширення асортименту виробництва. Споживачі - групи зацікавлених осіб, зорганізовані на основі товариських зв'язків, спільного місця роботи, сусідства, спільних інтересів тощо, ініціюють створення ССГ з метою надійного і регулярного отримання якісної сільськогосподарської продукції і підшукують для цього потрібного їм виробника, групу виробників або створюють власне господарство.

Вітчизняний досвід. В Україні допоки ще не набула поширення договірні співпраця виробників і споживачів продовольчої продукції на кшталт класичних моделей CSA, проте має свою специфіку. За оцінками експертів, понад половина міського населення України - вихідці з села і відповідно мають родичів у сільській місцевості. За даними 2016 р. 3 млн сільських домогосподарств допомагали родичам продуктами харчування і майже кожне друге міське домогосподарство отримувало допомогу продовольством, у тому числі від родичів [2]. У багатьох випадках це не звичайна допомога, а результат співпраці. Міські родичі беруть участь у виконанні польових робіт у весняний та осінній періоди, нерідко оплачують придбання посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин, кормів для худоби і птиці, сучасного інвентарю тощо. Натомість вони отримують частину виробленої продукції. Усе це прообрази елементів солідарного сільського господарства. І такий досвід може бути використаний при формуванні більш розвинутих вітчизняних моделей солідарного сільського господарства.

Завдяки новітнім засобам комунікації в Україні поступово набувають поширення схеми постачання сільськогосподарської продукції, засновані на соціальній довірі й екологічній відповідальності, які закладають основи для розвитку ССГ. У ці схеми включаються, як правило, невеликі фермерські господарства, пропонуючи своїм постійним споживачам якісне й безпечне продовольство. Такі відносини вибудовуються на високій довірі споживачів до технологій, застосовуваних виробниками, що не вимагає сертифікації продукції як органічної, але фактично маючи такий статус.

Досить часто споживачі ініціюють зміну моделі взаємовідносин із виробниками. Зокрема, українські молоді сім'ї, які відповідально ставляться до власного здоров'я та прагнуть підвищити якість споживання, формують нову поведінкову стратегію не лише у харчуванні, а й намагаються змінити спосіб життя на більш екологобезпечний. Ті, хто зацікавлені споживати здорову й безпечну їжу - готові робити для цього нові кроки. Насамперед - це відмовитися від продовольства або обмежити те, що реалізується через великі торгові мережі. По-друге, керуючись особистісними зв'язками, що ґрунтуються на довірі, споживачі самотійно шукатимуть фермерів та налагоджуватимуть прямі зв'язки. По-третє, вони готові платити вищу ціну за якісне продовольство. Насамкінець, споживачі готові об'єднуватися у групи як для формування більших партій однотипної продукції, так і для зменшення трансакційних витрат (на доставку продукції, її пакування тощо).

При цьому трудова участь та передплата за майбутній урожай не поширені серед таких груп споживачів. Основу існуючих моделей становлять об'єднання заради купівлі якісного екологічно чистого (органічного) продовольства. Через те, що основою нової поведінкової стратегії виступає довіра, постачальниками стають знайомі фермери або власники особистих селянських господарств, з якими існують усні домовленості на купівлю певних видів продукції.

На нашу думку, ССГ має перспективи для розвитку в Україні. Це зумовлено як потенційним зростанням попиту на здорову їжу, так і зацікавленістю дрібних господарств (ОСГ, сімейних фермерських господарств) у розбудові стійких взаємозв'язків та ринків збуту.

Підвищення якості життя населення України саме через споживання безпечного продовольства та якісних послуг закладено в Програмі дій Уряду 2019, яка визначає цілі та пріоритети діяльності в середньостроковій перспективі. Досягнення Цілі 7.5. «Українські споживачі отримують безпечні товари та послуги» передбачено шляхом захисту прав споживачів і мінімізації ризиків отримання шкоди здоров'ю громадян від споживання небезпечних товарів і послуг, що дозволить поліпшити добробут та якість життя українців, а також сприятиме підвищенню рівня довіри споживачів і позитивно вплива-

тиме на розвиток бізнесу [7]. Передбачені заходи включають головним чином перезавантаження державної політики у сфері захисту прав споживачів та створення дієвої системи контролю за безпечністю продуктів харчування. У цьому контексті вибудовування соціальної взаємодії й надійних комунікацій між виробниками та споживачами у продовольчому забезпеченні може значно поліпшити якість і безпечність продовольства, сприятиме нарощенню його виробництва та підтримуватиме розвиток малого фермерства в Україні.

Прискорення розвитку й поширення схем солідарного сільського господарства і, зокрема, ССГ може бути підтримано на державному рівні через реалізацію певних заходів, які доцільно об'єднати в один пілотний проект.

Першим етапом цього проекту має бути розроблення методичного інструментарію, що стане основою для реалізації наступних кроків: проведення інформаційно-просвітницької кампанії; організації тренінг-курсів для тренерів/координаторів та навчально-прикладних семінарів для потенційних учасників ССГ.

Для проведення інформаційно-просвітницької кампанії необхідно розробити короткий інформаційний проспект (у паперовій і електронній формах), де буде представлено загальну інформацію щодо ССГ. Підготовка та навчання тренерів / координаторів здійснюватиметься за адаптованою методикою, розробленою URGENCI для координаторів / тренерів ССГ у Східній та Центральній Європі. Для тренерів треба підготувати буклет про ССГ (для поширення серед слухачів - потенційних учасників ССГ); інструкцію для тренера щодо організації та проведення навчання; тематичні презентації, відео-уроки та ін.

Другий етап - проведення інформаційно-просвітницької кампанії та створення інформаційної платформи. Для інформування населення доцільно використовувати широкий набір інформаційно-просвітницьких заходів з тим, щоб охопити якомога більшу аудиторію серед, по-перше, майбутніх тренерів-координаторів, а по-друге, серед потенційних споживачів та виробників агропродовольства, зацікавлених у розвитку ССГ. При цьому варто враховувати особливості отримання інформації різними категоріями споживачів (різновікові групи, відмін-

ності за місцем проживання тощо), використовуючи як друковані інформаційні матеріали, так і елементи E-learning (аудіо-, відеоматеріали). Особливо успішно відбувається просування ідей ССГ через соціальні мережі, в місцях реалізації фермерської й органічної продукції. Адже, як підтверджують дані опитувань, основним джерелом інформації про ССГ для потенційних учасників, як правило, слугують досвід і рекомендація знайомих (43% респондентів), соціальні мережі (25% респондентів).

Важливо перед запуском інформаційно-просвітницької кампанії передбачити можливість зворотного зв'язку для тих, хто виявить зацікавленість в отриманні поглибленої інформації чи участі в ССГ. Для цих цілей має бути розроблена інформаційна інтернет-платформа, де розміщатимуться всі матеріали про ССГ, а також формуватиметься мережа зацікавлених осіб. Залежно від доступності фінансування це може бути реалізовано як у більш дешевий спосіб, наприклад, в соцмережах (Facebook тощо), або ж на основі існуючих інтернет-платформ зацікавлених громадських організацій (партнерів) чи шляхом утворення окремої платформи (що вимагає фінансування на її розробку та адміністрування). Це забезпечить можливість формування баз даних зацікавлених осіб і в подальшому полегшить координаційну роботу щодо організації навчально-прикладних семінарів.

Третій етап передбачає проведення навчальних семінарів для тренерів і координаторів. Це може бути реалізовано шляхом підготовки сертифікованих сільськогосподарських радників та експертів-дорадників із подальшим їх внесенням до відповідного реєстру [8]. Інформація про таких осіб також має бути доступна на створеному інформаційному порталі.

Четвертий етап - проведення навчально-прикладних курсів і семінарів для безпосередніх учасників ССГ: споживачів і виробників сільськогосподарської продукції. Як показують дослідження, цільову аудиторію в моделях ССГ як споживачів формують у більшості молоді жінки з вищою освітою і високим рівнем добробуту. Так, соціо-економічний портрет учасника-споживача ССГ у Польщі виглядає наступним чином: 81% учасників - жінки; 78 - сімейні пари; 50 - мають дітей; 73 - особи у віці 26-40 років; 84% - мають вищу освіту; за рівнем

економічного добробуту серед учасників ССГ домінують люди з високим рівнем доходів (49% респондентів) та ще третина оцінюють свій стан як середній [12].

Серед виробників-фермерів до схем ССГ долучаються також переважно молоді особи, що сліdkують за новітніми тенденціями, постійно комунікують у соціальних мережах. Здебільшого до схем ССГ входять фермери, які ведуть виробничу діяльність на основі екологобезпечних принципів, у деяких країнах - сертифіковані органічні ферми. Наприклад, серед польських господарств, залучених до схем ССГ, $\frac{2}{3}$ - сертифіковані органічні ферми [16].

Навчальний процес може бути організований за трьома блоками курсів:

I. Навчально-консультаційні семінари для споживачів.

II. Тренінг-семінари для виробників сільськогосподарської продукції.

III. Практичні семінари для об'єднаних груп (споживачів і виробників) - потенційних локальних груп ССГ.

Навчально-консультаційні й тренінг-семінари поєднують теоретичну підготовку та відвідування діючих ССГ спільнот і ферм для з'ясування невирішених у ході навчання практичних питань, необхідних для запровадження ССГ. Проте за умови проведення таких візитів для тренерів та їх якісної підготовки саме тренери можуть стати ефективними комунікаторами у розповсюдженні практичного досвіду.

У подальшому створення ССГ спільнот в Україні має супроводжуватися веденням відповідного реєстру сільськогосподарських виробників - учасників ССГ із зазначенням загальної інформації про них, зокрема: організаційно-правова форма, система управління, географічне розміщення; спеціалізація виробництва (із зазначенням видів сільськогосподарської продукції); включеність у ССГ групи та ін. Така база даних полегшуватиме координацію роботи з діючими ССГ спільнотами, зокрема розширення кількості членів, проведення навчально-практичних заходів тощо. Аналогічні реєстри-бази створені в країнах Європи, а також у США, де рух за ССГ набув особливого поширення [10].

Висновки. В Україні, як і в усьому світі, на здоров'я і, відповідно, якість життя населення значною мірою негативно впливає сформована продовольча система, орієнтована на індустріальне виробництво продуктів харчу-

вання. Недотримання норм споживання важливих видів продовольства і збільшення частки оброблених (нерідко фальсифікованих) харчових продуктів, виготовлених із вирощеної промисловим способом сільськогосподарської сировини, призводить до невиліковних захворювань і скорочення тривалості життя.

Прагнення до мінімізації зазначених негативних впливів зумовило появу в розвинутих країнах світу новітніх моделей взаємодії між споживачами та виробниками сільськогосподарської продукції, однією з яких є підтримуване спільнотою споживачів солідарне сільське господарство (ССГ) - Community Supported Agriculture (CSA). ССГ ґрунтується на засадах безпосередньої передачі фермером (виробником) своєї продукції наперед визначеному колу споживачів, які співфінансують виробничий процес. При цьому ризики, відповідальність та вигоди від виробництва цієї продукції розподіляються між залученими особами, а контроль за її безпечністю та якістю здійснюється сторонами на основі довіри та взаємоповаги.

В Україні співпраця виробників і споживачів продовольчої продукції відбувається поки що у найпростіших формах родинної та товариської взаємодопомоги, регулярного продажу селянами певних видів продукції постійним клієнтам у містах тощо. Розвиток, удосконалення та поширення взаємодії виробників і споживачів у моделях ССГ в Україні може забезпечити переваги та взаємовигоди для усіх залучених сторін. Споживачі отримуватимуть свіжу продукцію гарантованої якості у визначених обсягах, додаткові знання і досвід, а також співпрацюватимуть у прозорій площині, обмежуючи «продовольчі трансакції». Для виробників залучення в модель ССГ забезпечуватиме гарантований дохід, стабільні канали збуту, зниження ризиків, диверсифікацію надходження коштів на виробництво, додаткову робочу силу тощо. Вигоди отримуватимуть не лише учасники ССГ, а й сільські громади завдяки активізації і диверсифікації місцевої економіки, стимулюванню обігу грошових засобів, поповненню бюджетів, поліпшенню екології та локальних ландшафтів. На рівні держави діючі локальні моделі солідарного сільськогосподарства сприятимуть посиленню внутрішньої продовольчої безпеки та поліпшенню якості життя населення, розвитку малих форм агрогосподарювання, захисту навколишнього середовища тощо.

Запровадження моделей ССГ в Україні потребуватиме підтримки на урядовому рівні. Це має бути Цільова програма підтримки створення локальних моделей ССГ, заходи якої включатимуть: а) широку інформаційно-просвітницьку кампанію, б) тренінг-семінари для виробників сільськогосподарської продукції, в) навчально-консультаційні семінари для споживачів, г) практичні семінари для

об'єднаних груп (споживачів і виробників) – потенційних локальних груп ССГ. Поетапне її впровадження сприятиме формуванню нових соціальних взаємовідносин та надійної комунікації між виробниками та споживачами продовольства на основі принципів партнерства, релокалізації, солідарності, прямих економічних відносин тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Готра В. В. Інноваційний маркетинг як інструмент управління інноваційним розвитком АПК. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 11-17.
2. Доходи і витрати населення України у 2016 р. : стат. збірник. Київ : Держстат, 2017. 380 с.
3. Здорова їжа: натуральність продуктів харчування стала трендом. URL : <https://rau.ua/novyni/health-food/>.
4. Ковальчук С., Забурмежа Є. Маркетингові цифрові технології у дослідженні споживачів органічної продукції. *Marketing and Digital Technologies*. 2017. Vol. 1. No 1. P. 34-51.
5. Матеріали Круглого столу «Міжнародний день здорового травлення: як харчуються українці». URL : <http://moz.gov.ua/article/news/23-usih-hvorob-v-ukraini-e-naslidkom-nepravilnogo-harchuvannja>.
6. Плотнікова М.Ф. Модель каналів реалізації органічної продукції в умовах децентралізації владних повноважень. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : зб. доп. учасн. VI Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : О. О. Євенок, 2018. С. 179-184.
7. Програма діяльності Уряду. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL : <https://program.kmu.gov.ua/meta/ukrainski-spozivaci-otrimuut-bezpecni-tovari-ta-poslugi>.
8. Реєстр дорадчих служб та дорадників. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://minagro.gov.ua/file-storage/rejestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikov/>.
9. Якимішин Л. Я. Специфіка ланцюгів поставок органічної продукції. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2014. № 811. С. 446-453. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_67.
10. Community Supported Agriculture. URL : <https://www.nal.usda.gov/afsic/community-supported-agriculture>.
11. Cone C. & Myhre A. Community-supported agriculture: A sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*. 2000. N 59(2). P. 187-197.
12. Ertmanska K. Community supported agriculture (CSA) as a form of sustainable consumption. *Oeconomia*. 2015. N 14(2). P. 51-59.
13. Flora C. & Brengendahl C. Collaborative community-supported agriculture: Balancing community capitals for producers and consumers. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*. 2012. N 19(3). P. 329-346.
14. Hitchman J. How Community Supported Agriculture contributes to the realization of Solidarity Economy in the SDGs. *UNTFSEE International Conference, Geneva*, 2019, 14 p. URL : http://unsse.org/wp-content/uploads/2019/05/15_Hitchman_How-Community-Supported-Agriculture_En.pdf.
15. Lamb G. Community supported agriculture. *Threefold Review*. 1994. № 11(1). P. 39-43.
16. Sylta M., Olszewska J., Swiader M. Status and possibilities of the development of community supported agriculture in Poland as an example of short food supply chain. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. 2017. N 1(43). P. 201-207.
17. The European Declaration on CSA: Guidelines for the Future. *URGenci*. URL : <http://urgenci.net/long-live-the-european-declaration-on-csa/>.
18. Towards a European Declaration on CSA. *URGenci*. URL : <http://urgenci.net/the-common-ground-for-csa-in-europe-project/towards-a-european-declaration-on-csa/>.
19. We have found common ground! *URGenci*. URL : <http://urgenci.net/we-have-found-common-ground/>

References

1. Hotra, V.V. (2015). Innovatsiyni marketynh yak instrument upravlinnia innovatsiynym rozvytkom APK [Innovative marketing as a tool for managing the innovative development of agro-industrial complex]. *Problemy ekonomiky*, 2, pp. 11-17 [In Ukrainian].
2. Dokhody i vytraty naselennia Ukrainy u 2016 r.: stat. zbirnyk [Income and expenditure of the population of Ukraine in 2016: statistical collection]. (2017). Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
3. Zdorova yizha: naturalnist produktiv kharchuvannia stala trendom [Healthy food: the naturalness of food has become a trend]. (2018). *Ukrainian Retail Association*. Retrieved from: <https://rau.ua/novyni/health-food> [In Ukrainian].
4. Kovalchuk, S. & Zaburmekha, Ye. (2017). Marketynhovi tsyfovi tekhnolohii u doslidzhenni spozhyvachiv orhanichnoi produktsii [Marketing digital technologies in the study of consumers of organic products]. *Marketing and Digital Technologies*, Vol. 1, No 1, pp. 34-51 [In Ukrainian].
5. Materialy Kruhloho stolu "Mizhnarodnyi den zdorovoho travlennia: yak kharchuiutsia ukrainci" [Materials of the round table on international healthy digestion day: how ukrainians eat]. (2017). *Ministry of Health of Ukraine*. Retrieved from: <http://moz.gov.ua/article/news/23-usih-hvorob-v-ukraini-e-naslidkom-nepravilnogo-harchuvannja> [In Ukrainian].
6. Plotnikova, M.F. (2018). Model kanaliv realizatsii orhanichnoi produktsii v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Model of sale channels of organic products in terms of authority decentralization]. (pp. 179-184). *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka: zb. dop. uchasn. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. - Organic production and food security: collection of participant reports VI international research practice conference*. Zhytomyr: O.O. Yevenok [In Ukrainian].
7. Prohrama diialnosti Uriadu [Government program of activities]. *Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine*. Retrieved from: <https://program.kmu.gov.ua/meta/ukrainski-spozivaci-otrimuut-bezpecni-tovari-ta-poslugi> [In Ukrainian].
8. Reiestr doradchykh sluzhb ta doradnykiv [Register of advisory services and advisers]. *Information-analytical portal of AIC of Ukraine*. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/file-storage/rejestr-doradchih-sluzhb-ta-doradnikov/> [In Ukrainian].
9. Yakymyshyn, L.Ya. (2014). Spetsyfika lantsiuhiv postavok orhanichnoi produktsii [Specificity of organic supply chains]. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Lohistyka*, 811, pp. 446-453. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_67 [In Ukrainian].
10. Community supported agriculture. (n.d.). *National Agricultural Library*. Retrieved from: <https://www.nal.usda.gov/afsic/community-supported-agriculture> [In English].
11. Cone, C. & Myhre, A. (2000). Community-supported agriculture: a sustainable alternative to industrial agriculture? *Human Organization*, 59 (2), pp. 187-197 [In English].
12. Ertmanska, K. (2015). Community supported agriculture (CSA) as a form of sustainable consumption. *Oeconomia*, 14 (2), pp. 51-59 [In English].
13. Flora, C. & Brengendahl, C. (2012). Collaborative community-supported agriculture: Balancing community capitals for producers and consumers. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19 (3), pp. 329-346 [In English].

14. Hitchman, J. (2019). *How community supported agriculture contributes to the realization of solidarity economy in the SDGs*. Geneva: UNTFSEE International Conference. Retrieved from: http://unsse.org/wp-content/uploads/2019/05/15_Hitchman_How-Community-Supported-Agriculture_En.pdf [In English].
15. Lamb, G. (1994). Community supported agriculture. *Threefold Review*, 11 (1), pp. 39-43 [In English].
16. Sylla, M., Olszewska, J., & Swiader, M. (2017). Status and possibilities of the development of community supported agriculture in Poland as an example of short food supply chain. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1 (43), pp. 201-207 [In English].
17. Parot, J. (2016). The European Declaration on CSA: Guidelines for the future. *URGENCE!*. Retrieved from: <http://urgenci.net/long-live-the-european-declaration-on-csa> [In English].
18. Towards a European Declaration on CSA. (2015). *URGENCE!*. Retrieved from: <http://urgenci.net/the-common-ground-for-csa-in-europe-project/towards-a-european-declaration-on-csa> [In English].
19. We have found common ground! (2016). *URGENCE!*. Retrieved from: <http://urgenci.net/we-have-found-common-ground> [In English].

Borodina O.M., Prokopa I.V., Kyryziuk S.V., Rykovska O.V. Community supported agriculture as a new model of social collaboration between producer and consumer

The purpose of the article is to substantiate the nature of “Community Supported Agriculture” (CSA) as a modern concept of direct collaboration between agricultural producers and consumers in developing local food systems based on safety production of high quality products, and to propose measures for the dissemination of the CSA in Ukraine.

Research methods. The methodological basis for the investigation of the problem is the research of foreign and domestic scientists who explored possibilities for improving the collaboration between producers and consumers to share the duties and responsibilities in the process of production and distribution of quality food. The applied aspects were based on the systematization of the CSA experience in foreign countries to develop actions for the CSA implementation in Ukraine. The study used the following methods: generalization and abstraction (to identify basic and elimination of insignificant properties of the CSA); analysis and synthesis (to investigate a nature of solidarity agriculture, its advantages and limitations); abstract and logical method (to summarize conclusions and formulate proposals).

Research results. It has been determined theoretical and practical bases for the implementation of the CSA in the Ukrainian conditions, as a direct collaboration between producers and consumers based on the suitable distribution of responsibilities, risks and benefits among them. There were described benefits of the CSA’s developing for different actors in the local agro-supply collaboration, including benefits for producers, consumers and local economy. Analysis of prerequisites for creating a CSA model in Ukraine has showed that cooperation of producers and consumers of food products takes place in the simplest forms of family and mutual assistance, peasants’ regular sales of certain types of products to long-term customers. There was proposed a set of activities for deepening social collaboration and communication in processes of food provision for the CSA dissemination in Ukraine.

Elements of scientific novelty. It was adapted theoretical bases of the CSA as a new concept of creating direct collaboration between food producers and consumers based on the distribution of responsibilities, risks and benefits among them, for implementation into the domestic practice; it has been proved the feasibility of the CSA dissemination in Ukraine, which will provide higher life quality of population.

Practical significance. There were developed measures and substantiated a policy steps for the dissemination and implementation of the CSA model in Ukraine. Figs.: 1. Refs.: 19.

Keywords: Community Supported Agriculture (CSA); collaboration; producers; consumer groups; short supply chains; quality food.

Borodina Olena Mykolaivna - doctor of economic sciences, corresponding member of NAS of Ukraine, head of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasna Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

Prokopa Ihor Vasylovych - doctor of economic sciences, corresponding member of NAAS of Ukraine, chief research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasna Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Kyryziuk Serhii Viktorovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasna Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Rykovska Oksana Volodymyrivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization “Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine” (26, Panasna Myrnoho st., Kyiv)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Бородина Е.Н., Прокопа И.В., Киричук С.В., Рыковская О.В. Солидарное сельское хозяйство как новая модель социального взаимодействия между производителем и потребителем

Цель статьи - обосновать сущность солидарного сельского хозяйства (ССХ) как современной концепции эффективного сотрудничества сельскохозяйственных производителей и групп потребителей для формирования продовольственных систем локального уровня, основанных на производстве высококачественной продукции безопасным способом, исследовать отечественный опыт локальных инициатив прямых поставок продовольственной продукции от производителя к потребителю и разработать предложения по внедрению моделей ССХ в Украине.

Методика исследования. Методологическую базу исследования проблемы составляют научные разработки зарубежных и отечественных ученых, исследующих возможности совершенствования взаимоотношений между производителями и потребителями для распределения обязательств и ответственности в процессе производства и поставки безопасного продовольствия. Прикладные аспекты основаны на систематизации опыта других стран по формированию моделей ССХ с целью разработки мероприятий для внедрения новых социальных взаимоотношений и коммуникаций в коротких продовольственных цепочках в Украине. В исследовании использованы методы: обобщения и абстракции (для выявления основных и отстранения от несущественных свойств ССХ), анализа и синтеза (для исследования сущности ССХ, его преимуществ и ограничений), абстрактно-логический (для обобщения выводов и формулирования предложений).

Результаты исследования. Разработаны научно-прикладные основы внедрения модели ССХ в отечественных условиях при прямых взаимосвязях между производителями и потребителями продовольствия, основанные на адекватном распределении ответственности, рисков и выгод между ними. Охарактеризованы преимущества развития ССХ для различных субъектов отношений в сфере локальных агропоставок, в частности выгоды для потребителей, производителей и местной экономики. Анализ современной отечественной практики установления прямых взаимосвязей между производителями и потребителями позволяет констатировать, что сотрудничество в производстве и поставке продовольственной продукции происходит пока что в простейших формах семейной и товарищеской взаимопомощи, регулярных продаж крестьянами определенных видов продукции постоянным клиентам. Предложен комплекс мер по углублению социального взаимодействия и коммуникации в продовольственном обеспечении для распространения практики ведения ССХ в Украине.

Элементы научной новизны. Адаптированы теоретические положения ССХ как новой концепции налаживания прямых связей между производителями и потребителями продовольствия на основе распределения выгод, ответственности и рисков между ними для использования в отечественной практике; обоснована целесообразность распространения модели ССХ в Украине для повышения качества жизни населения.

Практическая значимость. Разработаны меры и обоснованы поэтапные шаги государственной политики для внедрения и распространения модели ССХ в Украине. Илл.: 1. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: солидарное сельское хозяйство (ССХ); взаимоотношения; производители; группы потребителей; короткие цепочки поставок; качественное продовольствие.

Бородина Елена Николаевна - доктор экономических наук, член-корреспондент НАН Украины, заведующая отделом экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: olena.borodina@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9937-5907>

Прокопа Игорь Васильевич - доктор экономических наук, член-корреспондент НААН, главный научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: iprokopa@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3681-2655>

Киричук Сергей Викторович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Рыковская Оксана Владимировна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: oksana.rykovska@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2723-8313>

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019 р.

Фахове рецензування: 14.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Бородіна О. М., Прокопа І. В., Киричук С. В., Риковська О. В. Солідарне сільське господарство як нова модель соціальної взаємодії між виробником і споживачем. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 6 – 16.

* * *

**В.Г. АНДРІЙЧУК, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
К.Р. ХОДЗІЦЬКА**

Теоретичні і методичні засади визначення ефективності зберігання сільськогосподарської продукції

Мета статті - проаналізувати ступінь забезпеченості потужностями для зберігання зерна в Україні, обґрунтувати доцільність такого зберігання для продажу продукції в майбутньому періоді та запропонувати методичний підхід до визначення й оцінювання економічної вигоди від цієї логістичної операції за відповідні часові проміжки.

Методика дослідження. Використано такі методи дослідження: монографічний (при дослідженні рівня тарифів на зберігання по окремих елеваторах); розрахунково-конструктивний (при визначенні економічної вигоди від зберігання продукції за різні часові проміжки); порівняння (для оцінювання економічної вигоди за різного курсу долара до гривні); абстрактно-логічний (при здійсненні узагальнень, формулювання висновків і рекомендацій).

Результати дослідження. Визначено ступінь забезпеченості аграрних підприємств потужностями для зберігання сільськогосподарської продукції по областях України, розраховано дефіцит в них і можливий термін його покриття. Визначено економічний ефект від зберігання кукурудзи за різні часові проміжки майбутнього періоду за різними варіантами: за умов продажу зерна на зовнішньому і внутрішньому ринках; за фактичної волативної динаміки курсу долара до гривні і за його стабілізації; обґрунтовано відповідні рекомендації цього аспекта дослідження.

Елементи наукової новизни. Поглиблено теоретичні засади щодо окреслення меж доцільності зберігання сільськогосподарської продукції і розроблено методiku визначення економічної ефективності такого зберігання, як важливого складника логістики.

Практична значущість. Одержані основні результати дослідження мають прикладну спрямованість і можуть бути використані підприємствами для визначення економічної доцільності зберігання продукції в різні часові проміжки майбутнього періоду та вибору ринку збуту продукції - зовнішнього чи внутрішнього. Табл.: 7. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: потужності зі зберігання; ціна; економічний ефект від зберігання; курс валют; тарифи на зберігання.

Андрійчук Василь Гаврилович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, професор кафедри економіки і менеджменту агробізнесу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (м. Київ, просп. Перемоги, 54/1)

E-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Ходзіцька Катерина Русланівна - слухач магістерської програми «Економіка агробізнесу» кафедри економіки і менеджменту агробізнесу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (м. Київ, просп. Перемоги, 54/1)

E-mail: katy.gaevska@gmail.com

Постановка проблеми. Ефективність агропромислового виробництва суттєво залежить від організації зберігання сільськогосподарської продукції і продовольства, а отже, від ступеня розвитку складського господарства. Для підприємств, насамперед аграрних, особливе значення мають склади накопичувального типу, до яких можна віднести й елеватори, що функціонують як відокремлені логістичні структури - юридичні

особи, або ж у підпорядкуванні великих інтегрованих агропромислових структур.

Саме завдяки зберіганню продукції на таких складах існує можливість досягти вищої синхронізації між її попитом і пропонуванням у довгостроковому періоді, домогтися для неї більшої стабільності у виробничому й особистому споживанні, а також знизити сезонні й річні коливання цін (в урожайні та неурожайні роки), що сприяє одержанню сільськогосподарськими товаровиробниками відносно сталих, а за однакових інших

умов - навіть вищих доходів від агропромислового виробництва.

У зв'язку з цим виникає потреба в поглибленому дослідженні питання визначення економічної вигоди від зберігання сільськогосподарської продукції та її продажу в майбутньому періоді з урахуванням низки чинників: волативності курсу долара до гривні, ризику від часового зберігання, можливі втрати частини економічної вигоди тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зберігання сільськогосподарської продукції (переважно зерна) були предметом розгляду у працях багатьох науковців. Проте у своїй абсолютній більшості вони стосуються лише технології зберігання (як приклад, праці Р.В. Вернигори, Р.Ш. Рустамова [2], М.Я. Кирпи [9]) та ін.

Водночас відомі праці, якими передбачається дослідження питання ефективності розробки, зберігання і переробки зерна. Разом із тим основний акцент зосереджено на ефективності переробки зерна, тоді як ефективність його зберігання розглядається лише побіжно [5, 10].

У праці «Обґрунтування ефективних способів зберігання продукції» [12] питання економічної ефективності зберігання продукції порушується детальніше. Проте при обґрунтуванні методики визначення економічної ефективності зберігання (на прикладі зберігання яблук) автор обмежується врахуванням лише одного чинника, що формує додаткову вигоду від тривалого зберігання - різницю в цінах теперішнього і майбутнього періодів. Це важливий фактор, але, як буде доведено далі, на ефективність зберігання впливають й інші важливі чинники, що необхідно враховувати.

В іноземній літературі, особливо американській, питанню зберігання сільськогосподарської продукції, насамперед зерна, приділяється значна увага з огляду на великомасштабне його виробництво [14]. Проте домінують дослідження про ефективність елеваторів, які є власністю ферм.

Виклад основних результатів дослідження. З економічної точки зору продукцію, насамперед сільськогосподарську, тоді сенс зберігати, коли майбутня ціна на неї C_m перевищуватиме її поточну ціну C_n на величину, достатню для покриття загальних витрат на зберігання [7]. В іншому разі вигідніше продукцію продавати зразу ж після завершення процесу виробництва, тобто «з поля».

До загальних витрат на зберігання відносять:

витрати на безпосереднє зберігання продукції, що несе підприємство за використання власних складських потужностей або ж при оплаті послуг спеціалізованих підприємств маркетингової інфраструктури, наприклад, елеваторів;

відсотковий депозитний дохід (втрачену вигоду), який підприємство могло б одержати від зберігання коштів на депозитному рахунку в банку з моменту отримання готової продукції до її продажу в період $t + n$ за ціною C_m . Мається на увазі, що якби підприємство після завершення процесу виробництва зразу ж реалізувало власну продукцію і виручені грошові кошти поклало в банк на депозит, то мало б одержати депозитний прибуток за період $t + n$. Тривалість цього періоду дорівнює терміну можливого зберігання продукції, після завершення якого продукція продається за ціною C_m . Тобто, ця складова загальних витрат на зберігання безпосередньо залежить від величини відсоткової ставки по депозитах, яка, у свою чергу, визначається в основному величиною номінальної відсоткової ставки по кредитах банків;

премія за ризик зберігання продукції. Величина премії обернено пропорційно залежить від впевненості щодо прогнозованого рівня майбутніх цін. Чим стабільніша економіка і прогнозованіша аграрна політика держави, тим меншою, за однакових інших умов, буде премія за ризик, і навпаки.

Отже, зберігання продукції стане економічно вигідним для підприємства тоді, коли витримуватиметься така нерівність:

$$C_m - C_n \geq VF_z + C_n \cdot (1 + i_d)^t + Pr, \quad (1)$$

де VF_z - витрати на безпосереднє (фізичне) зберігання 1 т продукції; i_d - депозитна ставка, коефіцієнт; Pr - премія за ризик.

Друга частина формули відображає альтернативну вартість зберігання продукції. За дотримання зазначених у наведеній формулі умов, матиме місце тенденція до зростання запасів відповідних видів продукції, в іншому разі підприємству буде економічно вигідніше продати продукцію зразу ж після завершення процесу виробництва й одержати кошти покласти на депозит або використати їх на закупівлю необхідних ресурсів чи на інші виробничі або соціальні потреби [1].

Щоб оцінити сучасну ситуацію щодо економічних наслідків зберігання продукції,

потрібно враховувати таке. Закладання продукції на зберігання зменшує її пропозицію в період t , а отже, підвищує ціну на неї в даному короткостроковому періоді. Особливо це важливо останніми роками, коли ціна на продукцію, без закладання частини її обсягу на зберігання, може різко знизитися, що зумовить істотне зменшення дохідності аграрних підприємств та агропромислових формувань. Водночас закладання продукції на зберігання призводить до збільшення її пропозиції в період $t + n$, а отже, до зниження ціни в цьому періоді порівняно з тим її рівнем, який потенційно зміг би сформуватися без такого зберігання.

Відносне зростання ціни в період t та відносне її зниження в період $t + n$ залежить, по-перше, від обсягів виробництва продукції; по-друге, від обсягу її закладання на зберігання; по-третє, від сальдо експортно-імпортних операцій з даним видом продукції, яка буде запропонована на продаж у період $t + n$ у загальному обсязі цієї продукції, що була закладена на зберігання в періоді t .

На останній обставині варто особливо наголосити, бо в урожайні роки економічно недоцільно закладені великі обсяги продукції на зберігання повністю реалізувати в період $t + n$, межі якого орієнтовані, як правило, на маркетинговий рік. Варто частину таких запасів використовувати в наступних за маркетинговим роком періодах, особливо в неврожайні роки, і тим самим досягти вищої дохідності на фоні меншої амплітуди коливання цін в урожайні та неврожайні роки, уникнути цінових шоків, які стали характерними для аграрного ринку України впродовж багатьох років [1].

Високі відсоткові ставки в Україні вважають однією з головних причин формування високої вартості зберігання продукції за двома напрямками.

Перший - за таких ставок формується, як уже зазначалося, висока альтернативна вартість зберігання (другий доданок правої частини наведеної формули 1).

Другий напрям - високі відсоткові ставки уповільнюють модернізацію маркетингової інфраструктури, а саме складського господарства підприємств, елеваторів, портів, транспортних артерій тощо, оскільки зумовлюють складнощі залучення інвестицій в необхідних обсягах.

Використання ж застарілих елементів маркетингової інфраструктури збільшує ви-

трати на безпосереднє зберігання продукції (наприклад, зерна), до складу яких входять витрати на приймання продукції, її фізичне зберігання, очищення і сушіння (за необхідності) та відвантаження. Ці витрати високі й мають тенденцію до зростання.

Отже, сучасна система зберігання продукції призводить до істотного зростання її собівартості, зокрема зерна. Тому існує висока ймовірність, що майбутні ціна C_m не відшкодує ці витрати і підприємства зазнають економічних втрат. Ця обставина робить економічно не вигідним, насамперед, комерційне зберігання продукції, а тому наявні підстави її розглядати як одну з основних причин того, що багато аграрних підприємств основну масу продукції, насамперед зерно, соняшник, ріпак, продають «сьогодні» замість того, щоб продавати їх «завтра» за вищою ринковою ціною.

Вагомою причиною, що також спонукає підприємства продавати свою продукцію в значних обсягах відразу після збору врожаю, є слабкий фінансово-економічний стан, за якого такий продаж стає єдиним джерелом одержання грошових коштів, необхідних для своєчасного (вересень - листопад) повернення кредитів комерційним банкам і боргів підприємницьким структурам за придбані матеріально-технічні ресурси й отримані послуги. Слабо розвинута ринкова інфраструктура ускладнює, а часто й унеможлиблює наукові передбачення майбутніх цін C_m , що породжує невпевненість сільськогосподарських товаровиробників в одержанні економічної вигоди від закладання продукції на зберігання.

Розглянуті причини разом із недостатньо задоволеною поки що потребою сільськогосподарських товаровиробників в аналітичній інформації про ціни, їх динаміку і прогноз на внутрішньому і зовнішньому ринках не дають таким змоги сповна використовувати економічний ефект від зберігання продукції.

Разом із тим важливо наголосити, що українські аграрії поступово нарощують виробництво сільськогосподарської продукції. Така тенденція чітко простежується щодо валового виробництва зернових культур, особливо кукурудзи, та олійних культур. Такі позитивні зміни в отриманих врожаєх стимулюють експорт сільськогосподарської продукції та надходження валютної виручки до країни. Проте збільшення валового виробництва цих видів продукції вимагає відпо-

відного складського забезпечення. Наведені нижче дані засвідчують відсутність достатньої кількості потужностей для зберігання і

доброби продукції та її доставки до портів (табл. 1).

1. Забезпеченість українських сільськогосподарських виробників потужностями зі зберігання сільськогосподарської продукції у 2018 р.

Область	Валове виробництво зернових, зернобобових і соняшнику, тис. т	Потужності зберігання, тис. т	Надлишок (+) / нестача (-) потужностей, тис. т
Вінницька	6 719,2	5 131,4	-1 587,8
Волинська	1 306,7	969,7	-337,0
Дніпропетровська	4 770,7	4 475,8	-294,9
Донецька	1 875,4	1 968,2	+92,8
Житомирська	2 722,7	1 801,0	-921,7
Закарпатська	381,3	41,5	-339,8
Запорізька	2 953,8	4 187,0	+1 233,2
Івано-Франківська	862,1	666,4	-195,7
Київська	4 651,6	5 383,6	+732,0
Кіровоградська	5 221,9	6 149,2	+927,3
Луганська	1 880,3	1 525,0	-355,3
Львівська	1 519,8	624,2	-895,6
Миколаївська	3 760,6	4 415,9	+655,3
Одеська	5 206,2	4 670,9	-535,3
Полтавська	7 285,7	6 848,5	-437,2
Рівненська	1 317,9	1 083,5	-234,4
Сумська	5 091,1	3 750,4	-1 340,7
Тернопільська	2 822,5	2 396,2	-426,3
Харківська	5 297,4	4 294,1	-1 003,3
Херсонська	2 820,5	2 593,6	-226,9
Хмельницька	4 345,1	7 135,8	+2 790,7
Черкаська	5 284,9	3 770,9	-1 514,0
Чернівецька	638,8	287,5	-351,3
Чернігівська	5 485,5	3 379,2	-2 106,3
Усього	84 221,7	77 549,5	-6 672,2

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [3, 13].

Для встановлення рівня забезпеченості сільськогосподарських виробників потужностями для зберігання продукції були проаналізовані дані по областях щодо наявних елеваторних і складських споруд та їх місткості. Для показника валового виробництва продукції вибрані такі культури, як зернові та зернобобові і соняшник, оскільки на них припадає основна частка в загальному обсязі зерна, що потрапляє на доробку та зберігання.

Як свідчать наведені дані, в цілому по Україні спостерігається дефіцит потужностей для зберігання зерна в розмірі 6,67 млн т. Лише у трьох областях наявний надлишок ємностей для зберігання - Хмельницька, Запорізька та Кіровоградська, що дає можливості забезпечити у них потреби сільськогосподарських товаровиробників регіону. Інші три області - Миколаївська, Київська та Донецька забезпечені

потужностями, але за умов, що валові збори протягом наступних періодів не зростатимуть.

При цьому варто зазначити, що показник 77,6 млн т загальних потужностей зі зберігання включає в себе лише 50,2 млн т елеваторних потужностей [8], решта 27,4 млн т - це місця зберігання, що знаходяться безпосередньо у сільськогосподарських товаровиробників. Такі складські приміщення призначені для нетривалого зберігання зерна, адже зазвичай не мають достатнього технічного оснащення та потребують модернізації.

Елеваторні потужності обсягом 50,2 млн т також не можна вважати достатньо надійними, адже частина наявних елеваторів морально та фізично застарілі й не можуть гарантувати аграріям надання необхідної якості послуг з доробки та зберігання зерна.

Проте попит завжди стимулює пропозицію, тому з огляду на зростання обсягу вироб-

ництва зерна, особливо кукурудзи, в Україні з кожним роком будується та вводиться в експлуатацію близько 1-1,5 млн т елеваторних потужностей. Такі виробничі майданчики надзвичайно конкурентні на ринку і попит на їх послуги зазвичай перевищує пропозицію у кілька разів. Високотехнологічне обладнання, мінімізація втрат продукції та зниження затрат робочої сили на одиницю потужності дають змогу елеваторам отримувати вищі доходи на одиницю прийнятої продукції. Звісно, що в таких умовах конкуренція зростає, а отже, зумовлює збільшення інвестиції у цей напрям логістичної сфери.

Зазначимо також, що у разі збереження досягнутих темпів введення в експлуатацію нових потужностей для зберігання продукції до 1,5 млн т у рік дефіцит в потужностях буде покритий за 4,5-6,5 років. Проте і за цих умов проблема потреби в потужностях до кінця не вирішиться, бо 27,4 млн т потужностей, як уже згадувалося, це складські приміщення підприємств, що мають бути замінені сучасними елеваторами. Тому вкрай важливо прискорити темпи їх будівництва і введення в експлуатацію.

2. Динаміка ціни на кукурудзу 3 класу, \$/т

Рік	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
2019	155	170	163	160	158	169	175	142	147	156	
2018	152	164	180	190	186	177	173		154	146	152
2017								148	146	149	149

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [6].

За наведеними даними, протягом досліджуваного періоду ціна не була стабільною, а коливалася в межах від 142 до 190 \$/т. Такі цінові коливання зумовлені, насамперед, станом світового ринку: попитом та пропонуванням на продукцію у ключових країнах експортерів-імпортерів.

Заслугує на увагу та обставина, що ціни на кукурудзу у вересні, жовтні, листопаді, грудні 2017 р., коли триває збирання кукурудзи, були нижчими від цін за січень-липень наступного 2018 р., а ціни за ці ж місяці 2018 р. - нижчими за січень-липень 2019 р. Це дає підстави стверджувати, що одна з формальних умов, за яких *Цм* більше *Цп* витримується.

Хоча ціна не стабільна, проте простежуються певні закономірності. У період насиченості ринку зерном кукурудзи - восени та на початку зими, коли відбувається активний

Експортні умови контрактів до країн Європи та Сходу диктують свої умови, що також позитивно позначається на якості виробництва, збирання, доробки, зберігання та транспортування зерна в Україні. Інтеграція у світовий простір позначилася на розвитку зернових портових терміналів на узбережжі Чорного й Азовського морів, річкового і морського транспорту, приватного парку локомотивів і вагонів, вантажного транспорту та елеваторних потужностей.

Така інтеграція вплинула не лише на інфраструктуру країни, а й на формування цін на сільськогосподарську продукцію. Ціни на українському ринку формуються під впливом світових тенденцій та подій, які у довгостроковій перспективі дуже складно передбачити. Метою наступних досліджень стала ситуація із зерном кукурудзи, яке за останні роки перетворилося на один із найбільш експортоорієнтованих видів продукції.

Далі наведено динаміку ціни на кукурудзу в зернових терміналах акваторії Чорного моря (табл. 2).

збір урожаю, ціна досить низька. З кожним наступним місяцем вона поступово зростає, досягаючи свого піку. Передбачити такий ціновий пік надзвичайно важко, адже потрібно володіти великим обсягом інформації, яка не завжди наявна у вільному доступі.

Для сільськогосподарських товаровиробників ключовою метою слугує максимізація прибутку. Тому отримання додаткових 10-20 \$ виручки з кожної тонни реалізованого зерна, завдяки його подовженому зберіганню, доволі перспективне. Такий сценарій можливий лише за умов продажу зерна щонайменше через 3-6 місяців після збору врожаю (для такої цінової ситуації), що передбачає його зберігання протягом цього терміну. Упродовж років, зокрема 2018 р., розцінки елеваторів на послуги зберігання залишаються різними (табл. 3).

3. Тарифи на послуги зберігання зерна кукурудзи в елеваторних господарствах України, 2018 р.

Підприємство	Ціна зберігання, грн/т/день
ТОВ «Катеринопільський елеватор», Черкаська обл.	1,80
«Ямпільський елеватор», Хмельницька обл.	1,92
«Андріяшівський елеватор», Сумська обл.	1,92
«Краснянський елеватор», Львівська обл.	2,04
«Вендичанський елеватор», Вінницька обл.	1,92
Елеватор ПСП «Яна Плюс», Чернігівська обл.	1,92

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [4].

Так, сільськогосподарський виробник повинен заплатити від 1,80 до 2,04 грн за 1 т/день зберігання зерна на елеваторі. Перед тим, як зерно потрапить на зберігання, воно має бути доведене до базових кондицій за смітністю й вологістю та не містити ознак зараженості хворобами.

Тарифи на послуги елеваторів різняться залежно від регіону та місця розташування потужностей і варіюють в межах 10 %. У регіонах, де існує дефіцит складських потужностей, такі розцінки вищі у зв'язку зі значним попитом на послуги, в протилежному випадку вони нижчі.

Отже, варто порахувати, який економічний ефект отримає виробник сільськогосподарської продукції від продажу зерна за вищою ціною через певний часовий проміжок. За приклад може слугувати 2018/2019 МР. Сільськогосподарський виробник знаходиться в Чернігівській області й користується послугами елеваторного господарства ПСП «Яна Плюс».

Зібравши врожай кукурудзи у листопаді 2018 р., він має змогу продати його за ціною 146 \$/т. Нижче наведено економічний ефект, який отримає сільськогосподарський товаровиробник у разі продажу зерна через певний період (табл. 4).

4. Розрахунок економічного ефекту від продажу кукурудзи за вищою ціною за умови її зберігання в певному часовому періоді

Дата (місяць, рік)	11.18	12.18	01.19	02.19	03.19	04.19	05.19	06.19	07.19
Середній курс валют, грн/\$	27,9	27,8	27,9	27,2	26,9	26,8	26,4	26,5	25,8
Ціна, \$/т	146	152	155	170	163	160	158	169	175
Ціна, грн/т	4 078	4 224	4 321	4 617	4 378	4 290	4 168	4 479	4 506
Витрати на зберігання, грн/т/міс.	-	57,6	117,1	176,6	230,4	289,9	347,5	407,0	464,6
Економічний ефект, грн/т	-	+89	+127	+363	+70	-78	-257	-6	-36

Джерело: Сформовано авторами на основі власних розрахунків та даних [11].

Розрахунок економічного ефекту від продажу продукції у майбутніх періодах спочатку здійснювався без урахування втраченої вигоди (депозитного доходу) і премії за ризик за такою формулою:

$$E_e = C_m - C_p - B_{зб}, \quad (2)$$

де C_p - ціна початкова, на момент збору урожаю, грн/т;

C_m - ціна майбутня, наступних періодів, грн/т;

$B_{зб}$ - витрати на зберігання продукції на елеваторі, грн/т/день, грн/т/місяць.

Із наведених розрахунків стає зрозуміло, що продаж зерна кукурудзи у лютому 2019 р. найбільш вигідний для сільськогосподарських підприємства. Економічний ефект від

такого продажу становить 362,8 грн/т. При цьому витрати у розмірі 176,64 грн/т повністю компенсуються за рахунок додатково отриманої виручки.

Очікування щодо підвищення ціни влітку й отримання більшої виручки були б марними, враховуючи дану цінову ситуацію. Економічний ефект від продажу зерна у липні становить 36 грн/т, тобто на 399 грн/т менше, ніж за продажу зерна у лютому 2019 р. Звідси довготривале зберігання зерна не завжди виправдане з економічної точки зору.

Зауважимо, якби економічний ефект від зберігання продукції визначався з урахуванням втраченої вигоди і премії за ризик, то формула 2 набула б такого вигляду:

$$Ee = C_m - C_n - B_{зб} - C_n \times (1 + i_d)^t - Пр. \quad (3)$$

У сучасній економічній ситуації, як свідчить практика, підприємства одержану виручку від реалізації продукції, як правило, не зберігають на депозитних рахунках в банку. Тому в проведених розрахунках ця складова формули 3 не врахована. Але зі зміною економічної ситуації її врахування необхідне, адже тут може виникнути економічна доці-

льність продажу продукції відразу після збирання врожаю. Стосовно премії за ризик, то для теперішніх реалій вона може бути визначена в розмірі 1,5-2,0 % від початкової ціни 1 т продукції і становитиме при 1,5 % 2,2 \$ за 1 т. З урахуванням цієї складової економічна вигода від зберігання продукції зменшиться, що показано в табл. 4.

Дата (місяць, рік)	11.18	12.18	01.19	02.19	03.19	04.19	05.19	06.19	07.19
Економічний ефект, грн/т	-	+28	+65	+303	+11	-137	-315	-64	-93

Джерело: Сформовано авторами на основі власних розрахунків.

Якби при розрахунку економічного ефекту від зберігання врахувався депозитний прибуток (втрачена вигода), то за депозитної ставки, наприклад 15 % річних, підприємство, поклавши гроші на депозит на три місяці, одержало 154,6 грн депозитного прибутку на 1 т зерна. За таких умов місячна депозитна ставка була б 1,25 % (15/12). Ціна 1 т зерна кукурудзи за продажу його на експорт становила 4 071 грн/т (див. табл. 4). Звідси сума грошей підприємства за три місяці зростає до 4 225 грн/т ($4\,071 \cdot 1,0125 \times 1,0125 \cdot 1,0125$), що більше від початкової ціни на 154,6 грн/т ($4\,225 - 4\,071$). Це і є депозитний прибуток підприємства на одиницю продукції.

За таких умов підприємству вигідно було б зберігати продукцію лише в лютому, тоді

як в інші періоди одержали збитки. Зрозуміло, що за подібної ситуації підприємству економічно вигідно продавати продукцію зразу ж після збору врожаю з доведенням останнього до стандартних кондицій.

Зазначимо, що розрахунок економічної вигоди від зберігання продукції здійснений за умов нестабільного економічного середовища, зокрема і валютного курсу. За цієї причини економічна вигода істотно змінювалася і ставала важко прогнозованою. В умовах стабільної економіки валютний курс варіює незначно і тому неістотно впливає на волативність економічної вигоди від зберігання продукції. Про це свідчать розрахунки, проведені за умови, що курс долара до гривні за всі періоди однаковий - 27 грн/\$ (табл. 5).

5. Розрахунок економічного ефекту від продажу зерна кукурудзи за вищою ціною за умови її зберігання і стабільного курсу долара США до гривні

Дата (місяць, рік)	11.18	12.18	01.19	02.19	03.19	04.19	05.19	06.19	07.19
Середній курс валют, грн/\$	27	27	27	27	27	27	27	27	27
Ціна, \$/т	146	152	155	170	163	160	158	169	175
Ціна, грн/т	3 942	4 104	4 185	4 590	4 401	4 320	4 266	4 563	4 725
Витрати на зберігання, грн/т/міс.	-	58	117	177	230	290	348	407	465
Економічний ефект, грн/т	-	+104	+126	+471	+229	+88	-24	+214	+318
Економічний ефект з урахуванням премії за ризик, грн/т	-	+45	+69	+412	+170	+29	-83	+155	+259

Джерело: Сформовано авторами на основі власних розрахунків.

За таких умов, розмір економічної вигоди від зберігання зерна кукурудзи за стабільного курсу долара істотно змінився в бік поліпшення. За всі періоди, окрім травня, економічна вигода додатна і значно вища

порівняно з її розрахунком згідно з фактичним курсом долара, який істотно коливався. Важлива та обставина, що за стабільного курсу валюти значно знижується ризик одержання підприємствами мінімальної еконо-

мічної вигоди від зберігання продукції або навіть збитку.

Інший розрахунок економічної вигоди проведено за курсу долара, який склався в

листопаді 2019 р. - 24,5 грн/\$ у середньому (табл. 6).

6. Економічна вигода від продажу кукурудзи за вищою ціною за умови її зберігання та стабільного курсу долара станом на листопад 2019 р.

Дата (місяць, рік)	11.18	12.18	01.19	02.19	03.19	04.19	05.19	06.19	07.19
Економічний ефект, грн/т	-	+89	+103	+411	+186	+53	-54	+157	+246
Економічний ефект з урахуванням премії на ризик, грн/т	-	+36	+50	+358	+132	-1	-107	+103	+192

Джерело: Сформовано авторами на основі власних розрахунків.

Як виявилось, за курсу долара 24,5 економічна вигода від зберігання продукції знижується, що цілком зрозуміло, але далеко не критично.

Із подальшим зниженням курсу долара до гривні зменшуватиметься й економічна вигода від зберігання зерна і не виключено до критичної межі, за якою таке зберігання стане економічно не вигідним. Тому може виникнути питання зниження тарифів елеватором за цю послугу.

Досі визначався економічний ефект від реалізації зерна кукурудзи на зовнішньому ринку. В умовах його реалізації на внутрішньому ринку економічний ефект істотно знижується, оскільки внутрішні ціни на це зерно значно нижчі за ціни світового ринку. Підтвердженням слугує наведений економічний ефект від зберігання кукурудзи та її продажу на Жмеринському елеваторі Вінницької області (табл. 7).

7. Економічний ефект від зберігання кукурудзи за умов її продажу на внутрішньому ринку

Дата (місяць, рік)	11.18	12.18	01.19	02.19	03.19	04.19	05.19	06.19	07.19
Ціна, грн/т (без ПДВ)	3 563	3 672	3 630	4 086	3 652	3 714	3 638	3 888	4 378
Витрати на зберігання, грн/т/міс.	-	58	117	177	230	290	348	407	465
Економічний ефект, грн/т	-	51	-51	+346	-142	-139	-273	-83	+350
Різниця між внутрішньою та зовнішньою ціною, \$/т	-18	-20	-25	-20	-27	-21	-20	-22	-5

Джерело: Сформовано авторами на основі власних розрахунків.

Звідси внутрішня ціна в досліджуваному періоді менша від ціни світового ринку в межах від 20 до 30 \$/т. Це досить істотна різниця, яка штовхає підприємства реалізовувати на зовнішньому ринку щобільший обсяг виробленої продукції, а отже, спонукає до зниження внутрішньої ціни до світової.

Висновки. Зберігання продукції з метою її продажу в майбутньому періоді являє собою важливу складову підвищення ефективності її виробництва. Для зовнішнього використання згаданого чинника необхідно нарощувати виробничі потужності для збері-

гання до повного вирішення проблеми дефіциту в них. У сучасних умовах найбільший ефект від продажу продукції в майбутньому періоді досягається у межах першого кварталу наступного року. Для забезпечення достовірного прогнозу щодо отримання найбільшої економічної вигоди від зберігання продукції в майбутньому періоді важливо досягти в країні стабільного курсу валюти.

Із вищенаведеного стає очевидним, що розрахувати економічний ефект від зберігання продукції досить просто за наявності прогнозу цін у майбутніх періодах. Проте в

умовах нестабільного курсу долара неможливо точно стверджувати, що ціна у червні буде вищою, ніж у березні на економічно виправдану суму. Тому більшість сільськогосподарських виробників намагаються реалізувати свою продукцію через 1-3 місяці після її збирання. Такий підхід можна вважати досить виваженим, адже найчастіше виручка від реалізації продукції необхідна в поточному році для покриття кредиторської заборгованості за товари та послуги, розрахунку за кредитами або інвестування коштів у необхідний напрям розвитку підприємства.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 783 с. С. 362-365.
2. Вернигора Р. В., Рустамов Р. Ш. Аналіз системи зберігання українського зерна. *Транспортні системи та технології перевезень*. 2017. № 13. URL : http://tstt.diit.edu.ua/article/view/110763/pdf_103 (дата звернення: листопад 2019).
3. Державна служба статистики України. Надходження зернових та олійних культур на підприємства, що займалися їхнім зберіганням та переробкою. 2018 рік. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: листопад 2019).
4. Договірні умови поставки сільськогосподарської продукції та надання послуг зерновими складами. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 175. С. 8-15.
5. Економічна ефективність доробки, зберігання і переробки зерна в Полтавській області. URL : <http://chitalky.ru/?p=2031> (дата звернення: листопад 2019).
6. Закупівельні ціни на зерно в портах. Група компаній «Агропросперіс». URL : <https://www.agroprosperis.com> (дата звернення: листопад 2019).
7. Зоря С. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні. Київ : КНЕУ, 2005. 190 с.
8. Карта елеваторів України. URL : <https://elevatorist.com> (дата звернення: листопад 2019).
9. Курпа М. Я. Зберігання зерна - стан і перспектива розвитку в зв'язку зі збільшенням обсягів виробництва зерна в Україні. *Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони*. 2011. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bisg_2011_1_4 (дата звернення: листопад 2019).
10. Малиш С., Мозгова О. Україну чекає диверсифікація. *Агробізнес Сьогодні*. 2010. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7790-ukrainu-chekaie-dyversyfikatsiia.html> (дата звернення: листопад 2019).
11. Національний банк України. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. URL : <https://bank.gov.ua> (дата звернення: листопад 2019).
12. Обґрунтування ефективних способів зберігання продукції. URL : <https://buklib.net/books/26064/> (дата звернення: листопад 2019).
13. Сільське господарство України 2018 рік : стат. зб. Київ : Держстат, 2019. 235 с. С. 97, 104.
14. Warrick C. Economics of on-farm grain storage. GRDS Grain Research & Development Corporation. 2013. 16 p. URL : https://grdc.com.au/__data/assets/pdf_file/0018/100386/grdc-guide-onfarmstorageeconomics-pdf.pdf.pdf.

Різноманітність погодних умов на території країни та різні види ФАО (індекс скоростиглості) кукурудзи стримують її надходження на елеватори одномоментно. Приймання елеваторними господарствами цієї культури розпочинається у вересні, а закінчується у січні (можливо й пізніше) наступного року. Такий тривалий період дає змогу виробникам поступово збирати та реалізовувати зерно. Тобто окремі партії можуть бути реалізовані у листопаді, інші у січні і т.д. Таким чином, це дає змогу аграрним підприємствам мінімізувати витрати на зберігання зерна.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahro-promysloвого kompleksu: pidruchnyk* [Economics of agricultural enterprises: textbook]. (pp. 362-365). Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Vernyhora, R.V. & Rustamov, R.Sh. (2017). Analiz systemy zberihannia ukrainskoho zerna [Analysis of the Ukrainian grain storage system]. *Transportni systemy ta tekhnologii perevezen*, 13. Retrieved from: http://tstt.diit.edu.ua/article/view/110763/pdf_103 [In Russian].
3. Nadkhodzhennia zernovykh ta oliinykh kultur na pidpriemstva, shcho zaimalysia yikhnim zberihanniam ta pererobkoiu 2018 rik [Cereal and oilseed receipts for storage and processing companies in 2018]. (2019). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Dohovirni umovy postavky silskohospodarskoi produktsii ta nadannia posluh zernovymy skladamy [Contractual terms of delivery of agricultural products and provision of services to grain depots]. (2019). *Hazeta "Uriadovyi kuryer"*, 175, pp. 8-15 [In Ukrainian].
5. Ekonomichna efektyvnist dorobky, zberihannia i pererobky zerna v Poltavskii oblasti [Economic efficiency of grain processing, storage and processing in Poltava region]. (n.d.). *Chitalnyi Zal*. Retrieved from: <http://chitalky.ru/?p=2031> [In Ukrainian].
6. Zakupivelni tsiny na zerno v portakh [Purchase prices for grain at ports]. (n.d.). *Agroprosperis*. Retrieved from: <https://www.agroprosperis.com> [In Ukrainian].
7. Zoria, S. (2005). *Vzaimozalezhnist mizh silskym hospodarstvom ta makroekonomikoju v Ukraini* [Interdependence between agriculture and macroeconomics in Ukraine]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
8. Karta elevatoriv Ukrainy [Map of elevators in Ukraine]. *Elevatorist*. Retrieved from: <https://elevatorist.com> [In Ukrainian].
9. Kurpa, M.Ya. (2011). Zberihannia zerna - stan i perspektyva rozvytku v zviazku zi zbilshenniam obsiahiv vyrobnytstva zerna v Ukraini [Grain storage is a state and prospect of development in connection with an increase in grain production in Ukraine]. *Biuleten Instytutu silskoho hospodarstva stepovoi zony*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bisg_2011_1_4 [In Ukrainian].
10. Malys, S. & Mozhova, O. (2010). Ukrainu chekaie dyversyfikatsiia. [Diversification awaits Ukraine]. *Ahrobiznes Siodni*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7790-ukrainu-chekaie-dyversyfikatsiia.html> [In Ukrainian].
11. Ofitsiyni kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut [Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies]. *National Bank of Ukraine*. Retrieved from: <https://bank.gov.ua> [In Ukrainian].
12. Obgruntuvannia efektyvnykh sposobiv zberihannia produktsii [Substantiation of effective ways of storage of production]. (n.d.). *Buklib*. Retrieved from: <https://buklib.net/books/26064/> [In Ukrainian].
13. *Silskie hospodarstvo Ukrainy 2018 rik: statystychnyi zbirnyk*. [Agriculture of Ukraine 2018: statistical compilation]. (2019). Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

Andriichuk V.H., Khodzitska K.R. Theoretical and methodical principles for determining the efficiency of storage of agricultural products

The purpose of the article is to analyze the degree of availability of grain storage facilities in Ukraine, to substantiate the feasibility of such storage for products sale in the future, and to propose a methodical approach to determine and evaluate economic benefits of a given logistics operation at appropriate intervals.

Research methods. The following research methods were used: monographic (in the study of the level of storage tariffs for individual elevators); design and construction (for determining economic benefits of storing products for different time intervals); comparison (for estimating economic benefits at different exchange rates of the dollar to the hryvnia); abstract and logical (for generalizing, formulating conclusions and recommendations).

Research results. Degree of agricultural enterprises security in capacities for storage of agricultural products in context of Ukrainian regions was determined, as well as deficit of storage capacities and possible term of its coverage were calculated. Economic effect of maize storage for different time intervals of the future period was determined according to different options: under conditions of sale of grain in foreign and domestic markets; actual volatile dynamics of the dollar to the hryvnia and its stabilization; relevant recommendations in regards to this aspect of the study were substantiated.

Elements of scientific novelty. Theoretical bases on defining limits of expediency of storage of agricultural products were deepened and the method for determining the economic efficiency of such storage as an important component of logistics was developed.

Practical significance. The main results of the study have applied orientation and can be used by enterprises to determine the economic feasibility of storage of products at different time intervals in the future and to choose the external or internal market for the production sale. Tabl.: 7. Refs.: 14.

Keywords: storage capacities; price; economic effect of storage; exchange rate; storage tariffs.

Andriichuk Vasyl Havrylovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, professor of the department of economics and management of agricultural business, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1, Peremohy av., Kyiv)

E-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Khodzitska Kateryna Ruslanivna - student of the master's program "Agribusiness Economics" of the department of economics and management of agricultural business, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1, Peremohy av., Kyiv)

E-mail: katy.gaevskaya@gmail.com

Андрійчук В.Г., Ходзицька Е.Р. Теоретическіе і методическіе основи определєнія ефектївності хранения сєльсхохозяйственной продукції

Цель статьи - проанализировать степень обеспеченности мощностями для хранения зерна в Украине, обосновать целесообразность такого хранения для продажи продукции в будущем периоде и предложить методический подход к определению и оценке экономической выгоды от этой логистической операции за соответствующие временные промежутки.

Методика исследования. Использованы такие методы исследования: монографический (при исследовании уровня тарифов на хранение по отдельным элеваторам); расчетно-конструктивный (при определении экономической выгоды от хранения продукции за различные временные промежутки); сравнения (для оценки экономической выгоды при разном курсе доллара к гривне); абстрактно-логический (при осуществлении обобщений, формулирования выводов и рекомендаций).

Результаты исследования. Определена степень обеспеченности аграрных предприятий в мощностях для хранения сельскохозяйственной продукции по областям Украины, рассчитан дефицит в них и возможный срок его покрытия. Определен экономический эффект от хранения кукурузы за различные временные промежутки будущего периода по различным вариантам: при условии продажи зерна на внешнем и внутреннем рынках; при фактической волативной динамике курс доллара к гривне и при его стабилизации; обоснованы соответствующие рекомендации этого аспекта исследования.

Элементы научной новизны. Углублены теоретические основы по определению границ целесообразности хранения сельскохозяйственной продукции и разработана методика определения экономической эффективности такого хранения, как важной составляющей логистики.

Практическая значимость. Полученные основные результаты исследования имеют прикладную направленность и могут быть использованы предприятиями для определения экономической целесообразности хранения продукции в различные временные промежутки будущего периода и выбора рынка сбыта продукции - внешнего или внутреннего. Табл.: 7. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: мощности по хранению; цена; экономический эффект от хранения; курс валют; тарифы на хранение.

Андрійчук Василь Гаврилович - доктор економіческіх наук, профєсор, академік НААН, профєсор кафедри економіки і менеджмента агробізнеса, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (г. Київ, просп. Перемоги, 54/1)

E-mail: Vasil.andriychuk@gmail.com

Ходзицька Катєрина Руслановна - слухатель магістерської програми «Економіка агробізнеса» кафедри економіки і менеджмента агробізнеса, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (г. Київ, просп. Перемоги, 54/1)

E-mail: katy.gaevskaya@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 27.10.2019 р.

Фахове рецензування: 28.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Андрійчук В.Г., Ходзицька К.Р. Теоретичні і методичні засади визначення ефективності зберігання сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 17 – 26.

*

Б.В. ДУХНИЦЬКИЙ, кандидат економічних наук

Потенціал розвитку агропродовольчого ринку України

Мета статті - дослідити історичні показники, сучасні тенденції та перспективи розвитку продовольчого ринку України з урахуванням внутрішнього попиту і масштабів зовнішньоекономічної діяльності.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення - для комплексної характеристики вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції; історичний - для наведення статистичної хронології виробництва рослинницької і тваринницької продукції; аналізу і синтезу - для розгляду відсоткової частки реалізації вироблених на території України продовольчих товарів у національній мережі роздрібної торгівлі; порівняльної оцінки - для класифікації аграрних холдингів за обсягами використовуваної землі; графічний і табличний - для наочного відображення результатів наукового дослідження.

Результати дослідження. Розглянуто зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні за період незалежності, визначено головні характеристики вітчизняного агропродовольчого ринку в нинішніх умовах, виділено найбільш суттєві показники продажів вироблених в Україні продовольчих товарів підприємствами роздрібною торгівлю, наведено перелік найбільших агрохолдингів, які працюють на території нашої держави, здійснено оцінку перспектив розвитку агропродовольчого ринку України на основі прогнозів міжнародних та вітчизняних спеціалізованих установ.

Елементи наукової новизни. Визначено, що на даному етапі суб'єкти продовольчого ринку України працюють в умовах необхідності швидкої адаптації до вимог світового ринку та відповідного перенесення глобальних тенденцій на внутрішній споживчий сегмент.

Практична значущість. Положення статті спрямовані на доведення інформації про систему функціонування та ключові показники вітчизняного агропродовольчого ринку з виділенням актуальних даних для органів державної влади, місцевого самоврядування та професійних виробників. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: сільське господарство; виробництво; галузеві підприємства; роздрібна торгівля; особливості; агрохолдинги; прогноз.

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Постановка проблеми. Сільське господарство завжди відігравало ключову роль в економіці України. Завдяки йому формуються продовольче забезпечення держави, національний ринок та експортний потенціал. Аграрне виробництво доволі багатогранне й охоплює різні напрями рослинництва і тваринництва. У будь-якому випадку, розвиток окремих галузей відбувається нерівномірно, оскільки одні виступають як рушійна сила для сільського господарства, інші створюють стабільну формуючу ланку виробництва, ще інші взагалі виконують допоміжні функції і не повною мірою використовують власні об'єктивні можливості. З часом статус галузей може змінюватись, але в цілому такий розподіл залишається актуальним постійно. Оптимальною ситуацією можна вважати тоді, коли будь-яка галузь здатна максимально розкривати свій потенціал у пот-

рібний момент. Тому в державному масштабі вирішальне значення має досягнення балансу, за якого складові агропродовольчого сектору не лише характеризуватимуться системною орієнтацією, а й будуть достатньо мобільними, вчасно реагуючи на виклики внутрішнього і міжнародного ринків. На даному етапі найбільш актуальним виглядає здійснення оцінки об'єктивних можливостей сільського господарства і пов'язаних з ним галузей, виходячи з динаміки фактичних показників їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку агропродовольчого ринку України та механізму його функціонування значну увагу в своїх публікаціях приділяли відомі вітчизняні вчені В.І. Власов [3], Ю.О. Лупенко [7, 12], В.Я. Месель-Веселяк [7], М.І. Пугачов [8, 12, 16]. Оцінку перспектив вітчизняного сільськогосподарського виробництва та окремих його структурних напрямів надавали профільні

міжнародні [1, 13, 15] та вітчизняні [5, 7] установи.

Мета статті - дослідити історичні показники, сучасні тенденції та перспективи розвитку продовольчого ринку України з урахуванням внутрішнього попиту і масштабів зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Наша держава загалом забезпечує потреби внутрішнього продовольчого ринку самостійно. Крім того, існуючий рівень аграрного виробництва дозволяє утримувати міцні експортні позиції, поступово збільшуючи натуральні й вартісні показники зовнішніх продажів. Цілком зрозуміло, що продовольчими продуктами, яких найбільше екпортується, Україна забезпечена в максимально можливій мірі. Разом із тим існують види продукції, стосовно яких наше внутрішнє споживання надто залежить від імпорту. При цьому динаміка виробництва по основних групах продуктів за період незалежності свідчить про нестабільність його кількісних обсягів.

Зокрема, серед сільськогосподарських культур варто звернути увагу на зернові, овочі, картоплю і фрукти (рис. 1). В останній рік перед набуттям незалежності (1990) в Україні було зібрано 51 млн тонн зерна. Цей показник виявився недосяжним аж до 2008 р., тоді як найнижчий урожай зернових зафіксовано у 2003 р. - 20 млн тонн. Починаючи з 2013 р. обсяги виробництва стабільно перевищують 60 млн тонн, а у 2018 р. було зібрано найбільший в історії урожай - 70 млн тонн. Головна причина цього зростання - відчутний ріст урожайності, яка у 2018 р. теж була максимальною - 47,4 центнера зерна з 1 га [4]. У 1990 р. ми виробили близько 7 млн тонн овочів. На цей рівень знову вдалося вийти починаючи з 2003 р., після мінімального виробництва на рівні 5 млн тонн у 1996 р. А максимальним для України став урожай овочів 2012 р. - 10 млн тонн. Надалі виробництво овочів трохи знизилось, однак регулярно становило понад 9 млн тонн. По овочах теж відзначимо збільшення урожайності, яке досягло пікового значення минулого року - 214 ц/га. Урожай картоплі в Україні у 1990 р. дорівнював майже 17 млн тонн. Порівняно із зерновими та овочами виробництво картоплі досить швидко почало зростати, досягнувши 21 млн тонн у 1993 р. Найнижчим рівень виробництва картоплі виявився у 1999 р. (близько

13 млн тонн), а починаючи з 2011 р., коли Україна збрала її найбільше (понад 24 млн тонн), урожай постійно перевищує позначку 20 млн тонн. Урожайність картоплі за аналізований період також зростає. Найскладніша ситуація з плодово-ягідними культурами. Обсяги їх виробництва найнижчі серед груп рослинницької продукції. Станом на 1990 р. в Україні було зібрано 2,9 млн тонн плодів і ягід. Цей показник і досі залишається недосяжним для галузі, яка тривалий час перебувала в кризовому стані. За роки незалежності площі під багаторічними насадженнями в нашій країні скоротилися майже у 4 рази, а помітне збільшення урожайності плодів і ягід не відіграло вирішальної ролі. Хоча найменший урожай фруктів зібрано у 1999 р. - близько 0,8 млн тонн, загалом динаміка їх виробництва виявилася дуже нестабільною, з різкими підйомами і спадами. Останніми роками намітилася відносна стабілізація виробництва на рівні 2 млн тонн, свідченням чого став урожай плодово-ягідних культур 2018 р. - майже 2,6 млн тонн [4].

У структурі продукції тваринництва слід виділити ключові для галузі м'ясо, молоко і яйця (рис. 2). У 1990 р. Україна виробила 4,4 млн тонн усіх видів м'яса. Потім було стрімке зниження виробництва до мінімального показника 2001 р. в 1,5 млн тонн. Із 2010 р. м'яса постійно виробляється понад 2 млн тонн, а конкретно в 2018 р. - 2,4 млн тонн. Вирішальне значення тут мало чітко виражене скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин. Зокрема, великої рогатої худоби (ВРХ) налічувалося 25 млн голів на початок 1990 р., на початок 2000 р. - близько 11 млн голів, на початок 2010 р. - майже 5 млн голів, на початок 2019 р. - уже 3 млн голів. Крім того, з 1 січня 1990 р. по 1 січня 2019 р. зменшилося поголів'я свиней - від 20 млн голів до 6 млн голів, овець та кіз - від 9 млн голів до 1 млн голів, птиці - від 255 млн голів до 212 млн голів. Хоча птахівнича галузь вже пройшла найглибший спад, від початку 2000-х демонструючи стабільний ріст, ставши чи не єдиним винятком у сфері тваринництва [4]. За аналогією з м'ясом розвивалася ситуація з молоком. У 1990 р. його виробництво знаходилося на рівні 24,5 млн тонн, а потім тенденція зниження набирала обертів, призвівши до найменшого показника якраз за підсумками 2018 р. - трохи більше 10 млн тонн.

У цьому випадку вже вплинуло триваюче паралельно скорочення поголів'я корів: на початок 1990 р. - у межах 9 млн голів, на початок 2000 р. - понад 5 млн голів, на початок 2010 р. - близько 3 млн голів, на початок 2019 р. - майже 2 млн голів. Цікавою видається динаміка виробництва яєць. Так, у 1990 р. наявний обсяг їх пропозиції перевищував 16 млрд штук, далі відбувся кількарічний спад, який призвів до найнижчого показника виробництва у 1997-1998 рр. -

трохи більше 8 млрд штук. Із 2000-х років птахівництво вже демонструвало підйом, максимум якого припав на 2013-2014 рр. (вироблено близько 20 млрд штук яєць), а зараз можна стверджувати про певну стабілізацію на рівні 15-16 млрд штук, тобто в цілому було досягнуто потужностей цього напрямку на період початку незалежності. Помітним стало й зниження виробництва вовни - від майже 30 тис. тонн у 1990 р. до 2 тис. тонн у 2018 р. [4].

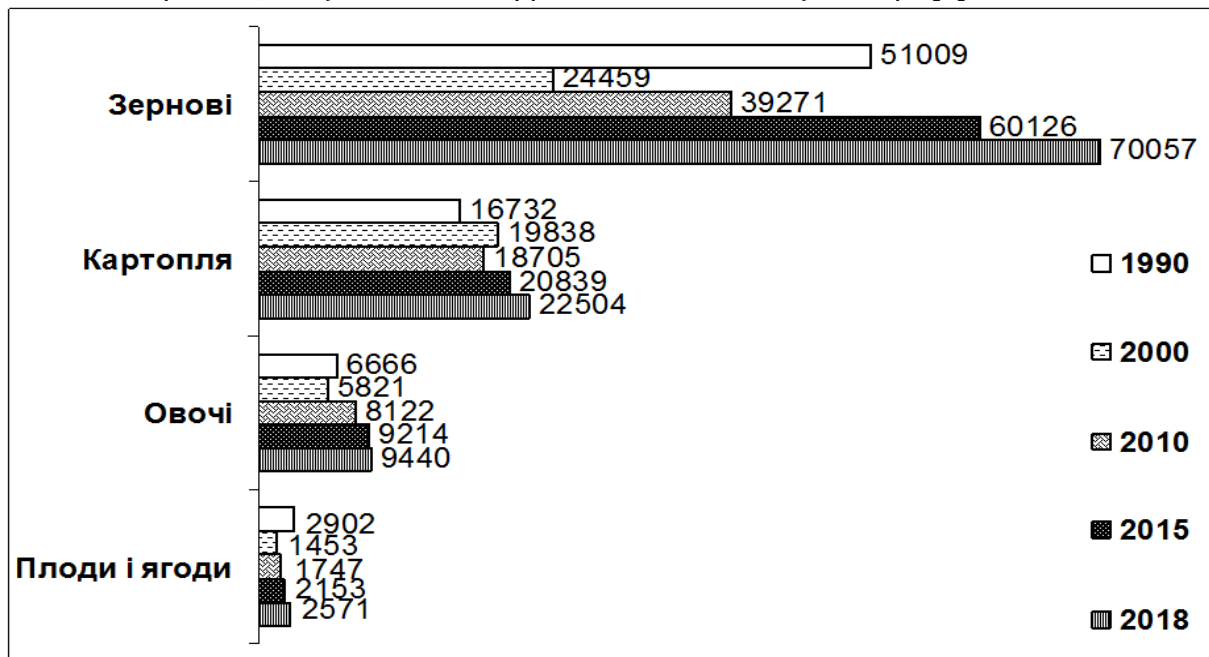


Рис. 1. Динаміка виробництва окремих видів рослинницької продукції в Україні, тис. тонн

Джерело: Сформовано автором на основі [4].

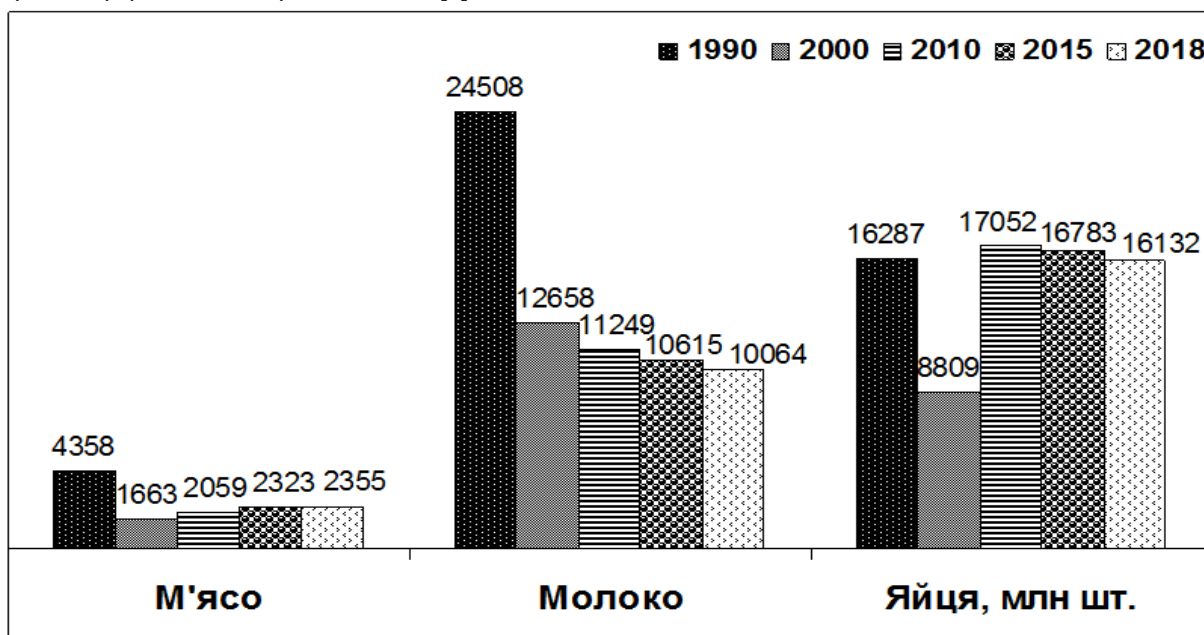


Рис. 2. Динаміка виробництва продукції тваринництва в Україні, тис. тонн

Джерело: Сформовано автором на основі [4].

Окремо в такому аналізі варто виділити добування водних біоресурсів. У 1995 р. їх було добуто понад 400 тис. тонн, у тому числі 363 тис. тонн риби. У 2013 р., перед анексією Криму, ці показники знизилися до 226 тис. тонн і 216 тис. тонн відповідно. Як наслідок, у 2018 р. в Україні було добуто лише 86 тис. тонн водних біоресурсів, з яких риби - 65 тис. тонн [4].

У свою чергу фактичний попит (фонд споживання) на різні види сільськогосподарської продукції не завжди віддзеркалює динаміку виробництва. Зокрема, з 2000-го по 2018 р. споживання м'яса в Україні зросло від 1,6 млн тонн до 2,2 млн тонн, молока - знизилася від 9,8 до 8,4 млн тонн, яєць - збільшилось від 8,1 до 11,6 млрд штук, зерна - зменшилось від 7,7 до 5,6 млн тонн, картоплі - скоротилося від 6,7 до 5,9 млн тонн, овочів - зросло від 5,0 до 6,9 млн тонн, плодів і ягід - збільшилось від 1,4 до 2,4 млн тонн [2]. Тобто, за розглянутий період кількісні зміни виробництва тваринницької продукції за видами відповідним чином відобразилися і на її споживанні, тоді як при збільшенні валових зборів усіх груп рослинницької продукції фіксувалося зниження споживання зерна (хліба) та картоплі.

На сучасному етапі розвитку вітчизняний агропродовольчий ринок характеризується такими особливостями:

валове виробництво продукції формується двома групами суб'єктів господарювання - сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення;

у цілому зберігається переважання рослинницького напряму, тоді як тваринництво перебуває не в такому вигідному положенні;

в окремих сферах помітно посилюються процеси інтенсифікації за рахунок спеціалізованих галузевих виробників (садівництво, ягідництво, вирощування овочів, виробництво молока, аквакультура тощо);

професійні виробники (фермери та великі компанії) краще обізнані із специфікою функціонування своїх галузей через швидкий розвиток сучасних технологій та інформаційно-консультаційної освіти;

більша орієнтація на виробництво конкретної продукції для певної групи споживачів на внутрішньому ринку чи з метою експорту (нішеві культури, дієтичні продукти, продовольчі товари для здорового харчування, органічна продукція);

визначальний вплив на розвиток окремих сегментів виробництва в Україні має сприятлива кон'юнктура для виходу на зовнішні ринки;

вітчизняний аграрний ринок стає все більш глобалізованим, повніше відображаючи процеси на світовому ринку сільськогосподарської продукції і використовуючи перспективи лібералізації умов зовнішньої торгівлі, які відкрилися за останні роки (СОТ, Євросоюз, Канада, Ізраїль).

Досить чітко підтверджує існуючі тенденції на вітчизняному продовольчому ринку продаж товарів, які вироблені на території України, підприємствами роздрібною торгівлі. Загалом у 2018 р. в роздрібі понад 81 % продажів продовольчих товарів припадало на українську продукцію [4]. Так, частка, що перевищує 90 %, відзначена у наступних групах продуктів вітчизняного виробництва: яйця, хлібобулочні вироби, цукор, вершкове масло, м'ясо птиці, тваринні жири, рослинні олії, безалкогольні напої, молоко і молочні продукти, борошно, крупи та ін. Натомість, досить малою часткою українського походження в роздрібі представлені такі товари: риба і морепродукти - 58 %, рибні консерви - 65, плоди і ягоди - 37, консерви фруктово-ягідні - 53, чай, кава, какао і прянощі - 55, продукти дієтичні, дитяче харчування - 43 % [4].

В Україні постійно зростає роль агрохолдингів, які обробляють сотні тисяч гектарів землі [6, 9]. На початок 2019 р. до групи найбільших аграрних компаній України за розміром земельного банку належали:

UkrLandFarming - земельний банк досягає 570 тис. га, лідирує за цим показником в Україні. Компанія виробляє зерно, молоко і м'ясо, а також здійснює переробку аграрної сировини на продукти харчування.

Кернел - заснована у 1995 р. Володіє 550 тис. га землі. Виступає найбільшим у світі виробником та експортером соняшникової олії з часткою глобального виробництва на рівні 8 %. Продукція компанії випускається під різними, але добре знайомими торговими марками («Щедрий Дар», «Стожар», «Чумак» та ін.).

Агропросперіс (NCH) - холдинг належить американській інвестиційній компанії NCH Capital, обробляє 400 тис. га землі та є найбільшим виробником і експортером сільськогосподарських культур Чорноморського регіону.

Миронівський хлібопродукт (МХП) - заснований у 1998 р. На сьогодні земельний банк становить 370 тис. га. Найбільший виробник курятини в Україні з часткою ринку, за власними оцінками, понад 50 %. Торгові марки компанії - «Наша Ряба», «Легко», «Бащинський». Минулого року на Вінницькій птахофабриці відкрито нову лінію виробництва агрохолдингу, яка стане найпотужнішою у світі з виробництва курятини.

Астарта-Київ - володіє земельним банком у 250 тис. га, плануючи найближчим часом розширити його до 400 тис. га. Створена у 1993 р. Це найбільший виробник цукру в Україні. Також компанія спеціалізується на молочному скотарстві й належить до найбільших виробників молока і переробників сої [6].

Мрія-Агрохолдинг - концентрується на рослиницькому напрямі. Заснована у 1992 р., із загальним обсягом землі 165 тис. га. За останні роки компанія зазнала дефолту і реструктуризації боргів, наприкінці 2018 р. була придбана компанією SALIC із Саудівської Аравії, яка спеціалізується на інвестиціях у сільське господарство. Планується, що холдинг продовжить свою діяльність спільно з дочірньою компанією SALIC, яка орендує 45 тис. га у Львівській області, збільшивши сумарний земельний банк до 210 тис. га.

Агротон - на початку своєї діяльності (з 1992 р.) був одним із найбільших виробників меду в Луганській області. З 1997 р. холдинг вирощує сільськогосподарські культури. Зараз переорієнтований на тваринництво, а також вирощування соняшнику і пшениці, його земельний банк становить 151 тис. га.

ІМК (Індустріальна молочна компанія) - заснована у 2007 р. У її користуванні знаходиться майже 130 тис. га землі. На даний час спеціалізується на вирощуванні зернових, олійних культур і картоплі, також є одним із найбільших виробників молока в Україні.

AgroGeneration - створена у 2007 р. французьким бізнесменом Шарлем Бегбедером.

У 2013 р. злилася з Harmelia, власникам якої стало належати 62 % акцій об'єднаної компанії, а спільний земельний банк збільшився таким чином до 120 тис. га. Основний напрям діяльності - виробництво зернових і олійних культур.

Епіцентр К - на початку своєї діяльності у 2015 р. взагалі не мав земельних ресурсів. Однак згодом придбав «Вінницьку агропромислову групу», підприємства глобального трейдера Glencore та компанію «Оболонь Агро». Цей агрохолдинг здійснює торгівлю, вирощує зернові, бобові та олійні культури, володіє близько 120 тис. га землі.

Укрпромінвест-Агро - компанія із земельним банком у понад 116 тис. га. Спеціалізується на вирощуванні й переробці зернових, виробництві цукру і тваринництві молочного й м'ясного спрямування.

Агрейн - агрохолдинг виробляє і здійснює зберігання зернових та олійних культур. Ще однією важливою сферою діяльності є тваринництво. Площа його земельних угідь становить 110 тис. га. На початку 2017 р. через проблеми з фінансуванням було оголошено, що компанія припиняє свою діяльність. Незважаючи на це, холдинг продовжує працювати [6].

Комплексний аналіз ретроспективи та сучасних тенденцій ринку сільськогосподарської продукції України надає можливості оцінити перспективи його розвитку. При цьому за основу доцільно обрати припущення, що в цілому умови функціонування ринку залишаться незмінними, як і суспільно-політична ситуація в нашій країні [1, 13, 16].

Одним із прогнозів, який охоплює багато питань виробництва і політики сільського господарства, є спільне дослідження Продовольчої і Сільськогосподарської Організації ООН (ФАО) та Організації Економічного Співробітництва та розвитку (ОЕСР) [14]. В останньому тематичному звіті цих організацій здійснено аналіз можливого розвитку подій до 2028 р., включаючи глобальний ринок та окремі країни, що мають важливе значення в різних продуктових сегментах (табл.).

Прогноз виробництва аграрної продукції за видами в Україні, тис. тонн

Найменування	2016-2018 (середньорічне)	2028 (прогноз)
Пшениця	25603	32057
Кукурудза	29314	35297
Олійні культури	20760	25851
Рослинна олія	6406	8068
Цукор	2010	2453
М'ясо	2157	2405

У т.ч. яловичина	375	388
Свинина	718	746
М'ясо птиці	1051	1256
Молоко	10294	9657
Риба і морепродукти	109	135

Джерело: Сформовано автором на основі [15].

Як стає зрозуміло, наведений прогноз відображає сучасні тенденції у вітчизняному агропромисловому виробництві: поступове збільшення врожаю зернових, нарощування переробки олійних культур, цукру, триваюче зростання галузі птахівництва, відносну стабілізацію виробництва інших видів м'яса, повільне відновлення в добуванні водних біоресурсів та подальше зниження загальної пропозиції молока.

За розрахунками науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» [5, 7] виробництво молока в Україні в цілому продовжить зменшуватися, і у 2030 р. виявиться на 12 % нижче порівняно з 2018 р. Основна причина цього – скорочення виробництва молока в господарствах населення за аналізований період від 7,3 млн тонн до 5,0 млн тонн. Натомість посиляться роль галузевих підприємств, які за аналогічний період збільшать обсяги пропозиції від 2,8 млн тонн до 3,8 млн тонн. Зазначимо, що зростання виробництва спостерігатиметься як у сільгосппідприємствах з поголів'ям до 500 корів, так і в підприємствах з поголів'ям 500 корів і більше. В підсумку, частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві молока збільшиться від 27 % у 2018 р. до 43 % у 2030 р. [5].

Ще однією галуззю з помітним зростанням частки спеціалізованих виробників має стати виробництво плодів і ягід. На користь цієї думки свідчать тенденції останніх років, найяскравіше виражені у збільшенні кількісних і якісних показників експорту вітчизняної плодово-ягідної продукції. Крім того, навіть за часів ЄСРР Україна була лідером серед усіх республік за валовим виробництвом фруктів.

Виходячи з наявної інформації, наша держава залишатиметься самодостатньою в питанні продовольчої безпеки, задовольняючи левову частку потреб внутрішнього ринку завдяки власному виробництву. Також ми продовжимо відігравати провідну роль на глобальному аграрному ринку зернових, олійних культур і соняшникової олії. Помітні позитивні зрушення в органічному виробництві та розширенні товарного асортименту продукції з вищою доданою вартістю дають

підстави сподіватися на подальше зростання в цих напрямках, однак через низькі стартові позиції точно оцінити потенційні можливості їх розвитку дуже складно [11]. Із часом ще більший вплив на розвиток кожної галузі чинитимуть профільні підприємства, які, на відміну від господарств населення, мають більше матеріальних ресурсів та економічних стимулів для сталого розвитку і освоєння нових ринків [3, 5, 8, 14]. Якщо успішно завершаться триваючі на даний час переговори щодо створення нових зон вільної торгівлі, це відкриє ще більше можливостей для використання наявного експортного потенціалу та надасть поштовх до ширшої товарної диверсифікації внутрішнього виробництва у бік продуктів із глибшим ступенем переробки [12]. При цьому найбільш залежною Україна залишиться від імпорتنих поставок рибної продукції і екзотичних фруктів, оскільки традиційно закуповуватиме значні обсяги морської риби, цитрусових і бананів, за неприйнятних природно-кліматичних умов для їх виробництва. Враховуючи світові тренди прагнення до здорового харчування, в країні продовжуватиме зростати попит на фрукти й овочі, а ще існує висока ймовірність збільшення споживання м'ясної і молочної продукції, оскільки зараз воно знаходиться на доволі низькому рівні.

Висновки. Вітчизняний ринок агропродовольчої продукції зазнав багатьох структурних змін за період незалежності, включаючи відхід від планово-командної системи господарювання, проведення аграрної реформи на селі та функціонування в умовах вимушеної переорієнтації виробничо-експортної діяльності. Однак він все одно залишається чи не найбільш важливою ланкою економіки України, самостійно формуючи її продовольче забезпечення та створюючи імідж провідного гравця на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Ставши більш мобільним, наш агропродовольчий ринок все ще до кінця не структурувався, залишаючи відкритим питання збалансованості показників виробництва, зовнішньої торгівлі та споживання. Останніми роками змінюється механізм його функціонування,

що дає підстави сподіватися на чіткішу прогнозованість розвитку аграрної галузі та

Список бібліографічних посилань

1. Аграрні перспективи України 2017-2030: Базовий сценарій. URL : https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2017_AGMEMOD_Baseline_ukr.pdf.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_bsoph2018_pdf.pdf.
3. Власов В. І. Глобалістика: історія, теорія : монографія : у 2 т. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. Т.2. 856 с.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Козак О. А., Грищенко О. Ю., Васильченко О. М. Прогноз виробництва молока в Україні до 2030 року: методика і розрахунки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 24 с.
6. Кому принадлежат крупнейшие агрохолдинги Украины. URL : https://biz.censor.net.ua/resonance/3104454/komu_prinadlejat_krupneyishie_agroholdingi_ukrainy
7. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2019 році (квітень 2019 року) / [Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю., Волосяк Ю. В.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 20 с.
8. Пуначов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12-18.
9. Рейтинг агрохолдингов України 2019 по розміру земельного банку от Agricultural Consulting. URL : http://farming.org.ua/Агрохолдинги_Украины_Топ_агрохолдингов_Украины_2019_Рейтинг_агрохолдингов_Украины_2019_по_размеру_земельного_банка.html.
10. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пуначов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
11. Федерація органічного руху України. URL : <http://www.organic.com.ua>.
12. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пуначов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пуначова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
13. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. URL : http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf.
14. Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy / Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O., et al. *Economics and Rural Development*. 2011. № 1. P. 7-17.
15. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. URL : <http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf>.
16. Pugachov M. Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*. 2014. № 7. 28 p.

пов'язаних з нею сфер економіки в середньо- і довгостроковому періодах.

References

1. Agrarni perspektyvy Ukrainy 2017-2030: Bazovyi stsennariy [Agrarian prospects of Ukraine 2017-2030: Baseline scenario]. (2017). Retrieved from: https://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2017_AGMEMOD_Baseline_ukr.pdf [In Ukrainian].
2. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv khar-chuvannia naselenniam Ukrainy [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine]. *Ukrstat*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_bsoph2018_pdf.pdf [In Ukrainian].
3. Vlasov, V.I. (2012). *Hlobalistyka: istoriya, teoriya: monografiia u 2 t.* [Globalistics: history, theory: monograph: 2 vols.]. Vinnytsia: TOV "Nilan-LTD" [In Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Kozak, O.A., Hryshchenko, O.Yu., & Vasylenko, O.M. (2019). *Prohnoz vyrobnytstva moloka v Ukraini do 2030 roku: metodyka i rozrakhunky* [Milk production forecast in Ukraine by 2030: method and calculations]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Redikh, E. (2019). Komu prynadlezhat krupneishye agrokholdyngi Ukrainy [Who owns the largest agro-holdings in Ukraine]. *Biznes Censor*. Retrieved from: https://biz.censor.net.ua/resonance/3104454/komu_prinadlejat_krupneyishie_agroholdingi_ukrainy [In Russian].
7. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Hryshchenko, O.Yu., et al. (2019). *Prohnoz vyrobnytstva silskogospodarskoi produktsii v Ukraini u 2019 rotsi (kviten 2019 roku)* [Agricultural production forecast in Ukraine in 2019 (April 2019)]. Yu.O. Lupenko & V.Ya. Mesel-Veselyak (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
8. Puhachov, M.I. (2017). Agrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin [Agrarian sector of Ukraine's economy under institutional changes]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 12-18 [In Ukrainian].
9. Reityng agrokholdyngov Ukrainy 2019 po razmeru zemelnogo banka ot Agricultural Consulting [Rating of Ukraine's agricultural holdings in 2019 by a size of a land bank from Agricultural Consulting]. (2019). *Agricultural Consulting*. Retrieved from: <http://farming.org.ua> [In Russian].
10. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid* [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Federatsiia organichnogo rukhu Ukrainy [Federation of Organic Movement of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.organic.com.ua> [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia globalnoho i regionalnoho rynkiv silskogospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monografiia* [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]. Yu.O. Lupenko & M.I. Puhachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
13. Burakovskiy, I., Kravchuk, V., Kuznietsova, A., Kutsenko, K., Meheda, O., Movchan, V., et al. (2008). Chlenstvo Ukrainy v SOT: ogliad zoboviazan ta komentari do nykh [Ukraine's membership in the WTO: a review of commitments and comments]. Retrieved from: http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIBA_ua.pdf [In Ukrainian].
14. Kobets, M., Artushin, V., Sikachyna, O., & Pugachov, M. (2011). Impacts of the global financial and economic crisis upon the agro-food sector of Ukraine's economy. *Economics and Rural Development*, 1, pp. 7-17 [In English].
15. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. (2019). *FAO*. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf> [In English].
16. Pugachov, M. (2014). Agricultural reform: an impact assessment. *Barometer of Change*, 7, p. 28 [In English].

The purpose of the article is to investigate historical indicators, current trends and development of prospects of Ukrainian food market taking into account domestic demand and scale of foreign economic activity.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: theoretical generalization (for comprehensive description of the domestic market of agricultural products); historical (for providing a statistical chronology of crops production and livestock products); analysis and synthesis (for considering sales percentage in the national market retail chains of food products); comparative evaluation (for classification of agricultural holdings by an area of land used); graphic and tabular (for visual representation of the results of scientific research).

Research results. Changes in agricultural production in Ukraine during the independence period were considered, and the main characteristics of the domestic agro-food market in the current conditions were determined. The most significant sales indicators of food produced in Ukraine by retail trade enterprises were given, and a list of the largest agro-holdings operating in the domestic economy was given. There were evaluated prospects for the agro-food market development in Ukraine on basis of forecasts by international and domestic specialised institutions.

Elements of scientific novelty. It has been determined that at current stage main subjects of Ukrainian food market works in conditions of faster necessity adaptation to relevant requirements of the world market and corresponding transfer of global tendencies on the domestic consumer segment.

Practical significance. Provisions of the article are aimed at bringing information on the functioning system and key indicators of the domestic agro-food market with the release of up-to-date data for public authorities, local self-government and professional producers. Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs.: 16.

Keywords: agriculture; production; sectoral enterprises; retail; features; agro-holdings; forecast.

Dukhnytskyi Bohdan Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production economics and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Духницький Б.В. Потенціал розвитку агропродовольственного рынка Украины

Цель статьи - исследовать исторические показатели, современные тенденции и перспективы развития продовольственного рынка Украины с учетом внутреннего спроса и масштабов внешнеэкономической деятельности.

Методика исследования. Используются методы: теоретического обобщения - для комплексной характеристики отечественного рынка сельскохозяйственной продукции; исторический - для приведения статистической хронологии производства растениеводческой и животноводческой продукции, анализа и синтеза - для рассмотрения процентной доли реализации произведенных на территории Украины продовольственных товаров в национальной сети розничной торговли, сравнительной оценки - для классификации аграрных холдингов по объемам используемой земли, графический и табличный - для наглядного отображения результатов научного исследования.

Результаты исследования. Рассмотрены изменения объемов производства сельскохозяйственной продукции в Украине за период независимости, определены главные характеристики отечественного агропродовольственного рынка в нынешних условиях, выделены наиболее существенные показатели продаж произведенных в Украине продовольственных товаров предприятиями розничной торговли, приведен перечень крупнейших агрохолдингов, которые работают на территории нашего государства, осуществлена оценка перспектив развития агропродовольственного рынка Украины на основе прогнозов международных и отечественных специализированных учреждений.

Элементы научной новизны. Определено, что на данном этапе субъекты продовольственного рынка Украины работают в условиях необходимости быстрой адаптации к требованиям мирового рынка и соответствующего переноса глобальных тенденций на внутренний потребительский сегмент.

Практическая значимость. Положения статьи направлены на предоставление информации о системе функционирования и ключевых показателях отечественного агропродовольственного рынка с выделением актуальных данных для органов государственной власти, местного самоуправления и профессиональных производителей. Табл.: 1. Илл.: 2. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: сельское хозяйство; производство; отраслевые предприятия; розничная торговля; особенности; агрохолдинги; прогноз.

Духницький Богдан Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

Фахове рецензування: 08.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Духницький Б. В. Потенціал розвитку агропродовольчого ринку України. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 27 – 34.

*

Г.М. САТИНА, кандидат економічних наук
К.В. МАЗУР, кандидат економічних наук, доцент

Основні проблеми та перспективи розвитку ринку фундука в Україні

Мета статті – обґрунтувати умови для насичення внутрішнього ринку фундука та розвитку експорту, проаналізувати кон'юнктуру вітчизняного ринку, окреслити проблеми та перспективи влаштування промислового фундукарства, запропонувати низку заходів для конкурентоспроможного розвитку галузі.

Методика дослідження. За теоретико-методологічну базу дослідження слугували сучасна економічна теорія та наукові положення з розвитку продовольчих ринків. Для оцінки стану ринку фундука залучено методи аналізу й синтезу, групування, балансовий; при встановленні перспективних обсягів виробництва – розрахунковий, нормативний, для обґрунтування засад ефективного розвитку галузі – моделювання, порівняльного аналізу.

Результати дослідження. Розглянуто сучасний стан і тенденції формування попиту й пропозиції, здійснено оцінку рівня виробництва і споживання горіхів, обґрунтовано нормативи витрат праці й коштів на створення і використання товарних насаджень, визначено потреби в інвестиціях для розвитку вітчизняної галузі та очікуваний соціально-економічний ефект.

Елементи наукової новизни. У дослідженнях місткості внутрішнього ринку фундука поглиблено методичні підходи в частині розрахунку продовольчого балансу, а саме укрупненими статтями відповідно до товарної сегментації ринку свіжої і переробленої продукції.

Практична значущість. Встановлено кількісні та якісні параметри виробництва фундука, визначено місткості внутрішнього ринку, надано оцінку ефективності промислових технологій, запропоновано заходи розвитку галузі. Доведено, що закладання в Україні промислових садів фундука площею 5 тис. га дозволить підвищити рівень виробництва цих горіхів до 0,4 кг на одну особу за сучасного рівня споживання усіх горіхоплідних 0,8 кг. Це сприятиме імпортозаміщенню фундука на вітчизняному ринку та розвитку його експорту. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: фундук; споживчий ринок; кон'юнктура; товарне виробництво; розвиток; проблеми; перспективи.

Сатіна Галина Михайлівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу наукових досліджень з питань економіки, методології та інтелектуальної власності, Інститут садівництва НААН (Києво-Святошинський р-н, с. Новосілки, вул. Садова 23)

E-mail: galina_satina@ukr.net

Мазур Катерина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: kv_mazur@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Постановка проблеми. Тривалий час на споживчому ринку України спостерігається різкий контраст між масовим використанням перероблених плодів фундука, наявністю сприятливих умов для їх вирощування та малорозвиненістю сфери виробництва. У горіхоплідному секторі значна увага приділяється горіхам грецьким. Цьому сприяє вузький ареал промислового вирощування культури та дефіцит пропозиції її плодів у світі [12]. Разом із тим, ринок фундука не менш привабливий та перспективний для вітчизняного виробника. Культуру можна успішно вирощувати по всій території України [1]. Адже рослина відносно невибаглива

до кліматичних умов і при належній агротехніці може забезпечувати високі врожаї.

Для багатьох поколінь українців лісові горіхи залишаються традиційними ласощами: їх вживають свіжими та у переробленому вигляді. Однак споживчий ринок фундука у нас малорозвинений. Товарне виробництво зазмерло на кілька десятиліть, а внутрішній ринок задовольняється імпортом та зборами лісових горіхів [5]. І це при тому, що в сусідній Польщі галузь активно й успішно розвивається [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначений стан вітчизняної галузі не залишив байдужими численних дослідників і поціновувачів культури, аматорів та майбутніх професіоналів горіхової справи. Розпочалися активні розвідки й перші спроби

адаптації в Україні успішних моделей товарного саду [8, 9], добору ефективних сортів [6, 13], запровадження інноваційних технологій розмноження [11], обґрунтування вартості створення садів [2] та здійснення ринкового моніторингу [4].

Наразі виникає необхідність у систематизації та доповненні розрізнених і часткових досліджень, комплексній оцінці можливостей нашої країни у промисловому вирощуванні фундука та насиченні споживчого ринку.

Мета статті - обґрунтувати умови для насичення внутрішнього ринку фундука та розвитку експорту, проаналізувати кон'юнктуру вітчизняного ринку, окреслити проблеми та перспективи влаштування промис-

лового фундукарства, запропонувати низку заходів для конкурентоспроможного розвитку галузі.

Виклад основних результатів дослідження. Наукові розвідки свідчать на користь розвитку промислового вирощування фундука в Україні.

Плоди ліщини великої (*Corylus maxima* L.) належать до класу десертних горіхів, які можна вживати як у свіжому, так і переробленому вигляді. Обсяги вирощування фундука у світі досягають 0,7-1,0 млн тонн у рік. Серед основних виробників Туреччина, Італія, Грузія, США та Азербайджан, на частку яких припадає до 88,8% валових зборів (табл. 1).

1. Країни - основні виробники фундука у світі, тонн

№ з/п	Країна	Рік				Середнє 2011-2017 рр.	Усього, %
		2011	2013	2015	2017		
	Загалом у світі	746 596	869 159	937 389	1 006 178	849 423	100,0
1	Туреччина	430 000	549 000	646 000	675 000	547 143	64,4
2	Італія	128 940	112 650	101 643	131 281	107 968	12,7
3	США	34 927	40 823	28 123	29 030	34 425	4,1
4	Грузія	31 100	39 700	35 300	21 400	31 300	3,7
5	Азербайджан	32 922	31 202	32 260	43 000	33 249	3,9
6	Китай	22 000	23 000	24843	27044	24 213	2,9
7	Іран	20 244	20 756	12975	15645	18 212	2,1
8	Іспанія	17 590	15 302	11423	10487	13 180	1,6
9	Чилі	5 200	9 500	10 816	18 325	11 054	1,3
...							
29	Україна	20	20	10	10	14	0,0
	Інші країни	21 516	28 602	35 912	42 448	30 104	3,5

Джерело: Сформовано авторами за даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Рівень споживання. Споживання фундука у тривалій перспективі поступово зростатиме поряд із нарощуванням виробництва та розвитком торгівлі [14, 15]. У середньому цей показник у світі сягає 0,12 кг. Разом із тим ряд країн із переліку основних виробників (США, Китай, Іран, Італія, Чилі) основну масу зібраного врожаю спрямовують на внутрішній ринок (рис. 1). Причому Італія і Франція ще й додатково завозять щороку по 40-60 тис. тонн цих горіхів. Відтак, споживання фундука у вказаних країнах знаходиться на високому рівні і може слугувати за орієнтир для розвитку вітчизняного ринку. Наприклад, у Туреччині одна особа вживає 3,1 кг горіхів у рік, в Італії - 2,4, у Франції - 0,7 кг/рік.

Основні постачальники. Поставки фундука на світовий ринок щороку розширюються за рахунок таких країн, як Туреччина, Грузія, Італія, США, які здавна переймаються розвитком цієї галузі та не припиняють створювати нові насадження. Так, у Туреччині з 2013-го по 2017 р. площі плодоносних садів збільшилися на 16,6 тис. га. Ця країна спрямовує на експорт 53,6% обсягів одержаного врожаю. Високі темпи закладання у Грузії: з 2008-го по 2013 р. насадження фундука зросли від 10 до 22 тис. га. В Азербайджані за останніх сім років під цю культуру освоєно додатково 12,6 тис. га. Нові сади фундука також активно закладають у Чилі, Італії, Румунії й Молдові.

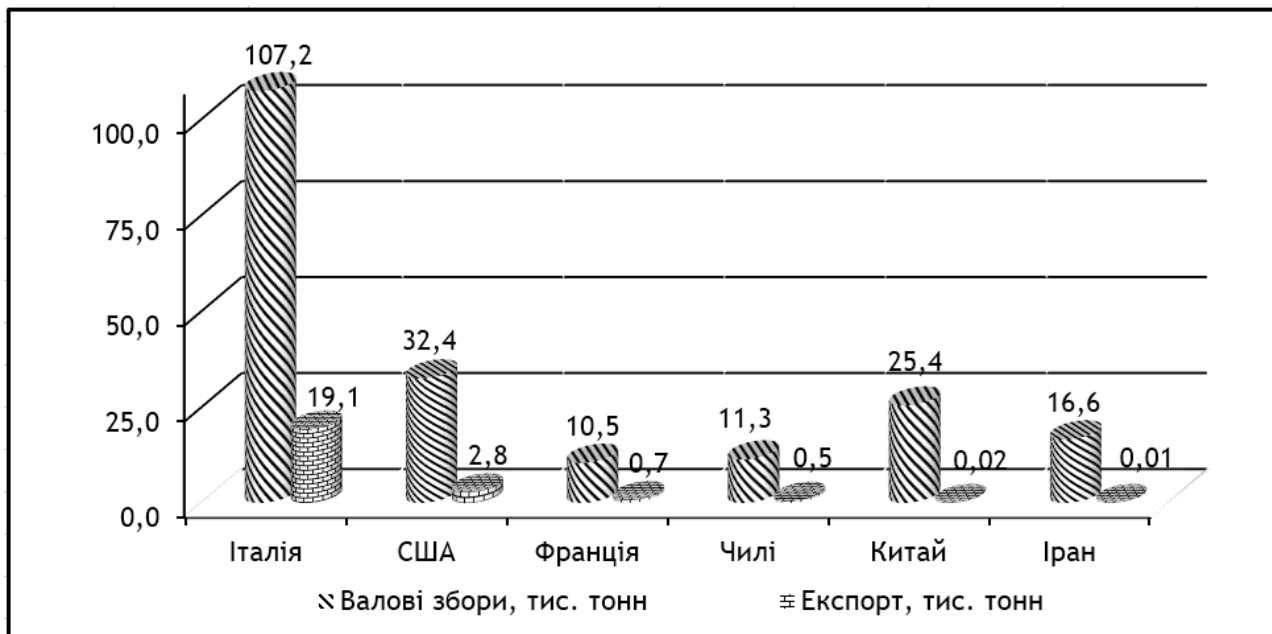


Рис. 1. Обсяги виробництва та експорту фундука в країнах з високою культурою споживання, середнє за 2013-2016 рр.

Джерело: Сформовано авторами за даними ФАО.

Майже у повному складі наведені країни забезпечують 90,0% експорту на світовий ринок або 200 тис. тонн вишуканих ядер щороку.

Багаторівневий ринок. Господарська політика згаданих країн цілком зрозуміла, адже ринок фундука досить об'ємний і перспективний. Плоди затребувані у харчовій, кондитерській, оліє-жировій, фармацевтичній, парфумерній, лакофарбовій галузях. Вишукані ядра споживають у сирому вигляді, смажені, бланшовані, солодкі, солоні, у сиропі. Із них виготовляють солодощі, олію, пасту, молоко, вершки, каву, борошно, настоянки. Олію застосовують для виробництва мила, свічок, лаків, фарб. Деревину та шкаралупу використовують при виготовленні оздоблювальних виробів, порошку, вугілля, лінолеуму, дубильних речовин. Відтак, споживчий попит на горіхи фундука досить жвавий.

Основні покупці. Щороку в зовнішню торгівлю надходить близько 52% світового врожаю. До найбільших імпортерів відносяться Італія (62,2 тис. тонн), Франція (39,0), Німеччина (20,6), Бельгія (10,2) та Росія (8,9), які закуповують 63,3% поставлених на світовий ринок плодів. У грошовому еквіваленті це досягає 1,9 млрд дол. США (середнє за 2013-2016 рр.).

Внутрішні потреби. Україна також входить до переліку імпортерів фундука. З 2010 р. на вітчизняний ринок надійшло у перерахунку на цілі плоди 28,8 тис. тонн згаданих горіхів

вартістю 94,2 млн дол. США, що забезпечило внутрішнє споживання на рівні 0,1 кг на одну особу в рік. Проте, як уже зазначалося, у країнах з високою культурою харчування цей показник значно вищий: у Західній Європі - 1,15 кг, у Південній - 1,25 кг (рис. 2).

Продовольчий баланс. Детальніше параметри вітчизняного ринку фундука роз'яснює продовольчий баланс. За його даними, поставки імпорту формують до 100% споживчого фонду країни, а внутрішнє виробництво майже відсутнє. Обсяги експорту (реекспорту) в такій ситуації залишаються мізерними (табл. 2).

Зважаючи на наведені показники, виникає запитання: чому за наявності значної кількості вітчизняних сортів, сприятливих природних умов для вирощування горіхів та вагомої бази агротехнологічних знань наша країна замість того, щоб виконувати функції донора, виступає акцептором на ринку фундука?

Відповідь криється в тому, що тривалий час в Україні горіхоплідні відносили до сільськогосподарських культур непромислового значення. Певні зміни сталися з розвитком ринкових відносин. Активний зовнішній попит на грецькі горіхи стимулював розвиток галузі саме в цьому напрямі. Навіть за невисокої товарної якості вітчизняної продукції порівняно зі світовими еталонами зовнішній ринок її поглинає, здебільшого у вигляді сировини. Так, у 2015-2018 рр. частка

експорту грецьких горіхів досягла 66% обсягів валових зборів. А ось для фундука цей сегмент торгівлі дещо складніший для освоєння через потужний розвиток промислової індустрії в ряді країн Азії, Америки та Євро-

пи. Конкуренція постачальників фундука на ринках із високою дохідністю значна. Вітчизняному виробникові бракує поки що технологічної обізнаності та підприємливості для виходу на такі ринки.

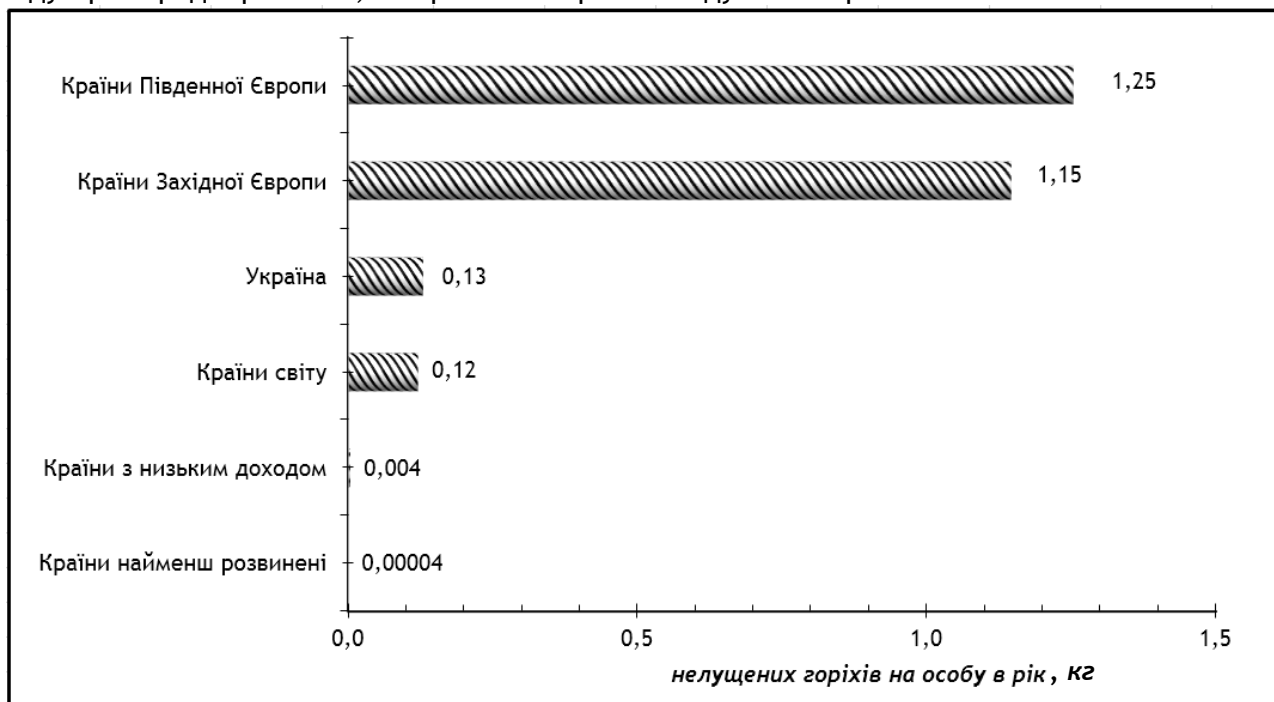


Рис. 2. Рівень споживання фундука у 2013 р., кг/особу

Джерело: Сформовано авторами за даними ФАО.

2. Продовольчий баланс фундука (2015-2018 рр.), тис. ц

Стаття балансу	Рік			
	2015	2016	2017	2018
<i>Виробництво</i>	0,10	0,10	0,20	0,30
Зміна запасів на кінець року	-0,4	0,2	0,1	-0,2
Вивезено (експорт)	0,3	0,0	0,0	0,9
Завезено (імпорт)	13,0	16,3	16,7	16,4
<i>Усього ресурсів</i>	13,2	16,2	16,8	16,0
Витрачено на корм	0,1	0,1	0,1	0,1
Втрати продукції	0,1	0,1	0,1	0,1
Переробка на нехарчові цілі	0,3	0,3	0,3	0,3
<i>Фонд споживання</i>	12,8	15,7	16,3	15,5

Джерело: Сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

Імпортозаміщення слугує саме тією нішею [10], що зможе мобілізувати внутрішні зусилля та стимулювати розвиток вітчизняного фундукарства. Аналіз цінової конкурентоспроможності на внутрішньому ринку свідчить про перспективність цієї справи. Нормативна собівартість виробництва 1 т фундука в умовах зрошення (схема садіння, 6х6) становить 31 тис. грн, що значно нижче за оптові ціни на неочищений фундук: 90-125 тис. грн за горіхи українського виробництва та 160-350 тис. грн за імпортовані плоди, переважно з Туреччини і Грузії.

Перспективи галузі у цьому напрямі пов'язані зі створенням спершу 5 тис. га садів промислового значення. Звідси постає завдання ефективної організації власного виробництва. З цієї метою необхідно оцінити типові технології вирощування фундука.

Створення промислових садів. Як наголошують науковці Інституту садівництва НААН, організацію товарного вирощування фундука слід розглядати лише в умовах зі зрошенням. Період створення саду зі схемою висаджування дерев 6х6 м - 6-7 років (залежно від сезону закладання), а експлуатації - понад 25 років. Очікуваний рівень

врожайності тісно корелює з підбором сортів та становить 1,5-2,5 т/га. Типовим проектом передбачено підготовку ґрунту, закладання саду, встановлення огорожі, організації зрошення та щорічний догляд за молодими насадженнями до вступу їх у товарне плодоношення. Створення 1 га таких насаджень коштуватиме 486,6 тис. грн (*І півріччя 2019 р.*). При цьому затрати праці становитимуть - 755 люд.-год, мінеральних та органічних добрив - 127,6 т, пального - 3,4 т, води - близько 3,2 т.

Ефективність виробництва. Товарне плодоношення саду пов'язане з досягненням беззбитковості виробництва й очікується на шостий рік вегетації за врожайності понад 1,0 т/га (рівень рентабельності витрат 3,5%). Протягом наступних 3-8 років продуктивність зростає до 2,0-2,5 т/га. Типова технологія передбачає утримання в належному стані ґрунту, підживлення рослин, захист від хвороб та шкідників, механізоване збирання врожаю та первинну доробку плодів. Усе це коштуватиме виробнику 92,0 тис. грн щороку за врожайності 2,5 т/га. Зауважимо, що найбільша частка віднесених на собівартість витрат припадає на відновлення основних засобів (36,9%), вартість добрив і агрохімікатів (21,6), пального та електроенергії (19,1).

За умов продажу фундука неочищеним за ціною 11,5 тис. грн за 1 т вищого товарного сорту та 10,1 тис. грн за 1 т першого товарного сорту дохід від реалізації одержаного врожаю буде на рівні 283,9 тис. грн з 1 га промислового саду. З урахуванням понесених витрат та сплати податків на умовах спрощеного режиму оподаткування (для сільськогосподарських виробників - 4 група) сума чистого прибутку становитиме 131,8 тис. грн, рівень рентабельності сягне 143,3%, а строк окупності інвестицій - 2,9 року.

Дедалі більшого поширення набувають ущільнені схеми садіння дерев із прямокутним розміщенням в ряду - це, як правило, 6×4 та 5×4 м. Далі наведемо економічні показники створення та вирощування фунду-

кового саду за схемою 5×4 м. Так, балансова вартість 1 га насаджень буде на рівні 544,1 тис. грн. Беззбитковим виробництво стане за врожайності молодих садів понад 1,2 т/га, тобто на сьомий рік вегетації (рентабельність витрат - 2,4%). За повного товарного плодоношення очікується врожай на рівні 3,5 т/га. На його вирощування в умовах зрошення слід витратити 113,4 тис. грн. Дохід з 1 га фундукових насаджень становитиме 397,5 тис. грн, чистий прибуток - 200,0 тис. грн, а рівень рентабельності - 176,4%. Строк окупності залучених інвестицій - 2,2 року.

Розвиток галузі. В масштабах країни очікується наступний ефект. Створення 5 тис. га промислових садів дозволить щороку одержувати додатково до 17,5 тис. тонн високоякісних горіхів. Із розрахунку на одну особу рівень виробництва зростає від 0,0002 до 0,4 кг. Очікувані обсяги виробництва не лише перекриють імпорту, а й сприятимуть розвитку торгівлі на зовнішніх ринках. Загальні потреби інвестицій на створення садів розраховано на рівні 2,7 млрд грн, а надходження у вигляді грошових потоків (прибуток та кошти амортизаційного фонду) оцінюються у 0,8-1,2 млрд грн щороку. Поряд із продовольчим та економічним очікується соціальний ефект. За рахунок додаткових робочих місць зайнятості у цьому агросекторі зростатиме щороку на 650% і в цілому сягне 1,1 тис. осіб, за умови їх повної зайнятості.

Висновки. Організація товарного виробництва фундука виступає потребою розвитку внутрішнього споживчого ринку та перспективною справою для аграріїв країни. Разом із тим необхідний ретельний і виважений підхід у процесі добору сортів, розробки й адаптації технологій їх вирощування, створенні виробничої інфраструктури та у здійсненні маркетингової діяльності. На цьому й слід сконцентрувати увагу в подальших наукових дослідженнях.

Список бібліографічних посилань

1. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні / Сатіна Г. М., Олещенко Ф. Г., Кошлякова Н. М. та ін. Київ : Логос, 2011. 100 с.
2. Панасенко Г. В. Оцінка витрат грошових коштів і затрат праці на вирощування фундука. *Агроінком*. 2010. № 10-12. С. 37-38.
3. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

References

1. Satina, H.M., Oleshchenko, F.H., Koshlakova, N.M., et al (2011). *Naukovi osnovy ta skladovi haluzevoi prohramy rozvytku horikhivnytstva v Ukraini* [Scientific bases and components of the sectoral nutrition development program in Ukraine]. Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
2. Panasenko, H.V. (2010). Otsinka vytrat hroshovykh koshitiv i zatrat pratsi na vyroshchuvannia funduka [Estimation of the cost of money and labour costs for growing hazelnuts]. *Ahroinkom*, 10-12, pp. 37-38 [In Ukrainian].

4. Сало І. А. Основні тенденції розвитку ринку горіхоплідних в Україні та світі. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 9-12.
5. Сатіна Г. М., Попова О. П. Фундуковому саду бути. *Агронавігатор*. 2017. № 10. С. 42-45.
6. Слюсарчук В. Є. Оцінювання сортів і клонів фундука селекції Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького в ДСДЛЦ «Веселі Боковеньки». *Лісівництво і агролісомеліорація*. 2015. Вип. 127. С. 92-97.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
8. Телега А. Золотий орешек українських виробителів. *Орешник*. 2016. № 1. С. 34-36.
9. Шейко М. «Филберт»: ставка на фундук. *Орешник*. 2017. № 1. С. 60-63.
10. Штакал М. А., Пугачов В. М. Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 80.
11. Яремко Н. О., Карась А. Я., Барабаш Л. О. Економічна ефективність вирощування відсадків фундука в різних конструкціях маточника / Стан і перспективи розробки та впровадження ресурсощадних, енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур : 36. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. Дніпро : ДДАЕУ, 2016. С. 118-119.
12. Global Statistical Review 2014-15: Nut and Dried Frut. Spain: INC, 2016. 76 p.
13. Hazelnut breeding in the National Dendrological Park "Sofiyivka" of the NAS of Ukraine / I. S. Kosenko, A. I. Opalko, O. A. Balabak and other. *Plant Varieties Studying and protection*. 2017. № 3 (13). P. 245-251.
14. Hazelnut production. 2019. URL : <http://www.fao.org/3/x4484e/x4484e03.htm#TopOfPage>.
15. Worldwide Hazelnut Market Analysis & Projections (2019-2024): In Terms of Consumption, Europe is Expected to Register the Highest CAGR, at 7.6%. 2019. URL : <https://www.prnewswire.com/news-releases/worldwide-hazelnut-market-analysis-projections-2019-2024-in-terms-of-consumption-europe-is-expected-to-register-the-highest-cagr-at-7-6-300882836.html>.
3. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Salo, I.A. (2012). *Osnovni tendentsii rozvytku rynku horikhophilidnykh v Ukraini ta sviti [Main tendencies of development of the market of nut-growing in Ukraine and worldwide]*. *Problemy ekonomiky*, 4, pp. 9-12 [In Ukrainian].
5. Satina, H.M. & Popova, O.P. (2017). *Fundukovomu sadu buty [Hazelnut garden to be]*. *Ahronavihator*, 10, pp. 42-45 [In Ukrainian].
6. Sliusarchuk, V.Ye. (2015). *Otsiniuvannia sortiv i kloniv funduka selektsii Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu lisovoho hospodarstva ta ahrolisomeliorsatsii im. H.M. Vysotskoho v DSDLTs "Veseli Bokovenky" [Estimation of varieties and clones of hazelnut breeding of the Ukrainian Research Institute of Forestry and Agroforestry named after H.M. Vysotskyi at a research and development entity named "Merry Bokovenky"]*. *Lisivnytstvo i ahrolisomeliorsatsiia*, 127, pp. 92-97 [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
8. Telega, A. (2016). *Zolotoi oreshek ukraïnskyykh proyzvodyteliv [Golden nut of Ukrainian producers]*. *Oreshnyk*, 1, pp. 34-36 [In Russian].
9. Sheiko, M. (2017). *"Fylbert": stavka na funduk ["Filbert": bet on hazelnuts]*. *Oreshnyk*, 1, pp. 60-63 [In Russian].
10. Shtakal, M.A. & Puhachov, V.M. (2019). *Import ta perspektyvy importozamishchennia v Ukraini [Import and prospects of import substitution in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 4, p. 80 [In Ukrainian].
11. Yaremko, N.O., Karas, A.Ya., & Barabash, L.O. (2016). *Ekonomichna efektyvnist vyroshchuvannia vidsadiv funduka v riznykh konstruktssiakh matochnyka [Economic efficiency of growing hazelnut seedlings in different types of mother plantation]*. *Stan i perspektyvy rozrobky ta vprovadzhennia resursooshchadnykh, enerhozberihaiuchykh tekhnolohii vyroshchuvannia silskohospodarskykh kultur: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Status and prospects of the development and introduction of resource- and energy-saving technologies of crop cultivation: collection of materials of the international scientific and practical conference*. (pp. 118-119). Dnipro: DDAEU [In Ukrainian].
12. *Global statistical review 2014-15: nut and dried frut*. (2016). Spain: INC [In English].
13. Kosenko, I.S., Opalko, A.I., Balabak, O.A., et al. (2017). *Hazelnut breeding in the National Dendrological Park "Sofiyivka" of the NAS of Ukraine. Plant Varieties Studying and Protection*, 3 (13), pp. 245-251 [In English].
14. Hazelnut production. (2019). *FAO*. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/x4484e/x4484e03.htm#TopOfPage> [In English].
15. *Worldwide hazelnut market analysis & projections (2019-2024): in terms of consumption, Europe is expected to register the highest CAGR, at 7.6%*. (2019). *Research and Markets*. Retrieved from: <https://www.prnewswire.com/news-releases/worldwide-hazelnut-market-analysis-projections-2019-2024-in-terms-of-consumption-europe-is-expected-to-register-the-highest-cagr-at-7-6-300882836.html> [In English].

Satina H.M., Mazur K.V. Main problems and prospects of the hazelnut market in Ukraine

The purpose of the article is to justify conditions for the saturation of the domestic hazelnut market and export development, to study conditions of the domestic market, to outline problems and prospects for hazelnut production, and to propose a number of measures for competitive development of this industry.

Research methods. *The theoretical and methodological basis of the research was modern economic theory and scientific provisions on the development of food markets. In particular, the following scientific methods were used: analysis and synthesis, grouping, balance sheet (for evaluating the status of the hazelnut market); calculation and normative methods (for establishing perspective production volumes); modelling and comparative analysis (for substantiation of bases for effective development of the industry).*

Research results. *Current state and tendencies of demand and supply formation were investigated, and a level of nuts production and consumption was estimated. Cost standards for the creation and usage of hazelnut orchards were substantiated, and investment needs for the development of the domestic industry and expected socio-economic effect were calculated.*

Elements of scientific novelty. Methodological approaches to the calculation of the food balance were deepened in the research on capacity of the domestic hazelnuts market, namely enlarged articles in accordance with the product segmentation of fresh and processed products market.

Practical significance. Practical significance of the obtained results lies in establishment of quantitative and qualitative parameters of hazelnut production, determination of capacity of the domestic market, evaluation of efficiency of industrial technologies, and elaboration of measures for the development of the industry. Planting of five thousand hectares of industrial hazelnut orchards in Ukraine will increase a level of these nuts production to 0.4 kilogram per person considering the fact that current consumption of all types of nuts is 0.8 kilogram. This will facilitate the substitution of hazelnuts in the domestic market and development of its export. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 15.

Keywords: hazelnut; consumer market; conjuncture; commodity production; development; problems; prospects.

Satina Halyna Mykhailivna - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of research on economics, methodology and intellectual property, Institute of Horticulture of the NAAS (23, Sadova st., Novosilky vil., Kyiv-Sviatoshynskiy dist., Kyiv reg.)

Email: galina_satina@ukr.net

Mazur Kateryna Vasylivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), head of the agrarian management department, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: kv_mazur@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Сатина Г.М., Мазур Е.В. Основные проблемы и перспективы развития рынка фундука в Украине

Цель статьи - обосновать условия для насыщения внутреннего рынка фундука и развития экспорта, проанализировать конъюнктуру отечественного рынка, обозначить проблемы и перспективы устройства промышленного фундуководства, предложить ряд мер для конкурентоспособного развития отрасли.

Методика исследования. Теоретико-методологической базой исследований послужили современная экономическая теория и научные положения по развитию продовольственных рынков. Для оценки состояния рынка фундука привлечены методы анализа и синтеза, группировки, балансовый; при установлении перспективных объемов производства - расчетный, нормативный; для обоснования принципов эффективного развития отрасли - моделирования, сравнительного анализа.

Результаты исследования. Рассмотрены современное состояние и тенденции формирования спроса и предложения, осуществлена оценка уровня производства и потребления орехов, обоснованы нормативы затрат труда и средств на создание и использование товарных насаждений, определены потребности в инвестициях для развития отечественной отрасли и ожидаемый социально-экономический эффект.

Элементы научной новизны. В исследованиях емкости внутреннего рынка фундука углублены методические подходы в части расчета продовольственного баланса, а именно укрупненными статьями в соответствии с товарной сегментации рынка свежей и переработанной продукции.

Практическая значимость. Установлены количественные и качественные параметры производства фундука, определены ёмкости внутреннего рынка, дана оценка эффективности промышленных технологий, предложены меры развития отрасли. Доказано, что закладка в Украине промышленных садов фундука площадью 5 тыс. га позволит повысить уровень производства этих орехов до 0,4 кг на одного человека при современном уровне потребления всех орехоплодных 0,8 кг. Это будет способствовать импортозамещению фундука на отечественном рынке и развитию его экспорта. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: фундук; потребительский рынок; конъюнктура; товарное производство; развитие; проблемы; перспективы.

Сатина Галина Михайловна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела научных исследований по вопросам экономики, методологии и интеллектуальной собственности, Институт садоводства НААН (Киево-Святошинский р-н, с. Новоселки, ул. Садовая 23)

E-mail: galina_satina@ukr.net

Мазур Екатерина Васильевна - кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой аграрного менеджмента, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: kv_mazur@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1137-3422>

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

Фахове рецензування: 09.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сатина Г. М., Мазур К. В. Основні проблеми та перспективи розвитку ринку фундука в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 35 — 41.

*

Н.Г. КОПИТЕЦЬ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
В.М. ВОЛОШИН, кандидат сільськогосподарських наук

Оцінка цінової ситуації на ринку м'яса птиці

Мета статті - дослідити сучасну цінову ситуацію на ринку м'яса птиці за різними видами цін (реалізаційні, оптово-відпускні, роздрібні) та по областях України.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: абстрактно-логічний - для формулювання висновків; монографічний - при деталізації цінової ситуації на ринку м'яса птиці; порівняльного аналізу - для порівняння показників та виявлення тенденцій їх зміни у часі; статистичний - при здійсненні оцінки ринку м'яса птиці; табличний - для наочного зображення отриманих результатів дослідження; графічний - для виявлення та ілюстрації тенденцій досліджуваних економічних явищ.

Результати дослідження. Оцінено цінову ситуацію на ринку м'яса птиці з деталізацією окремих видів цін у різних областях країни. Виявлено фактори, які найбільшою мірою впливають на зміну цін на ринку м'яса птиці.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку аналітичні оцінки та визначення факторів впливу на цінову ситуацію на ринку м'яса птиці.

Практична значущість. Результати дослідження будуть корисними для всіх учасників продовольчого ланцюга «виробництво - переробка - реалізація - споживання» м'яса птиці. Табл.: 1. Рис.: 4. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: ринок м'яса птиці; цінова ситуація; ціна реалізації; оптово-відпускна ціна; роздрібна ціна; споживання.

Копитець Наталія Григорівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

Волошин Володимир Миколайович - кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник відділу сівозмін і землеробства на меліорованих землях, Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України» (Київська обл., смт Чабани, вул. Машинобудівників, 2-Б)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

Постановка проблеми. Птахівництво являє собою галузь, що вирізняється надзвичайно високою динамічністю розвитку, низькими витратами кормів і праці на одиницю продукції. У м'ясному балансі України м'ясо птиці становить значну питому вагу (майже 44,9%). Збільшення поголів'я птиці в сільськогосподарських підприємствах зумовлено недостатньою пропозицією інших видів м'яса - яловичини та свинини і розширенням виробництва за рахунок інвестування в галузь значних коштів приватного капіталу [3].

Нарощуванню виробничих можливостей у сільськогосподарських підприємствах сприяють насамперед ціна, оскільки м'ясо птиці дешевше порівняно з іншими видами м'яса, та високої якості, що підтверджується його конкурентоспроможністю як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Економічні відносини в суспільстві у цілому і конкретного суб'єкта господарювання зокрема формуються навколо ціни, яка визначає принципи і засади перерозподілу вартостей, а також рівень добробуту учасників ринку. Методологія і традиції функціонування цін визначені історично у ракурсі розуміння природи й ознак ціни як одного із фундаментальних інститутів економічного процесу. Щодо сутності категорії ціни економічна думка напрацювала багато підходів і принципів, які склалися в межах історичного розвитку суспільства, але ціна - це грошовий вираз вартості товару, інститут регулювання товарообмінних процесів та джерело фінансових ресурсів для відтворення вкладених у виробництво активів, стимул економіко-соціального прогресу. Усе зводиться до того, що будь-яка діяльність опосередкована ціною, яка здійснює її регулювання, стимулювання і відтворення, в інших випадках виділяють облікову та розподільчу функції ціни [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем розвитку птахівництва в Україні зверталися у своїх працях чимало вітчизняних науковців. Зокрема, проблеми становлення птахівництва в Україні досліджував Ф.О. Ярошенко [18]. Економіку, організацію та стратегію розвитку промислового птахівництва вивчав Б.А. Мельник [14]. На розвиток ринку продукції птахівництва спрямовували свої дослідження С.М. Карпенко [8] та О.Ф. Кирилюк [9]. Питанням конкурентоспроможності птахівництва України приділяли увагу В.С. Заболотний, О.Ф. Кирилюк [7]. Проблеми управління якості продукції птахівництва були об'єктом дослідження Р.І. Буряка [4]. Експорт м'яса курятини проаналізували Я.В. Голюк, Н.І. Голець [5]. Щомісячні публікації та аналітичні матеріали на офіційному сайті Асоціації «Союз птахівників України» вказують на актуальність означеного питання [1].

Дослідженню економічних категорій «ціна» та «ціноутворення» присвячені наукові праці багатьох вітчизняних учених: О.В. Боднар [2], І.І. Лукінова [12], Ю.О. Лупенка [13], О.Г. Шпикуляка [16], О.М. Шпичака [17] та ін. Віддаючи належне існуючим науковим розробкам, слід все ж відзначити, що

ринку м'яса птиці потребує моніторингу цінової ситуації.

Мета статті - дослідити сучасну цінову ситуацію на ринку м'яса птиці за різними видами цін (реалізаційні, оптово-відпускні, роздрібні) та по областях України.

Виклад основних результатів дослідження. Птахівництво виступає одним із найперспективніших напрямів діяльності щодо одержання м'ясної продукції. Це єдина галузь тваринництва, яка протягом останніх років стабільно утримувала позитивну динаміку виробництва. Птахівництво сьогодні має великий потенціал як для задоволення потреб внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Продукція птахівництва спрямована на забезпечення харчових потреб населення та продовольчої безпеки держави. Динаміка останніх років галузі птахівництва характеризується стрімким розвитком.

У 2018 р. обсяги вирощування птиці у живій масі в усіх категоріях господарств зросли на 14,9 % проти рівня 2014 р. і на 11,6 % - 2017 р. та становили 1770,2 тис. тонн (рис. 1). У сільськогосподарських підприємствах обсяги вирощування птиці (жива маса) з 2014-го по 2018 р. збільшилися на 17,5 %, тоді як у господарствах населення - зменшилися на 3,1 %.

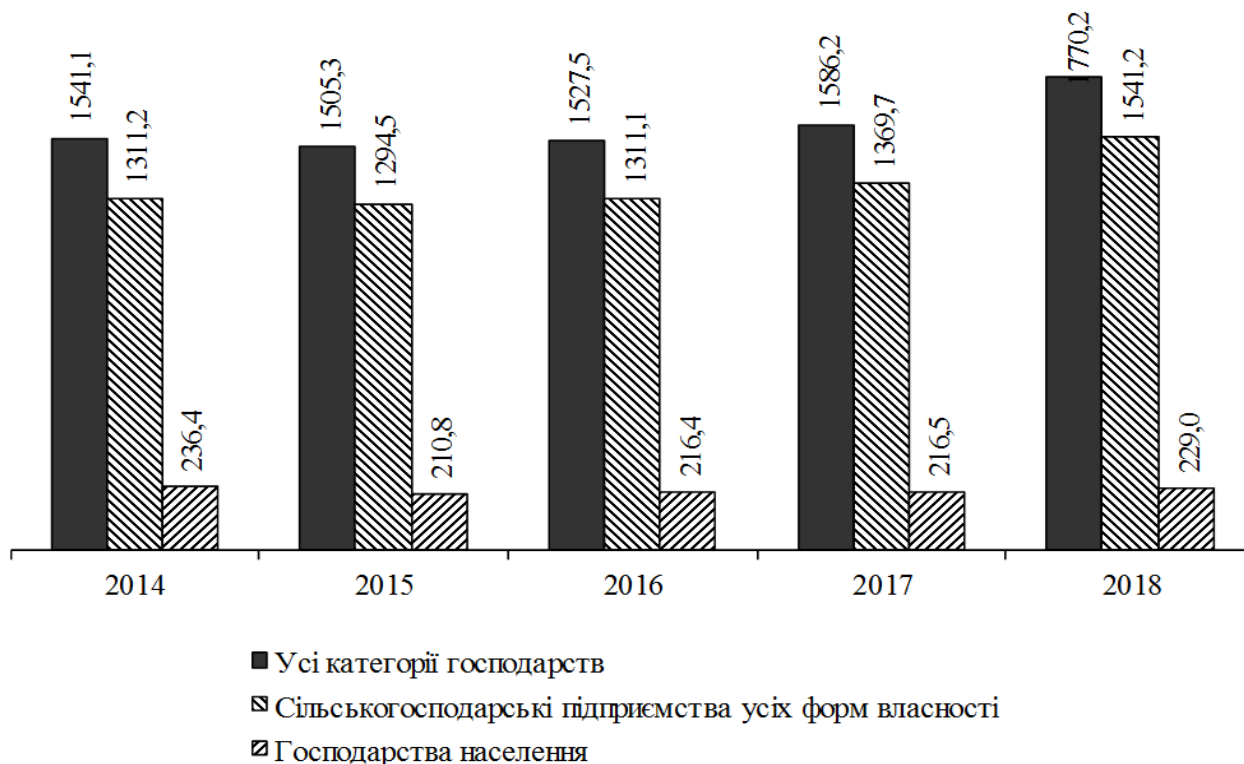


Рис. 1. Вирощування птиці у живій масі в усіх категоріях господарств у 2014-2018 рр., тис. тонн

Джерело: Розроблено за даними Державної служби статистики України [6].

Понад 90% обсягів вирощування птиці у живій масі забезпечували сільськогосподарські підприємства. На лідируючих позиціях із вирощування птиці в живій масі у сільськогосподарських підприємствах знаходяться Вінницька (406,2 тис. тонн), Черкаська (366,2), Дніпропетровська (245,0) та Київська (234,6 тис. тонн) області.

За січень-вересень 2019 р. у сільськогосподарських підприємствах було вирощено 1197,1 тис. тонн птиці свійської, що на

11,4% більше, ніж за аналогічний період 2018 р.

За даними статистичних спостережень (Ф-21 «Реалізація продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення» [6]), у 2018 р. сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності було реалізовано 431,8 тис. тонн птиці в живій масі, що на 66,2% менше, ніж у 2014 р. і на 65,8% менше, ніж у 2017 р. (рис. 2).

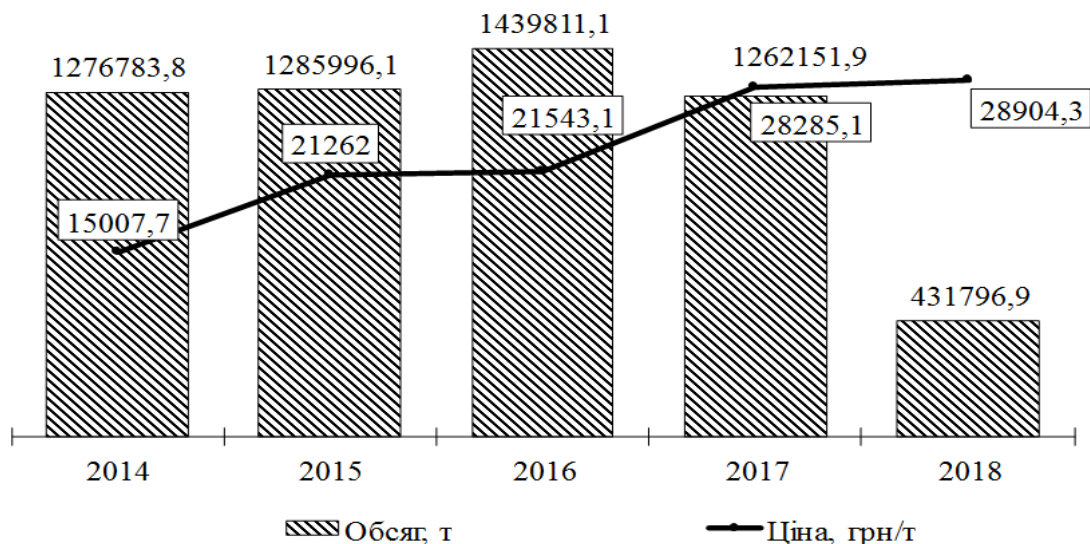


Рис. 2. Обсяг і ціна реалізації птиці (в живій масі) сільськогосподарськими підприємствами у 2014-2018 рр.

Джерело: Розроблено за даними Ф-21 «Реалізація продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення» за 2014-2018 рр. [6].

Примітка. У 2018 р. Ф-21 не враховує переробку сільськогосподарської продукції на власних потужностях.

За даними збірника «Тваринництво України» [15] реалізація птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами не тільки не зменшилася, а навпаки - збільшилася. Зокрема, на 13,0% порівняно з 2014 р. та на 7,1% порівняно до 2017 р.

Великі обсяги реалізації птиці (у живій масі) одержано в сільськогосподарських підприємствах Вінницької (403,8 тис. тонн), Черка-

ської (364,1), Дніпропетровської (240,4) і Київської (153,6 тис. тонн) областей.

В Україні впродовж 2014-2018 рр. простежується чітка тенденція до щорічного підвищення цін на м'ясо птиці. Так, середня ціна м'яса птиці, проданого по всіх каналах реалізації в 2018 р., була на рівні 28904,3 грн за тону, що на 92,6% вище, ніж у 2014 р. і на 2,3% вище, ніж у 2017 р. (табл.).

Динаміка ціни реалізації птиці сільськогосподарськими підприємствами по областях України, грн/т

Область	Рік					
	2014	2015	2016	2017	2018	січень-вересень 2019
АР Крим	...	...	...			...
Вінницька	17422,8	25975,1	26848,1	33363,5	33567,3	33775,3
Волинська	15918,4	22035,1	23214,2	27368,2	30167,3	31671,5
Дніпропетровська	14908,0	19556,9	21921,9	26390,4	29195,3	29634,1
Донецька	9971,3	15337,6	17237,0	17413,7	21361,8	20608,4
Житомирська	14138,5	16861,6	17607,5	20101,9	23494,5	25011,0
Закарпатська	-	-	-	-	-	-
Запорізька	9685,4	12814,5	10912,0	16689,9	17521,7	17902,1

Івано-Франківська	17559,1	25503,5	29111,3	47908,5	25358,4	25993,1
Київська	14267,8	18726,2	20230,4	25421,1	32486,6	36770,9
Кіровоградська	7689,2	25068,3	34134,0	32278,9	41644,8	45506,3
Луганська	13147,4	13690,8	26849,6	-	-	-
Львівська	12392,0	16308,0	18992,0	24208,5	26711,8	27661,1
Миколаївська	7337,7	9772,7	20186,1	32463,8	23096,7	10177,3
Одеська	17471,7	20409,5	27083,6	20761,7	24985,9	30121,3
Полтавська	6674,5	11093,3	9930,3	16324,9	19408,1	14838,4
Рівненська	12017,1	15711,6	18436,8	21532,2	23704,1	26566,3
Сумська	16672,7	26815,2	28547,8	36151,6	53029,0	40983,4
Тернопільська	11175,6	15306,7	13926,1	20763,0	22545,0	21741,3
Харківська	13452,6	18723,2	20120,1	25980,0	25316,3	28625,8
Херсонська	7782,5	13863,1	19641,1	43534,1	27749,0	26289,3
Хмельницька	7472,4	15773,8	18778,8	20112,9	24512,9	24218,1
Черкаська	15153,2	20782,3	24351,8	34760,0	36523,0	37063,8
Чернівецька	16386,7	23622,5	25362,2	30886,7	36096,5	36283,1
Чернігівська	9340,4	16211,0	26933,8	15534,4	20613,3	22214,1
Україна	15007,7	21262,0	21543,1	28285,1	28904,3	30358,3

Джерело: Сформовано за даними [6].

Попит на окремі види птиці та м'ясо птиці, строки продажу та канали збуту, а також пропозиція м'яса птиці - це основні чинники, які впливають на рівень цін. Найвищі ціни реалізації м'яса птиці в 2018 р. спостерігалися у Сумській (53029,0 грн/т), Кіровоградській (41644,8), Черкаській (36523,0), Чернівецькій (36096,5) і Вінницькій (33567,3 грн/т) областях. Найнижчими ціни реалізації м'яса птиці виявилися в Запорізькій (17521,7 грн/т), Полтавській (19408, 1) і Чернігівській (20613,3 грн/т) областях.

За 9 місяців 2019 р. сільськогосподарськими підприємствами було реалізовано

1156,2 тис. тонн живої птиці свійської, що на 11,0 % більше, ніж за аналогічний період 2018 р. Ціна реалізації становила 30358,3 грн за 1 т, що більше на 10,3 %, ніж у 2018 р. За цей період ціни по областях збільшилися на 1,5-20,6 %. Максимальні ціни були у Кіровоградській (45506,3 грн/т) і Сумській (40983,4) областях, мінімальна ціна - у Миколаївській області (10177,3 грн/т).

Наприкінці 2018 р оптово-відпускна ціна на курятину становила 45,67 грн/кг, що більше за аналогічний період 2014 р. у 2,0 раза і на 2,8 % більше, ніж у 2017 р. (рис. 3).

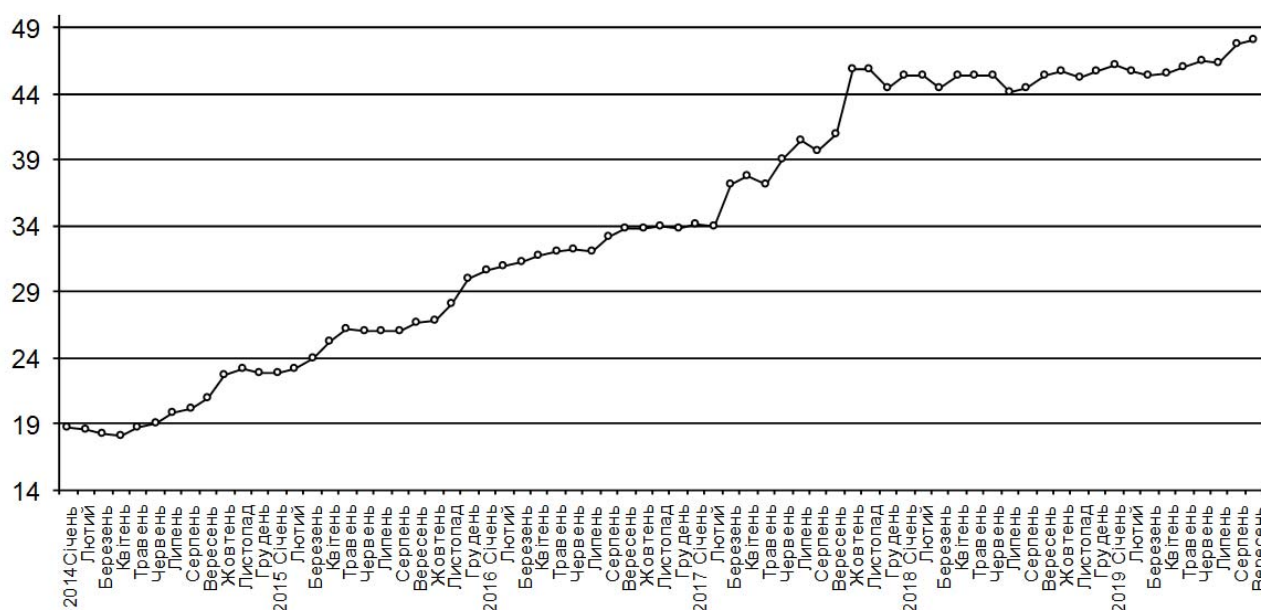


Рис. 3. Оптово-відпускна ціна на курятину в Україні у 2014-2019 рр., грн/кг

Джерело: Розроблено за даними [10].

Високі оптово-відпускні ціни на курятину (станом на кінець грудня 2018 р.) спостерігалися у Київській, Луганській та Хмельницькій (по 51,00 грн/кг) областях, мінімальні ціни - у Харківській (37,68) та Івано-Франківській (38,00 грн/кг) областях.

У січні-вересні 2019 р. оптово-відпускна ціна на курятину в Україні збільшилася на

3,9 % порівняно з січнем 2019 р. та на 5,9 % - із відповідним періодом 2018 р. і становила 48,07 грн/кг.

Роздрібна ціна на тушки курей в підприємствах торгової мережі і на ринках у 2018 р. (станом на кінець року) досягала 58,01 грн/кг, що більше, ніж у 2014 р. в 2,0 раза і на 7,6 % - ніж у 2017 р. (рис. 4).

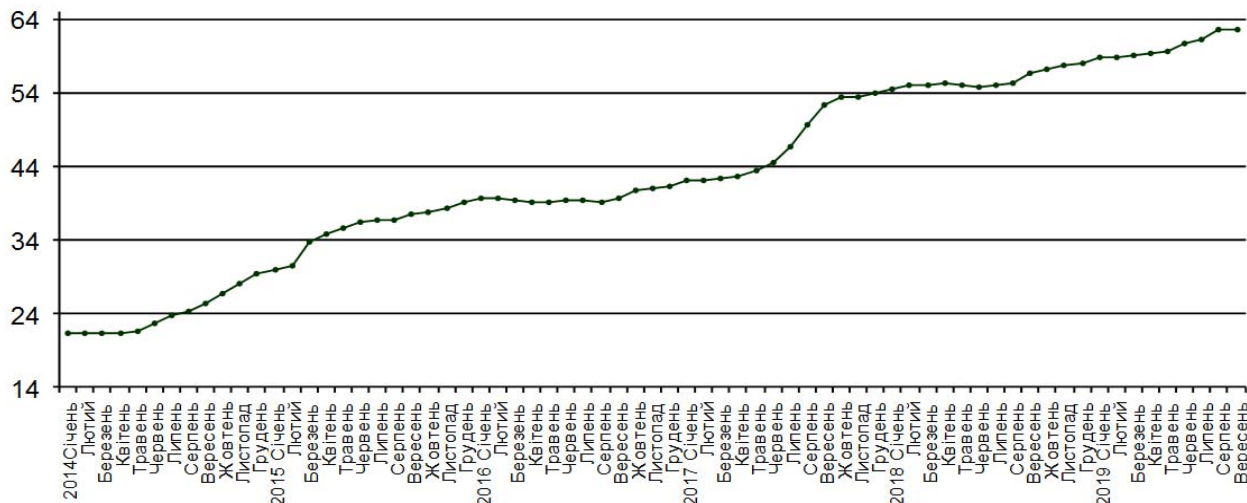


Рис. 4. Роздрібна ціна на тушки курей середньої вгодованості в Україні у 2014-2019 рр., грн/кг

Джерело: Розроблено за даними [10].

Найвищими роздрібні ціни на тушки курей середньої вгодованості в кінці 2018 р. виявилися у Донецькій (68,29 грн/кг), Закарпатській (61,95) Одеській (61,01) областях; мінімальні ціни спостерігалися у Чернігівській (54,27), Дніпропетровській (55,32) і Вінницькій (55,69 грн/кг) областях.

Упродовж 2019 р. роздрібна ціна на тушки курей в підприємствах торгової мережі й на ринках поступово зростає. Станом на 1 жовтня 2019 р. вона підвищилася на 10,7 % порівняно з відповідним періодом 2018 р. і на 6,6 % із початком року - до 62,72 грн/кг.

Ціни на м'ясо птиці у великих супермаркетах повільно, але впевнено вийшли на середньоєвропейський рівень. У супермаркетах ціна за курячу тушку становить 55 грн, куряче філе - 100-115, крило - 65-70, стегно - 63-67 грн. На ринках ціни на дві-три гривні нижчі, але й там спостерігається тенденція до подорожчання.

У 2018 р. фонд споживання м'яса птиці в Україні дещо збільшився (на 2,3 %) порівняно з 2017 р. і досягнув 1056 тис. тонн. Українці у 2018 р. спожили 25,0 кг м'яса птиці з розрахунку на одну особу, що на 2,9 % більше від рівня 2017 р. та на 25 % більше раціональної норми споживання. Проте це не видається

великою проблемою. Адже розвинуті країни світу споживають набагато більше м'яса птиці. Для прикладу, в Ізраїлі цей показник знаходиться на рівні 58,5 кг м'яса птиці в рік із розрахунку на одну особу, США - 49,8, Малайзії - 46,7, Австралії - 43,9, Бразилії - 40,6, Аргентині - 40,4, Саудівській Аравії - 40,0, Новій Зеландії - 37,4, Чилі - 36,1, Південній Африці - 36,1 кг/рік [19]. Споживання м'яса птиці на одну особу населення буде збільшуватися незалежно від регіону чи рівня доходів. Воно зростатиме навіть у розвинутих країнах, проте, що дивно, темпи зростання будуть найвищими в країнах, що розвиваються. Очікується, що протягом наступного десятиліття серед усього спожитого м'яса у світі на м'ясо птиці припадатиме 44 % [20].

Висновки. Аналізуючи отримані результати, можна стверджувати, що незважаючи на зростання ціни на м'ясо птиці рівень його споживання збільшується. Раціон пересічного українця переважно складає саме цей вид м'яса. У структурі спожитого м'яса на одну особу частка м'яса птиці становить 47,3 %. Таким чином, попит на м'ясо птиці залишатиметься стабільним, оскільки воно найдешевше серед інших видів м'яса.

Цінова ситуація на м'ясо птиці буде залежати від зміни основних факторів, які на це впливають - купівельна спроможність населення, пропозиція і ціна інших видів м'яса

Список бібліографічних посилань

1. Асоціація «Союз птахівників України». URL : <http://poultryukraine.com>.
2. Боднар О. В. Ціноутворення на продукцію рослинництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 360 с.
3. Буряк Р. І. Дослідження та прогнозування кон'юнктури ринку продукції птахівництва України. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2017. Вип. 260. С. 41-53.
4. Буряк Р. І. Управління якістю продукції птахівництва : монографія. Київ : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2011. 230 с.
5. Голюк Я. В., Голець Н. І. Аналіз експорту м'яса курятини в Україні: стан та тенденції розвитку ринку. Інфраструктура ринку. 2016. Вип. 2. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/27.pdf.
6. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 28.10.2019).
7. Заболотний В. С., Кирилюк О. Ф. Конкурентоспроможне птахівництво України: аналітична оцінка, прогноз розвитку. Київ : ЦП «Компринт», 2013. 197 с.
8. Карпенко С. М. Основні тенденції розвитку птахівництва. *Тваринництво сьогодні*. 2016. № 7. С. 2-9.
9. Кирилюк О. Ф. Розвиток ринку продукції птахівництва. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 8. С. 80-82.
10. Копицький Н. Г. Ринок м'яса птиці. Цінова ситуація на ринках продукції тваринництва в Україні / Шпичак О. М., Боднар О. В., Пашко С. О. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. С. 30-36.
11. Копицький Н. Г. Цінові аспекти на ринку м'яса птиці. *М'ясний бізнес*. 2011. № 3 (98). С. 78-79.
12. Лукинов І. І. Ценообразование и рентабельность производства сельскохозияственных продуктов. Москва : Колос, 1964. 423 с.
13. Лупенко Ю. О. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
14. Мельник Б. А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні. Київ : Поліграфік, 2006. 270 с.
15. Тваринництво України за 2018 рік / відп. за вип. О. Прокопенко. Київ : Держстат, 2019. 166 с.
16. Шпикуляк О. Г. Інститут ціни в теорії і методології економічної науки: еволюція поглядів і досліджень. *Стратегія розвитку України*. 2009. № 1-2. С. 173-178.
17. Шпичак О. М., Боднар О. В., Шпичак О. О. Теоретико-методологічні та практичні основи ціноутворення : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2017. 545 с.
18. Ярошенко Ф. О. Птахівництво в Україні: проблеми становлення. *Економіка України*. 2003. № 1. С. 70-74.
19. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-output/indicator-group/english_44db9980-en.
20. Where is per capita poultry meat consumption highest? URL : <https://www.wattagnet.com/blogs/23-poultry-around-the-world/post/36806-where-is-per-capita-poultry-meat-consumption-highest>.

(свинини та яловичини), інфляція, курс національної валюти, обсяги експорту та виробництва.

References

1. Asotsiatsiia "Soiuz ptakhivnykiv Ukrainy" [Association "Union of Poultry Farmers of Ukraine"]. Retrieved from: <http://poultryukraine.com> [In Ukrainian].
2. Bodnar, O.V. (2017). *Tsinoutvorennia na produktsiiu roslynnytstva: monohrafiia* [Pricing for crop production: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Buriak, R.I. (2017). *Doslidzhennia ta prohnozuvannia koniunktury rynku produktsii ptakhivnytstva Ukrainy* [Research and forecasting of the market situation of poultry products in Ukraine]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Buriak, R.I. (2011). *Upravlinnia yakistiu produktsii ptakhivnytstva: monohrafiia* [Poultry product quality management: monograph]. Kyiv: TOV "Ahrar Media Hrup" [In Ukrainian].
5. Holiuk, Ya.V. & Holets, N.I. (2016). *Analiz eksportu miasa kuriatyny v Ukraini: stan ta tendentsii rozvytku rynku* [Analysis of chicken meat exports in Ukraine: market status and trends]. *Infrastruktura rynku*, 2. Retrieved from: http://market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/27.pdf [In Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
7. Zabolotnyi, V.S. & Kyryliuk, O.F. (2013). *Konkurentospromozhne ptakhivnytstvo Ukrainy: analitychna otsinka, prohnoz rozvytku* [Competitive poultry farming in Ukraine: analytical evaluation, prognosis of development]. Kyiv: TsP "Komprynt" [In Ukrainian].
8. Karpenko, S.M. (2016). *Osnovni tendentsii rozvytku ptakhivnytstva* [Main trends in poultry development]. *Tvarynnytstvo siodni*, 7, pp. 2-9 [In Ukrainian].
9. Kyryliuk, O.F. (2012). *Rozvytok rynku produktsii ptakhivnytstva* [Development of poultry products market]. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 8, pp. 80-82 [In Ukrainian].
10. Kopytets, N.H. (2017). *Rynok miasa ptytsi* [Poultry meat market]. *Tsinova sytuatsiia na rynkakh produktsii tvarynnytstva v Ukraini - Price situation in livestock markets in Ukraine*. (pp. 30-36). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Kopytets, N.H. (2011). *Tsinovi aspekty na rynku miasa ptytsi* [Price aspects of the poultry meat market]. *Miasnoi byznes*, 3 (98), pp. 78-79 [In Ukrainian].
12. Lukinov, I.I. (1964). *Cenoobrazovanie i rentabelnost proizvodstva selskhozajstvennykh produktov* [Pricing and profitability of agricultural production]. Moscow: Kolos [In Russian].
13. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia* [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]. Yu.O. Lupenko & M.I. Puhachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Melnyk, B.A. (2006). *Ekonomika, orhanizatsiia ta stratehiia rozvytku promyslovoho ptakhivnytstva v Ukraini* [Economy, organization and strategy of industrial poultry development in Ukraine]. Kyiv: Polihrafinko [In Ukrainian].
15. Prokopenko, O. (Ed.). (2019). *Tvarynnytstva Ukrainy za 2018 rik* [Livestock of Ukraine for 2018]. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
16. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytut tsiny v teorii i metodolohii ekonomichnoi nauky: evoliutsiia pohliadiv i doslidzhen* [Institute for price in the theory and methodology of economic science: the evolution of views and research]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, 1-2, pp. 173-178 [In Ukrainian].
17. Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., & Shpychak, O.O. (2017). *Teoretyko-metodolohichni ta praktichni osnovy tsinoutvorennia: monohrafiia* [Theoretical, methodological and practical bases of pricing: monograph]. Kyiv: TsP "Komprynt" [In Ukrainian].
18. Yaroshenko, F.O. (2003). *Ptakhivnytstvo v Ukraini: problemy stanovlennia* [Poultry farming in Ukraine: problems of formation]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, pp. 70-74 [In Ukrainian].

19. Agricultural policy monitoring and evaluation. *OECD*. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-output/indicator-group/english_44db9980-en [In English].

20. Clements, M. (2019). Where is per capita poultry meat consumption highest? *Wattagnet*. Retrieved from: <https://www.wattagnet.com/blogs/23-poultry-around-the-world/post/36806-where-is-per-capita-poultry-meat-consumption-highest> [In English].

Kopytets N.H., Voloshyn V.M. Estimation of the price situation on the poultry market

The purpose of the article is to investigate the current price situation on the poultry market by different types of prices (selling, wholesale and retail) and regions of Ukraine.

Research methods. The following methods were used in the research process: abstract and logical (for formulating conclusions); monograph (for detailing the price situation of the poultry meat market); benchmarking (for comparing indicators and identifying trends in their changes); statistical (for evaluating the poultry meat market); tabular (for visual representation of the research results); graphic (for identifying and illustrating trends of the research economic phenomena).

Research results. Price situation on the poultry meat market was estimated taking into account price details of certain species in different areas of the country. The research revealed a clear tendency of annual increase in prices for poultry meat in Ukraine in the period between 2014 and 2018. The highest retail prices for carcasses of medium fattened chickens were in Donetsk and Odessa regions at the end of 2018. The minimum prices were observed in Chernihiv and Vinnytsia regions. Retail prices of poultry in Ukrainian supermarkets were equal to an average price level in the European Union. The most influential factors on price changes in the poultry meat market were identified. Based on the results obtained, it has been uncovered that, despite the rise in the price of poultry meat, its consumption is increasing in Ukraine.

Elements of scientific novelty. Analytical estimates and determinants of an impact on the price situation of the poultry meat market were further developed. Demand for certain types of poultry and poultry meat, terms of sale and distribution channels, as well as supply of poultry meat are the main factors that influence a price level. Research results shows that demand for poultry meat will remain stable, as poultry meat is the cheapest among other types of meat.

Practical significance. Research results can be useful for all participants of the food chain "production - processing - sale - consumption" of the poultry meat. Tabl.: 1. Figs.: 4. Refs.: 20.

Keywords: poultry meat market; price situation; selling price; wholesale price; retail price; consumption.

Kopytets Nataliia Hryhorivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, competitor for doctor's degree of the department of pricing and agrarian market, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

Voloshyn Volodymyr Mykolaiovych - candidate of agricultural sciences, senior research fellow of the department of crop rotation and agriculture on reclaimed lands, National Science Centre "Institute of Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine" (2-B, Mashynobudivnykiv st., Chabany vil., Kyiv reg.)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

Копитец Н.Г., Волошин В.Н. Оценка ценовой ситуации на рынке мяса птицы

Цель статьи - исследовать современную ценовую ситуацию на рынке мяса птицы по различным видам цен (реализационные, оптово-отпускные и розничные) и по областях Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие методы: абстрактно-логический - для формулировки выводов; монографический - при детализации ценовой ситуации на рынке мяса птицы; сравнительного анализа - для сравнения показателей и выявления тенденций их изменения во времени; статистический - при осуществлении оценки рынка мяса птицы; табличный - для наглядного изображения полученных результатов исследования; графический - для выявления и иллюстрации тенденций исследуемых экономических явлений.

Результаты исследования. Оценена ценовая ситуация на рынке мяса птицы с детализацией отдельных видов цен в разных областях страны. Выявлены факторы, которые в наибольшей степени влияют на изменение цен на рынке мяса птицы.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие аналитические оценки и определения факторов влияния на ценовую ситуацию на рынке мяса птицы.

Практическая значимость. Результаты исследования будут полезны для всех участников продовольственной цепи «производство - переработка - реализация - потребление» мяса птицы. Табл.: 1. Илл.: 4. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: рынок мяса птицы; ценовая ситуация; цена реализации; оптово-отпускная цена; розничная цена; потребление.

Копитец Наталия Григорьевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

Волошин Владимир Николаевич - кандидат сельскохозяйственных наук, старший научный сотрудник отдела севооборотов и земледелия на мелиорированных землях, Национальный научный центр «Институт земледелия Национальной академии аграрных наук Украины» (Киевская обл., пгт Чабаны, ул. Машиностроителей 2-Б)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 03.11.2019 р.

Фахове рецензування: 12.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Копитець Н. Г., Волошин В. М. Оцінка цінової ситуації на ринку м'яса птиці. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 42 – 48.

О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Сучасний стан та перспективи розвитку основних виробничих засобів сільського господарства

Мета статті - обґрунтувати необхідність й основні напрями розвитку та оновлення основних засобів сільськогосподарського виробництва в Україні.

Методика дослідження. Використано методи: діалектичні пізнання процесів і явищ; монографічний (аналіз розвитку та забезпечення сільського господарства основними виробничими засобами); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначено проблеми й цілі матеріально-технічного забезпечення у державах-сусідах та в Україні); абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Опрацьовано теоретичні й методичні засади, що передбачають основні напрями забезпечення відтворення та оновлення основних виробничих засобів, підвищення рівня техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва, своєчасного і в повному обсязі забезпечення сільського господарства матеріальними ресурсами. Проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку основних виробничих засобів в Україні. На основі дослідження проблем із постачанням - основних засобів для сільськогосподарського виробництва, особливо їх активної складової, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо матеріально-технічного розвитку в сільському господарстві, в основу яких покладено модернізацію матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, прискорення вирішення важливих завдань подальшої інтенсифікації виробництва, що сприятиме впровадженню прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Проведено розрахунки визначення нормативної потреби в основних засобах для виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2025 р. Розроблено пропозиції щодо підвищення фактичної капіталізації сільськогосподарських підприємств, що надасть можливість, зокрема, залучення додаткових кредитних та інвестиційних ресурсів. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: основні виробничі засоби; техніко-технологічне оновлення; матеріально-технічна база; нормативна потреба; амортизація; модернізація.

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку передових країн світу характеризується високотехнологічним аграрним виробництвом при достатньо високому рівні його забезпечення основними виробничими засобами. Своєчасне оновлення основних технічних засобів, обладнання, сільськогосподарських машин гарантує стійкий економічний розвиток АПК. Достатнє, що відповідає сучасним вимогам техніко-технологічне забезпечення сільського господарства, сприяє зростанню

фінансово-економічних показників та рівня конкурентоспроможності вітчизняних аграріїв. Проте в Україні залишається невирішеною проблема техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва через низку суб'єктивних та об'єктивних причин, які потребують виявлення і пошуку шляхів їх усунення.

На сьогодні залишається високою питома енергоємність та металомісткість виробництва сільськогосподарської продукції порівняно з провідними країнами світу; недостатньо систематизовані пропозиції щодо невідкладних заходів державної підтримки

впровадження пріоритетних технологій та технічних засобів; відсутня стратегія стимулювання інвестицій у розвиток вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу; потребують наукового обґрунтування механізми підтримки створення та функціонування технологічних і техніко-сервісних обслуговуючих кооперативів; не обґрунтовані економічно стійкі джерела фінансової підтримки техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва; потребують подальшого розвитку форми і механізми державного сприяння техніко-технологічному оновленню та інноваційному розвитку агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток методологічних та методичних засад розширеного відтворення основних виробничих засобів, що має важливе значення для забезпечення ефективності використання капіталу і, зокрема, наукове обґрунтування техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва здійснили такі вчені, як В. Андрійчук [1], Я. Білоусько [2, 13, 15], І. Бланк [3], М. Герун [4], О. Єрмаков [5], О. Захарчук [4, 8, 9], В. Іванишин [6], І. Лукінов [7], М. Могилова [10, 15], Г. Підлісецький [12, 18], П. Саблук [16], В. Товстопят [2, 12, 15], Дж. Р. Хікс [19] та багато інших.

Мета статті - обґрунтувати необхідність й основні напрями розвитку та оновлення основних засобів сільськогосподарського виробництва в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Вирішальну роль у розвитку та при-

бутковості аграрного сектору економіки відіграють наявність й органічна єдність капіталу - земельних ресурсів, засобів і предметів праці, робочої сили та підприємництва. Значимим обов'язковим елементом сільськогосподарського виробництва є основні виробничі засоби. Від їх якісного стану та структурного складу, рівня капіталоснащеності угідь і капіталоозброєності праці залежить результативність господарської діяльності, розвиток сільського підприємства та сільськогосподарської галузі в цілому. Нині кількісні та якісні параметри основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств України не сприяють високим конкурентним позиціям вітчизняних аграріїв, насамперед середніх та малих форм господарювання на селі.

У досліджених середньостатистичних господарствах Німеччини з подібною до України виробничою спеціалізацією та концентрацією виробництва на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 9,4 раза більше машин та обладнання, ніж у середньому по Україні. Рівень транспортного забезпечення німецьких господарств також вищий - у 10,4 раза [10].

Фактична оснащеність сільського господарства України з розрахунку на одиницю площі значно відстає по цьому показникові від ряду інших країн. Так, станом на 1 січня 2018 р. вартість основних засобів на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні була меншою порівняно з аналогічним показником у Польщі - 20,1 раза, у Великобританії - 25,2, у Чехії - 25,6, в Угорщині - 31,7, Франції - 33,5 та в Німеччині - 88,4 раза (табл. 1).

1. Порівняння забезпеченості основними виробничими засобами сільського господарства України з країнами ЄС у 2017 р., разів

Країна	Вартість основних засобів сільського господарства, дол. США	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Вартість основних засобів сільського господарства на 1 га с.-г. угідь, дол. США	Порівняння забезпеченості основними засобами сільського господарства України з країнами ЄС, разів
Німеччина	371137	16719	22198	88,4
Франція	244832	29090	8416	33,5
Угорщина	42462	5337	7956	31,7
Чеська Республіка	27142	4229	6418	25,6
Великобританія	108407	17164	6318	25,2
Польща	74474	14779	5039	20,1
Україна	10363	41281	251	1,0

Джерело: Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України та власні розрахунки [4].

Первісна (переоцінена) вартість основних засобів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг за даними Державної служби статистики України на кінець 2018 р. становила 399,5 млрд грн, або 4,1% від загальної вартості основних засобів національної економіки України.

Порівняно з відповідним показником 2017 р. вартість основних засобів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг зросла на 66,6 млрд грн, або на 20,0%, що є позитивним результатом зростання інвестицій у згадану галузь (рис. 1).

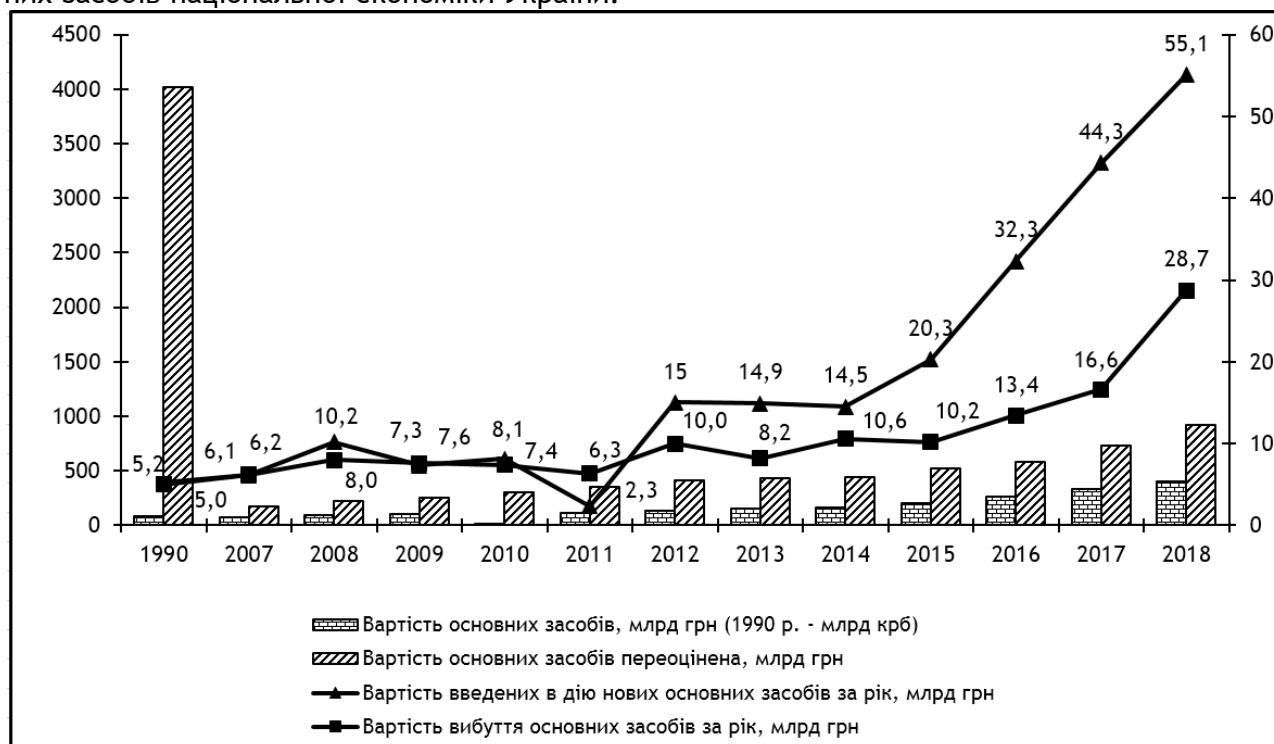


Рис. 1. Динаміка основних показників стану основних виробничих засобів сільського господарства

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

За останні п'ять років вартість основних засобів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг зросла у понад 2,4 раза - від 167,3 до 399,5 млрд грн. При цьому варто зазначити, що основою зростання, крім інвестицій, були інфляційні процеси. За цей період часу значно підвищилися ціни на промислову продукцію, будівельно-монтажні роботи, що зв'язано з курсом гривні, який впав більше ніж утричі.

Якщо ж порівнювати вартість основних виробничих засобів сільського господарства з показниками 1990 р. України в складі Радянського Союзу, то вражає суттєва різниця між показниками, приведеними нами до співрозмірних - 4014,0 млрд грн (ціни 2018 р.) у 1990 р. та фактично обрахованих 399,5 млрд грн у 2018 р., або в 10 разів менше.

За власними розрахунками, реальна ринкова (справедлива) вартість основних засобів сільського господарства, мисливства та на-

дання пов'язаних із ними послуг на кінець 2018 р. мала б становити 923,6 млрд грн, або більше як удвічі від даних Державної служби статистики України - 399,5 млрд грн. Звідси, амортизаційні відрахування, що відображаються у собівартості сільськогосподарської продукції, були б не 28,7 млрд грн (дані Держстату), а реальна необхідна величина для розширеного відтворення була б $923,6 \times 0,07 = 64,7$ млрд грн. Тобто у собівартість сільськогосподарської продукції в 2018 р. не було включено додатково 36,0 млрд грн.

Наслідком недооцінки галузевих основних засобів стали знівельовані абсолютні та відносні фінансово-економічні показники сільськогосподарської діяльності, зокрема амортизаційні відрахування, собівартість, фінансовий результат та рентабельність. Це сталося тому, що понад 22 роки, ще з 1996 р., у сільськогосподарському виробництві не проводилася індексація основних засобів. Відсутність дієвої практики переоцінки основних засобів у сільськогосподар-

ських підприємствах пояснюється недоліками нормативно-правового забезпечення цього процесу, зокрема обов'язковістю незалежної експертної оцінки основних засобів для їх переоцінки в обліку.

Важливим економічним елементом, який визначає показники результативності аграрного виробництва, виступають основні засоби, зокрема їх вартісні параметри. Реальна вартість основних засобів визначає фінансово-майновий стан підприємства. Вартість основних засобів у частині амортизаційних відрахувань є складовою собівартості сільськогосподарської продукції, яка позначається на фінансових результатах і рентабельності аграрного виробництва.

Аналізуючи амортизаційні відрахування й оновлення основних засобів сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг порівняно з іншими секторами національної економіки, а саме з основними засобами у промисловості та основними засобами у діяльності транспорту і зв'язку, відзначаємо у цілому досить добрий їх стан. Ступінь зносу основних засобів у сільському

господарстві у 2018 р. становив лише 35,1%, при тому що цей показник для промисловості знаходиться на рівні 66,4%, а для транспорту і зв'язку - 62,9%. Порівняно з відповідними показниками 1990 р. зношеність основних засобів сільського господарства, промисловості, транспорту та зв'язку у 2018 р. на 10-15% вища (рис. 2).

При цьому, у 2018 р. розмір амортизаційних відрахувань у сільському господарстві становив 27,9 млрд грн, або 7,0 % від загальної вартості основних засобів. Це майже на 50% більше, ніж рік тому - у 2017 р. було лише 19,0 млрд грн. Якщо взяти до уваги, що протягом 2018 р. було введено в дію нових основних засобів на 55,1 млрд грн, а вибуло лише 28,7 млрд грн, то складається досить парадоксальна ситуація щодо реального стану визначення ринкової (справедливої) вартості основних засобів, оскільки вибувають основні засоби, які обліковуються в цінах їх придбання, а це 10-15-20 років тому, або й старше, а придбаваються вони вже у сьогоднішніх цінах.

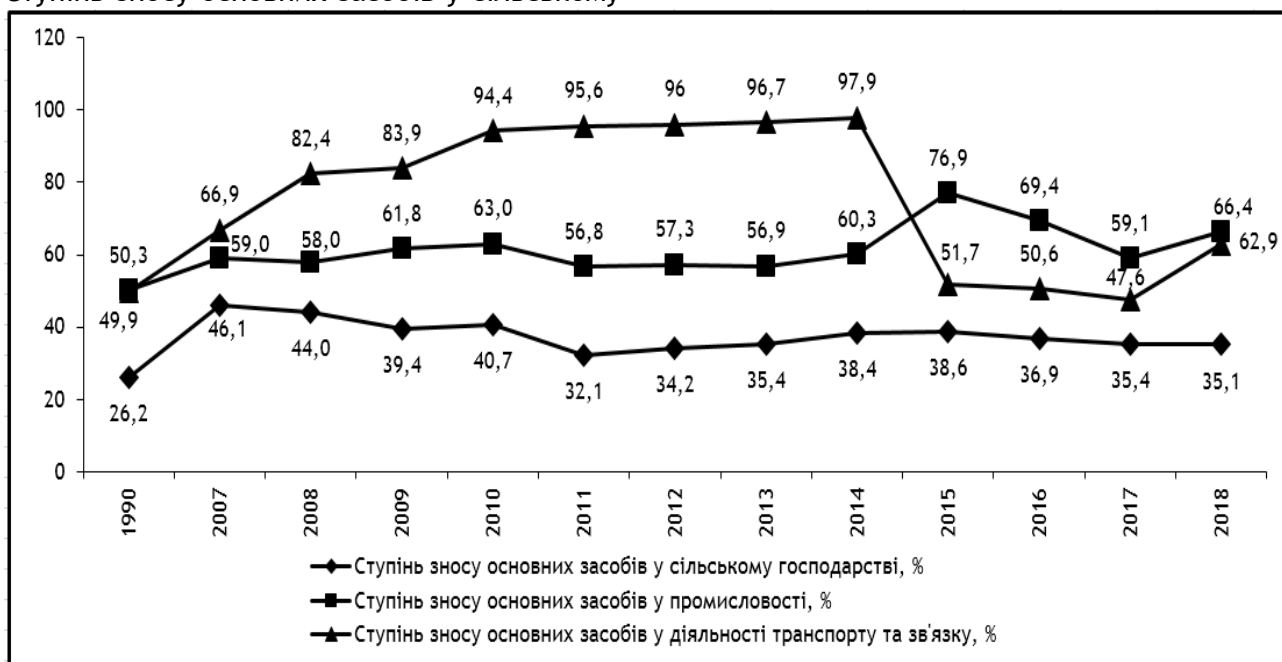


Рис. 2. Ступінь зносу основних засобів сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг порівняно з іншими галузями

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Приведені розрахунки підтверджують невідповідність амортизаційних відрахувань витратам основного аграрного капіталу і потребам його відтворення. Це зумовлено відсутністю дієвої практики переоцінки сільськогосподарських основних засобів, тоді як суб'єктами економічної діяльності інших

галузей здійснюється переоцінка свого майна. Так, за останні 10 років основні засоби у сільському господарстві були дооцінені лише на 43 %, тоді як в інших галузях національної економіки - майже у 9 разів, зокрема в промисловості - у 6,3 раза. Питання переоцінки сільськогосподарського майна актуа-

лізується в умовах постійної інфляції при досить високих темпах зростання цін на галузеві основні засоби.

Структура функціонуючого аграрного капіталу в Україні характеризується певними диспропорціями не на користь основних виробничих засобів і нематеріальної складової, частка яких залишається порівняно стабільно низькою, що не відповідає збалансованості всіх факторів сільськогосподарського виробництва. За розрахунками, вартість основних засобів у структурі спожитого аграрного капіталу сільськогосподарських підприємств за останні 12 років (2007-2018 рр.) не перевищує 30 % (у межах 20-30 %). Між тим відомо, що за структурної комплексності всіх факторів сільськогосподарського виробництва частка основних засобів має становити не менше 40 %.

До основних механізмів державного регулювання ринкової економіки відносять бюджетно-податкову політику. З 1999 р. в Україні з метою стимулювання розвитку вітчизняного аграрного виробництва для сільськогосподарських виробників було встановлено пільговий режим оподаткування. Проте останнім часом фінансистами країни порушується питання про скасування податкових пільг та державної підтримки для сільськогосподарських виробників. Одним з основних аргументів на користь цього вказується відносно високий рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва.

Разом із тим більш глибокий аналіз свідчить про ілюзорність такої прибутковості в сільському господарстві. Причина цьому - невідповідність реально спожитого основного капіталу нарахуванням амортизаційним відрахуванням, які б мали забезпечувати його відтворення. У свою чергу, занижені розміри амортизаційних відрахувань аналогічно позначаються на собівартості продукції, що призводить до штучного завищення фінансових результатів та рентабельності сільськогосподарської діяльності.

Як приклад, за даними Державної служби статистики України коефіцієнт індексації (переоцінки) основних засобів у 2018 р. національної економіки взагалі становив 1,184, окремо для промисловості - 1,296, а для сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг - лише 1,016, або в 16-28 разів менше!

Для дещо ширшого розуміння наведемо кілька цифр. Так, вартість основних засобів

сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг - 4,1% від загальної вартості, вартість капітальних інвестицій сільського господарства у загальній - 11,2%, вартість валової доданої вартості сільського господарства у загальній - 11,9 %. Звідси висновок - що вартість основних виробничих засобів сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг майже втричі занижена!

Проведені розрахунки темпів оновлення та нарощування основного капіталу в сільському господарстві за показником порівнянної приведеної вартості основних засобів свідчать, що їх параметри не відповідають потребам відтворення. Варто зазначити, що в 2011-2018 рр. намітилася позитивна тенденція до нарощування основного аграрного капіталу - в межах 5-10 % до рівня попереднього року. Примітно, що за аналізований період у сільському господарстві спостерігалися досить високі темпи надходження основних засобів, які перевищують відповідні показники в інших галузях національної економіки. Паралельно з цим відбувається активне вибуття основних засобів шляхом їх продажу чи ліквідації застарілих об'єктів, зумовлене наявністю спрацьованої техніки при досить високій пропозиції нових зразків, непридатністю до експлуатації та економічною недоцільністю використання значної кількості будівель і споруд. Однак за активного руху й оновлення активної частини галузевих основних засобів, враховуючи попередні втрати галузевого основного капіталу і накопичення фізично та морально зношених об'єктів, фактичних темпів приросту і параметрів відтворення недостатньо для формування матеріально-технічної бази сільського господарства відповідно до потреби, що забезпечує конкурентні переваги вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

Розвиток аграрного виробництва потребує наявності та структурної збалансованості матеріально-технічної бази, яка б відповідала світовим стандартам і сучасним вимогам щодо новітніх технологій. Зростання рівня капіталобезпеченості сільського господарства, відповідність складу основних засобів кращим світовим зразкам, розвиток на інноваційній основі техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарського виробництва є першочерговими стратегічними завданнями.

Проведені розрахунки визначення нормативної потреби в основних засобах на виробництво сільськогосподарської продукції на період до 2025 р. демонструють суттєве зростання вартості основних виробничих засобів як у цілому, так і по видах. Обґрунтування перспективної потреби сільського господарства в основних виробничих засобах на період до 2025 р. здійснено з використанням даних щодо перспективних площ посіву та урожайності сільськогосподарських культур, поголів'я тварин та їх продуктивності, обсягів виробництва окремих видів продукції. Економічним інструментом узгодження перспектив розвитку сільського господарства та потреби в засобах праці стала нормативна потреба окремих видів основних засобів на виробництво конкретних видів продукції.

При визначенні нормативної потреби була встановлена розрахункова вартість основних засобів на кінець 2018 р., а також окремо вартість для сільськогосподарських підприємств та господарств населення. Загальна вартість для всіх категорій госпо-

дарств у 2020 р. становитиме 1734,4 млрд грн, у 2025 р. - 2224,4 млрд грн, що відповідно у 1,9 та 2,4 раза більше, ніж реальна справедлива, або ринкова вартість, що склалася на кінець 2018 р. (табл. 2).

Основна проблема полягає в тому, що наявних обсягів інвестування недостатньо для забезпечення необхідної моделі відтворення галузевих основних виробничих засобів. Забезпеченість сільського господарства основними виробничими засобами не відповідає потребам виробництва. Так, у 2018 р. в сільськогосподарських підприємствах фактична наявність основних засобів із розрахунку на 1 га угідь порівняно з нормативною їх потребою становила лише близько п'ятої частини.

Ситуація, що склалася з ресурсним забезпеченням господарських формувань, свідчить про потребу в модернізації основних засобів, відновленні втраченого технічного потенціалу та його подальшого розвитку, впровадженні досягнень науково-технічного прогресу відповідно до сучасних вимог конкурентоспроможного виробництва.

2. Нормативна потреба в основних засобах на виробництво сільськогосподарської продукції на період до 2025 р., млрд грн [8]

Вид основних засобів	Наявність основних засобів у сільському господарстві (з мисливством) за первісною вартістю		Нормативна потреба в основних виробничих засобах за категоріями господарств					
			сільськогоспо- дарські підприємства		домогосподарства у сільській місцевості		усі категорії господарств	
	Рік							
	2018 (на кінець року)		2020	2025	2020	2025	2020	2025
факт	розрах.							
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	166,4	418,4	553,3	706,0	228,0	291,0	781,3	997,0
Машини та обладнання	114,5	287,0	392,7	512,0	162,0	206,7	554,7	718,7
Транспортні засоби	27,9	69,3	85,8	109,6	35,4	45,2	121,2	154,8
Продуктивна худоба	44,3	44,3	60,0	76,5	24,9	31,7	84,9	108,2
Багаторічні насадження	8,3	8,3	12,2	15,7	4,9	6,4	17,1	22,1
Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти та ін.	38,1	96,3	124,0	158,2	51,2	65,4	175,2	223,6
Усього	399,5	923,6	1228,0	1578,0	506,4	646,4	1734,4	2224,4

Джерело: Дані Державної служби статистики України та власні розрахунки.

Недооцінка основних засобів аграрного сектору призводить до штучного завищення результативності сільськогосподарської діяльності. При цьому рівень переоцінки (індексації) основних засобів інших галузей національної економіки в рази перевищує цей показник у сільському господарстві, відповідно впливаючи на «відносне» зниження рентабельності операційної діяльності підприємств інших сфер («відносне» щодо показників сільського господарства).

Висновки. У нинішніх умовах сільське господарство потребує прискореного оновлення сільськогосподарського виробництва. Існуючі механізми та рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників малих у середніх розмірів поки що не в змозі забезпечити необхідні темпи такого оновлення. З метою розв'язання існуючих проблем доцільно:

- створити сприятливі умови для організації спільних підприємств сільськогосподарського машинобудування та ліцензійного

виробництва іноземних зразків техніки на території України;

- запровадити ефективнішу модель розвитку агролізингу, спрямовану на прискорення техніко-технологічного оновлення галузі;

- розширити мережу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки для господарств населення та сімейних фермерських господарств;

- підвищити дієвість системи інженерно-технічного забезпечення сільського господарства, зокрема шляхом удосконалення її організації та управління на місцях виконання робіт;

- запровадити практику постійної переоцінки основних засобів сільського господарства при застосуванні прискореної амортизації;

- розширити стимулювання техніко-технологічного розвитку фермерських підприємств за допомогою реалізації бюджетних програм державної підтримки сільського господарства.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Білоусько Я. К., Товстоляк В. Л. Удосконалення техніко-технологічного оснащення аграрного виробництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 59 с.
3. Бланк И. А. Управление формированием капитала. Київ : «Ника-Центр», 2000. 512 с.
4. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / [Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Пугачов М. І. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 600 с.
5. Єрмаков О. Ю., Труш Н. І. Ресурсно-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2012. 173 с.
6. Іванишин В. В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 350 с.
7. Лукинов И. И. Воспроизводство и цены : монографія. Москва : «Экономика», 1977. 431 с.
8. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Моголова М. М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 5-12.
9. Матеріально-технічне забезпечення сільського господарства України : посібник / [Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Вишневецька О. В. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 144 с.
10. Моголова М. М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств : стан, оцінка, відтворення : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.
11. Олійник О. В., Калашникова Т. В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств. Економіка АПК. 2012. № 7. С. 95-100.
12. Підлісецький Г. М., Товстоляк В. Л., Бурилко А. В. Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення. Агроінком. 2008. № 5-6. С. 34-39.
13. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / [Я. К. Білоусько, В. О. Бурилко, В. О. Галушко та ін.] ; за ред. Я. К. Білоуська. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2007. 216 с.
14. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahro-promysloвого kompleksu: pidruchnyk* [Economics of enterprises of agro-industrial complex: textbook]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Bilousko, Ya.K. & Tovstopiat, V.L. (2012). *Udoskonalennia tekhniko-tekhnologichnoho osnashchennia ahrarnoho vyrobnyctva* [Improvement of technical and technological equipment of agrarian production]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Blank, I.A. (2000). *Upravlenie formirovaniem kapitala* [Management of capital formation]. Kyiv: "Nika-Centr" [In Russian].
4. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., Puhachov, M.I., et al. (2018). *Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva* [Handbook of economist of agricultural enterprise]. Yu.O. Lupenko & O.V. Zakharchuk (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Yermakov, O.Yu. & Trush, N.I. (2012). *Resursno-tekhniche zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia* [Resource and technical support of agricultural enterprises: monograph]. Kyiv: TsP "Komprynt" [In Ukrainian].
6. Ivanyshyn, V.V. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vidtvorennia i efektyvnoho vykorystannia tekhnichnoho potentsialu ahrarnoho vyrobnyctva: monohrafiia* [Organizational and economic principles of reproduction and effective use of the technical potential of agricultural production: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Lukinov, I.I. (1977). *Vosproizvodstvo i ceny: monografiia* [Reproduction and prices: monograph]. Moscow: "Jekonomika" [In Russian].
8. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., & Mohylova, M.M. (2017). *Naukove zabezpechennia tekhniko-tekhnologichnoho onovlennia ahrarnoho vyrobnyctva v Ukraini* [Scientific support of technical and technological updating of agrarian production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 5-12 [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., Vyshnevetska, O.V., et al. (2015). *Materialno-tekhniche zabezpechennia silskoho hospodarstva Ukrainy: posibnyk* [Material and technical support of agriculture of Ukraine: manual]. Yu.O. Lupenko and O.V. Zakharchuk (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Mohylova, M.M. (2016). *Osnovni zasoby silskohospodarskykh pidpriemstv: stan, otsinka, vidtvorennia: monohrafiia* [Fixed assets of agricultural enterprises: state, evaluation, reproduction: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Я. К. Білоусько, В. Л. Товстоп'ят, М. М. Могилова та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 132 с.

16. Саблук П. Т., Могилова М. М. Ціновий паритет в АПК як економічна основа техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва. *Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України* : збірник наук. пр. / ДНУ «Український науково-дослідний інститут прогнозування та випробування техніки і технологій для сільськогосподарського виробництва імені Леоніда Погорілого» (УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого); Редкол.: В. Кравчук (голов. ред.), М. Луценко та ін. Дослідницьке, 2014. Вип. 18 (32). Кн. 1. С. 29-38.

17. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 218 с.

18. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК / за ред. Г. М. Підлісцького. Київ : ІАЕ УААН, 2001. 428 с.

19. Хикс Дж. Р. Стоимість и капитал ; пер. с англ. / общ. ред. и вступ. сл. Р. М. Энтова / Дж. Р. Хикс. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. 488 с.

20. Modern Machines In Agriculture. URL : http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODERN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf.

11. Oliinyk, O.V. & Kalashnykova, T.V. (2012). Derzhavna pidtrymka materialno-tekhnichnoho zabezpechennia ahrarnykh pidpryemstv [State support of logistical support of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 95-100 [In Ukrainian].

12. Pidlisetskyi, H.M., Tovstopyat, V.L., & Burylo, A.V. (2008). Materialno-tekhnichna baza ahrarnoho vyrobnytstva: stan ta problemy vidtvorennia [Material and technical base of agricultural production: state and problems of reproduction]. *Ahroikom*, 5-6, pp. 34-39 [In Ukrainian].

13. Bilousko, Ya.K., Burylo, V.O., Halushko, V.O., et al. (2007). *Problemy realizatsii tekhnichnoi polityky v ahropromyslovomu kompleksi* [Problems of implementation of technical policy in the agro-industrial complex]. Ya.K. Bilousko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid* [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Bilousko, Ya.K., Tovstopyat, V.L., Mohylova, M.M., et al. (2008). *Rozvytok rynku silskohospodarskoi tekhniki* [Development of agricultural machinery market]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

16. Sabluk, P.T. & Mohylova, M.M. (2014). Tsinovyi parytet v APK yak ekonomichna osnova tekhniko-tekhnolohichnoho pereosnashchennia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Price parity in agroindustrial complex as an economic basis of technical and technological re-equipment of agricultural production]. *Tekhniko-tekhnolohichni aspekty rozvytku ta vyprovuvannia novoi tekhniki i tekhnolohii dlia silskoho hospodarstva Ukrainy*: zbirnyk nauk. pr. - Technical and technological aspects of development and testing of new equipment and technologies for Ukrainian agriculture: collection of scientific articles. *Doslidnytske*, 18 (32), Vol. 1, pp. 29-38 [In Ukrainian].

17. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]. (2nd ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

18. Pidlisetskyi, H.M. (Ed.) (2001). *Formuvannia rynkiv materialnykh resursiv APK* [Formation of markets for agricultural materials resources]. Kyiv: IAE UAAAN [In Ukrainian].

19. Hiks, Dzh.R. (1993). *Stoimost i kapital* [Cost and capital]. (Trans.). R.M. Jentov (Ed.). Moscow: Izdatelskaja gruppa "Progress" [In Russian].

20. Modern machines in agriculture (n.d.). Retrieved from: http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODERN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf [In English].

Zakharchuk O.V. Current state and prospects of development of fixed production assets in agriculture

The purpose of the article is to substantiate a necessity and main directions of development and updating of fixed production assets of agricultural production in Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: dialectical methods of cognition of processes and phenomena; monographic method (for analysis of development and provision of agriculture with fixed production assets); empirical method (for complex assessment of current state of the research object); comparative analysis (for identifying problems and goals of material and technical provision in Ukraine and its neighbouring countries); abstract and logical method (for generalization and formulation of conclusions).

Research results. There were developed theoretical and methodological foundations, which cover basic directions for providing reproduction and updating of fixed production assets, raising the level of technical and technological equipment of agrarian production, timeous and full provision of agriculture with material resources. Current state and prospects of fixed assets' development in Ukraine were analysed. On basis of the research of supply problems of fixed assets for agricultural production, especially their active component, scientific and substantiated proposals on improvement of material and technical provision of agricultural enterprises were developed.

Elements of scientific novelty. As elements of scientific novelty were further developed theoretical provisions on material and technical development in agriculture based on the modernization of material and technical base of agricultural enterprises, taking into account achievements of scientific and technological progress, accelerating solutions of important problems in further production intensification, which will promote the introduction of advanced technologies and increase of labour productivity.

Practical significance. Calculations on determining a regulatory need for fixed production assets for agricultural production for the period up to 2025 were carried out. Proposals were developed to increase the actual capitalization of agricultural enterprises, which will enable, in particular, the attraction of additional credit and investment resources. Tabl.: 2. Figs.: 2. Refs.: 20.

Keywords: fixed production assets; technical and technological updating; material and technical base; regulatory need; amortization; modernization.

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, senior research fellow, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Захарчук А.В. Современное состояние и перспективы развития основных производственных средств сельского хозяйства

Цель статьи - обосновать необходимость и основные направления развития и обновления основных средств сельскохозяйственного производства в Украине.

Методика исследования. Использованы методы: диалектические познания процессов и явлений; монографический (анализ развития и обеспечения сельского хозяйства основными производственными средствами); эмпирический (по комплексной оценке современного состояния объекта исследования); сравнительного анализа (определены проблемы и цели материально-технического обеспечения в государствах-соседях и в Украине); абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. Разработаны теоретические и методические основы, предусматривающие основные направления обеспечения воспроизводства и обновления основных производственных средств, повышение уровня технико-технологического оснащения аграрного производства, своевременного и в полном объеме обеспечения сельского хозяйства материальными ресурсами. Проанализированы современное состояние и перспективы развития основных производственных средств в Украине. На основе исследования проблем с поставками - основных средств для сельскохозяйственного производства, особенно их активной составляющей, разработаны научно обоснованные предложения по улучшению материально-технического обеспечения сельскохозяйственных предприятий.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения относительно материально-технического развития в сельском хозяйстве, в основу которых положены модернизация материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий с учетом достижений научно-технического прогресса, ускорение решения важных задач по дальнейшей интенсификации производства, что будет способствовать внедрению прогрессивных технологий, повышению производительности труда.

Практическая значимость. Проведены расчеты определения нормативной потребности в основных средствах на производство сельскохозяйственной продукции на период до 2025 г. Разработаны предложения по повышению фактической капитализации сельскохозяйственных предприятий, что позволит, в частности, привлечь дополнительные кредитные и инвестиционные ресурсы. Табл.: 2. Илл.: 2. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: основные производственные средства; технико-технологическое обновление; материально-техническая база; нормативная потребность; амортизация; модернизация.

Захарчук Александр Васильевич - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Стаття надійшла до редакції 12.10.2019 р.

Фахове рецензування: 14.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Захарчук О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку основних виробничих засобів сільського господарства. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 49 – 57.

* * *

Новини АПК

В Україні вже перевищено минулорічний збір зернових

Станом на 12 листопада поточного року українські аграрії зібрали 70,8 млн тонн зерна з площі 14,6 млн га (96%) при середній врожайності 48,4 ц/га. Такий показник вже перевищив результат урожаю зернових за 2018 рік, коли валовий збір склав 70,1 млн тонн.

Відповідно зібрано:

- пшениці - 28,1 млн тонн (більше на 3,5 млн тонн проти минулого року);
- кукурудзи на зерно - кукурудзи - 30,8 млн тонн (на рівні минулого року);
- ячменю - 8,9 млн тонн (більше на 1,6 млн тонн);
- жита - 333 тис. тонн (менше на 60 тис. тонн);
- вівса - 444 тис. тонн (більше на 26 тис. тонн);
- гороху - 572 тис. тонн (менше на 203 тис. тонн);
- гречки - 89 тис. тонн (менше на 50 тис. тонн);
- проса - 159 тис. тонн (більше на 84 тис. тонн).

Найбільший вал зерна намолотили аграрії у Вінницькій (5,8 млн тонн), Полтавській (5,4 млн тонн), Черкаській (4,4 млн тонн), Харківській (4,3 млн тонн) областях.

Щодо збирання технічних культур, то соняшнику намолочено 14,5 млн тонн на площі 5,8 млн га (99%), сої - 3,7 млн тонн на площі 1,6 млн га (99%), цукрових буряків зібрано 9,0 млн тонн на площі 205 тис. га (93%).

За даними областей, під урожай 2020 року озимі культури на зерно посіяні на площі 6,9 млн га, або 95% до прогнозу, з них:

- озимої пшениці - 5,9 млн га, або 95% до прогнозу;
- жита - 121 тис. га, або 99% до прогнозу;
- озимого ячменю - посіяно 906 тис. га, або 99% до прогнозу.

Крім того, озимого ріпаку посіяно 1,1 млн га, або 101% до прогнозу.

Прес-служба Мінекономіки

УДК 338.22.021.4 : 338.23 : 631.15.017.1

JEL Classification: Q13; Q55; R11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911058>

Н.В. ТРУСОВА, Н.С. ТАНКЛЕВСЬКА,
доктори економічних наук, професори

Інноваційна парадигма економічної безпеки регіонів у конкурентному середовищі суб'єктів агробізнесу

Мета статті - дослідити методологічні положення щодо принципів розвитку інноваційної парадигми економічної безпеки регіонів, які дозволяють забезпечити та розширити функціональні межі індикативних її компонентів й адекватне сприйняття реалій господарювання суб'єктів агробізнесу в конкурентному середовищі.

Методика дослідження. Використано методи індикативного моделювання інноваційних бізнес-процесів у регіонах, враховуючи фактори-симптоми, що формують економічну безпеку суб'єктів аграрної галузі; метод формалізації для добору прогностичних індикаторів-компонентів оцінки економічної безпеки регіонів.

Результати дослідження. Розглянуто детермінанти нарощування економічної безпеки регіонів аграрної сфери України. Здійснено аналіз прихованих властивостей конкурентоспроможності суб'єктів аграрної галузі та їх впливу на економічну безпеку регіонів у системі виробничо-відтворювального процесу. Виокремлено інвентуальний капітал, як додатковий фактор підвищення інноваційного розвитку суб'єктів у системі економічної безпеки регіонів.

Елементи наукової новизни. Запропоновано модифікований системний підхід до оцінки рівня економічної безпеки регіонів, враховуючи універсальну методику розширення функціональних можливостей індикативних компонентів інноваційного розвитку та конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу. Розроблено фундамент структурних перетворень системи економічної безпеки регіонів через інтегрований підхід до оцінки потенційних фінансових можливостей суб'єктів аграрної сфери.

Практична значущість. Визначено стимулятори та дестимулятори індексів макроекономічної, виробничо-відтворювальної, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної та фінансової безпеки розвитку, їх вплив на інтегровану систему рівня економічної безпеки в довгостроковому періоді з метою розширення самостійності регіонів, забезпечення економічної стійкості суб'єктів агробізнесу та незалежності місцевих бюджетів. Табл.: 1. Рис.: 5. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: економічна безпека; інновації; конкурентоспроможність; інвентуальний капітал; сільське господарство; суб'єкти агробізнесу.

Трусова Наталя Вікторівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного (м. Мелітополь, просп. Б. Хмельницького, 18)

E-mail: trusova_natalya5@ukr.net

Танклевська Наталія Станіславівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: ntanklevska@gmail.com

Постановка проблеми. Інтеграція України до світового економічного простору пов'язана із зростанням зовнішнього конкурентного тиску на вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. Провідним трендом функціонування економіки за сучасних умов розвитку виступає інноваційна парадигма економічної безпеки, яка визначається інституційною й економічною здатністю суб'єктів агробізнесу набувати,

утримувати, розширювати свої ресурси. Водночас під дією впливу ризиків вона послаблена і не забезпечує належного рівня стабільності у виробничій, відтворювальній, інвестиційній, зовнішньоекономічній та фінансовій площинах. Складові економічної безпеки, які мають формувати загальні атрибути інноваційного розвитку, конкурентоспроможність, ефективність виробництва й стратегію розширення ринкового впливу для різних суб'єктів, не забезпечені власними джерелами для активізації новіт-

© Н.В. Трусова, Н.С. Танклевська, 2019

ніх технологій із часовою та просторовою динамічністю. Причинами цього є відсутність належної кількісної оцінки експліцитних показників, які б дозволили оцінити зовнішні (інституційні й економічні умови діяльності господарюючих суб'єктів) та внутрішні фактори ефективності виробництва (структуру майнового комплексу та прибутковість суб'єктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення трансформаційних процесів в аграрній сфері, їхнього впливу на економічну безпеку суб'єктів господарювання й розвитку держави в цілому зосереджене у наукових працях зарубіжних авторів: Х. Бачев, М. Цуджі (Bachev et al., 2018), К. Ковач, І. Осаму (Kovacs et al., 2002), Д. Караксонї (Karácsonyi, 2010) та вітчизняних учених: В. Геєць, Б. Кваснюк, М. Звер'якова [4]; І. Лещик, Х. Пирих [10]; М. Малік [11]; В. Месель-Веселяк [12]; С. Мочерний [14]. Ключові питання щодо механізму забезпечення економічної безпеки регіонів у контексті реалізації стратегії інноваційного розвитку, національної стабільності та зміцнення зовнішньоекономічної безпеки країни досліджують І. Бабець [1]; Й. Банський, М. Мазур [2]; Н. Богдан, А. Косяк [3]; 3. Герасимчук, Н. Вавдіук [5]; О. Головченко [6]; А. Гуменюк [7] та Л. Яремко [16]. Проте питання економічної безпеки регіонів у конкурентному середовищі суб'єктів агробізнесу та їх функціональності досліджено недостатньо. Між тим, саме вони формують стратегічні підходи інноваційної складової та її впливу на економічну безпеку агросфери та національну безпеку держави в цілому.

Мета статті - дослідити методологічні положення щодо принципів розвитку інноваційної парадигми економічної безпеки регіонів, які дозволяють забезпечити та розширити функціональні межі індикативних її компонентів й адекватне сприйняття реалій господарювання суб'єктів агробізнесу в конкурентному середовищі.

Вклад основних результатів дослідження. Найважливішим завданням економічної безпеки регіонів залишається нарощення потенціалу господарювання та інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу. Як вказує О.Ф. Яременко, «важливість використання такого інструмента, як індикативне моделювання, передбачає складання прогнозів, які забезпечують інноваційний

розвиток окремих сфер діяльності й бізнес-процесів, а також економічну безпеку господарюючих суб'єктів» [15, с. 146].

Для оцінки рівня економічної безпеки регіонів, як системи, в контексті інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу, нами запропоновано модифікований системний підхід, який представлений таким чином:

$$E_{in} = \frac{\sum_{i=1}^n A_i - \sum_{j=1}^m B_j}{\sum_{k=1}^f S_k}, \quad (1)$$

де E_{in} - регіональний рівень економічної безпеки за складовою інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу; A - сукупний попит на об'єкти інновацій суб'єктів агробізнесу в системі економічної безпеки регіону; $i=1, 2, \dots, n$ (n - кількість об'єктів інновацій, на які існує попит); B_j - сукупна пропозиція за об'єктами інновацій суб'єктів агробізнесу в системі економічної безпеки регіону; $j=1, 2, \dots, m$ (m - кількість об'єктів інновацій, які забезпечують попит); S_k - витрати на здійснення заходів щодо забезпечення функціональності системи економічної безпеки регіону; $k=1, 2, \dots, f$ (f - кількість заходів щодо забезпечення економічної безпеки).

Прогнозний рівень економічної безпеки регіонів оцінюється переліком показників (індикаторів), сукупність яких визначає граничні значення функціональності її компонентів у взаємозв'язку між індикаторами інфляції, цінової диспропорції та іншими макроекономічними показниками. При виході за межі цих значень в економічній системі послаблюється здатність до динамічного саморозвитку, знижується інноваційний розвиток та конкурентні переваги суб'єктів агробізнесу на ринку, результатом чого стає залежність від зовнішньої товарної експансії, підсилюється корупція, росте криміналізація суспільства й крайня бідність населення.

Пропонується використовувати універсальну методику оцінки групи компонентів економічної безпеки регіонів України за сукупністю індикаторів, побудувати трьох-модельну структуру показників, що взаємодіють один з одним. Перша модель передбачає порівняння індикаторів для співвідношення типу «не менше граничної межі» за функцією такого виду:

$$y(a, x) = \begin{cases} \frac{1 - \frac{a}{x} / \ln \frac{10}{3}}{2}, & \text{якщо } \frac{x}{a} \geq 1; \\ \frac{-\log_{10} \frac{a}{x}}{2}, & \text{якщо } \frac{x}{a} \leq 1 \end{cases}, \quad (2)$$

де x - реальне значення індикатора, a - гранична межа індикатора. При цьому, значення $x = a$ ($y = 1$) відповідає випадку рівності досліджуваної граничної межі індикатора; при $x \geq a$ ($y \geq 1$) значення індикатора вище граничного межі; при $x \leq a$ ($y \leq 1$) - нижче. Співвідношення типу «не більше граничної межі» характеризується зворотним нормуванням.

Друга модель окреслює тенденції поведінки індикаторів у динамічному тренді та визначає рівень стабільності економічної безпеки регіону в контексті нарощування інноваційного потенціалу суб'єктів агробізнесу в загальній її системі. Відбувається поділ показників на «ефектні» і «витратні». Для «ефектних» показників використовується нелінійне перетворення:

$$y(a, x) = x, \quad (3)$$

де x - значення вихідного показника в поточному періоді, a - значення показника в попередньому (або базовому) періоді. При цьому значення $x = a$ ($y = 1$) означає відсутність змін; $x \geq a$ ($y \geq 1$) - свідчить про позитивну динаміку поведінки індикаторів економічної безпеки; $x \leq a$ ($y \leq 1$) - вказує на негативну динаміку поведінки індикаторів економічної безпеки за умов призупинення інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу.

До «витратних» показників застосовується зворотне нормування. Використання складних функцій дозволяє отримати значно ширший діапазон візуалізації результатів для секторів $x \geq 1$ і $x \leq 1$, тобто у випадках, коли індикатор значно вищий або нижчий від своєї граничної межі.

Третя модель встановлює ступінь віддалення відповідного індикатора від його гра-

ничного значення (рівня). Алгоритм методу включає формування сукупності індикаторів; моніторинг та оцінку показників у натуральному вираженні; їх нормування та узагальнення в інтегральні індекси. Результатом такої оцінки є поведінка прогнозних індексів економічної безпеки в середньостроковому періоді.

Порівняння різномірних груп показників за певними компонентами економічної безпеки регіону провадиться за допомогою методу стандартизації показників (таксономія), із подальшим визначення їх впливу на інтегрований індикатор конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу [5, с. 186]. Так звані синтетичні індикатори розроблені для комплексної діагностики стабільності розвитку регіонів з метою відображення ряду факторів-симптомів їх економічної безпеки: валового регіонального продукту, попиту на продукцію сільського господарства, кредитного забезпечення, інвестицій, інновацій, нових технологій, індексу цін на споживчому ринку, фінансових можливостей суб'єктів агробізнесу тощо. За результатами розрахунків побудовано секторально-пелюсткову діаграму (рис. 1).

Найбільш важливими із сукупності факторів-симптомів є рівень інноваційного розвитку та індикатор валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу. Від величини ВРП залежать: рівень і якість життя населення, рівень освіти та охорони здоров'я, можливості виконання регіоном або сільською територією соціальних зобов'язань, розвиток культури, мистецтва, спорту, науки. У країнах ЄС величина цього показника перевищує 17 тис. дол. США. Причому рівень інноваційного розвитку визначається граничними межами індикатора з розрахунку на одного суб'єкта агробізнесу як орієнтовного на ефективність інновацій, відповідно від 2 тис. дол. США, в межах 3 - 9 тис. дол. США та понад 9 тис. дол. США [13, с. 168].

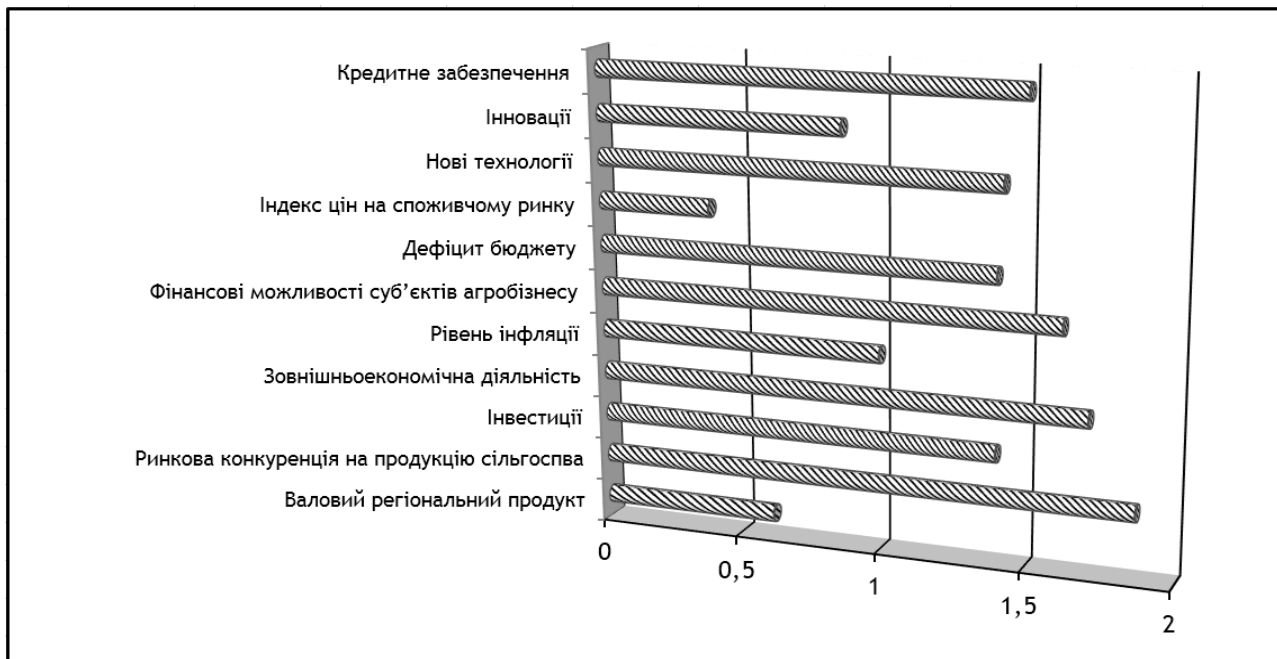


Рис. 1. Рівень економічної безпеки регіонів за компонентами системи

Джерело: Розраховано авторами.

Величину цього показника в регіонах України представлено на рис. 2.

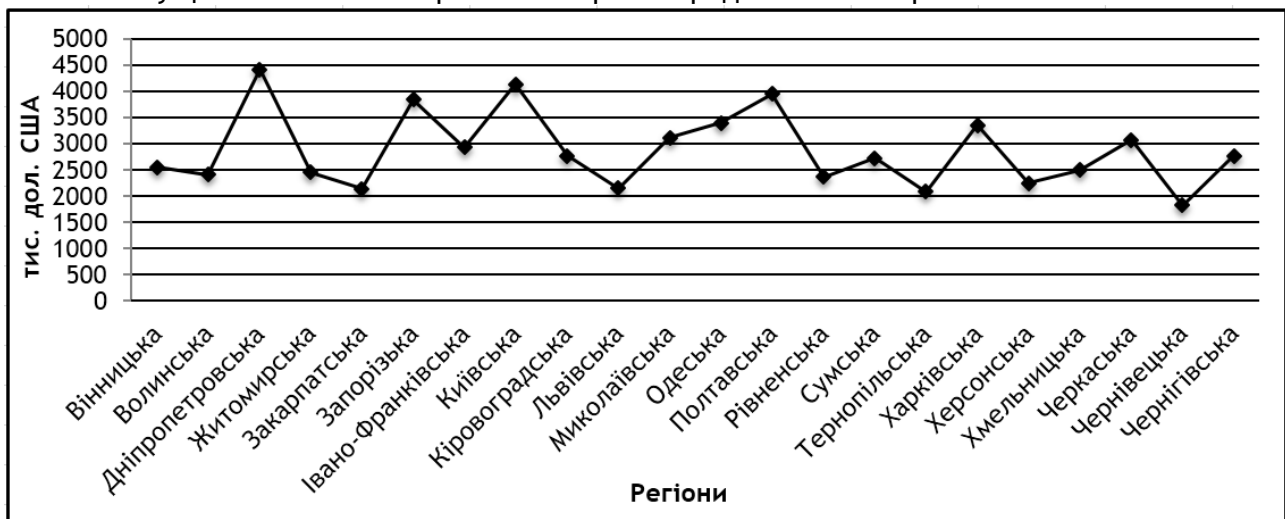


Рис. 2. Обсяги інновацій на одного суб'єкта агробізнесу в регіонах України у 2018 р., тис. дол. США

Джерело: Розраховано авторами за даними [8].

Дивергенція індикаторів інноваційного впливу на економічну безпеку регіону виявляється значно сильніше, ніж при розгляді індикатора ВРП на одну особу. Так, частка інноваційних суб'єктів агробізнесу в 2012-2018 рр. має тенденцію до різкої негативної зміни у Київському регіоні (від 25 % до 7 %). При цьому, у 9 із 22 регіонів не змогли подолати граничні межі індикатора частки інноваційно-активних суб'єктів агробізнесу. Це стосується Херсонського, Тернопільського, Хмельницького, Івано-Франківського,

Сумського, Вінницького, Львівського, Рівненського та Закарпатського регіонів.

На нашу думку, найбільш повно кількісну оцінку конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу можна здійснити за допомогою використання інтегрованого підходу, який передбачає в кінцевому підсумку розрахунок інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності, який визначає привабливість господарюючих суб'єктів для покупців за певними технічними, економічними та фінансовими параметрами. Крім того, при обчисленні згаданого коефіцієнта необхідне

включення у розрахунок індикатора потенційних фінансових можливостей розвитку суб'єкта та інвентуального капіталу, як додаткових факторів підвищення економічної безпеки аграрної галузі в цілому.

Першим етапом інтегрованої оцінки конкурентоспроможності регіону є визначення характерних факторів-симптомів, які, на нашу думку, мають найбільший вплив: рівень ринкової конкуренції та оцінка потенційні фінансові можливості розвитку. Це дозволяє розглядати її в комплексному поєднанні із групою компонентів економічної безпеки.

Другим етапом є відбір вихідних показників через деталізацію факторів-симптомів. Так, оцінку ринкової конкуренції пропонується розраховувати через частку ринку (y %) та частку витрат реалізації продукції (y %). Оцінка індикатора потенційних фінансових можливостей розвитку суб'єктів агробізнесу складається з показників рентабельності (збитковості) діяльності (y %) та рентабельності власного капіталу (y %), коефіцієнтів оновлення основних засобів, оборотності дебіторської заборгованості (разів), маневреності робочого капіталу, фінансової незалежності (автономії), абсолютної та швидкої ліквідності. Оцінка показників інвентуального капіталу визначається витратами на нововведення у виробничі процеси, нові товари, інновації у відтворювальні процеси.

Третім етапом є стандартизація показників за сукупним інтегрованим показником, який визначає суб'єктів-лідерів аграрної галузі. Господарючий суб'єкт, який має найбільше значення комплексної оцінки, займатиме позицію лідера, решта суб'єктів буде розташована в порядку їх зменшення.

Для розрахунку комплексної оцінки конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу в системі економічної безпеки регіону використовується матриця стандартизованих показників. Середній оціночний показник суб'єктів агробізнесу (K_j) розраховується за формулою (4):

$$\bar{x} = \frac{P_{ij1} + P_{ij2} + P_{ijm}}{m}, \quad (4)$$

де P_{ij} - показники кожного j -го суб'єкта агробізнесу; m - кількість суб'єктів аграрної галузі.

Відповідно до цього оцінка ринкової конкуренції розраховується як:

$$K_j = \frac{X_1 + X_2}{2}, \quad (5)$$

де X_1 - частка ринку, %; X_2 - частка витрат від реалізації в загальному обсязі збуту продукції, %.

Оцінка потенційних фінансових можливостей розвитку суб'єктів агробізнесу K_K розраховується як:

$$K_K = \frac{K_i + (X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 + X_7 + X_8)}{8}, \quad (6)$$

де X_1 - рентабельність діяльності; X_2 - рентабельність власного капіталу; X_3 - коефіцієнт оновлення основних засобів; X_4 - оборотність дебіторської заборгованості; X_5 - маневреність робочого капіталу; X_6 - коефіцієнт фінансової незалежності (автономія); X_7 - коефіцієнт абсолютної ліквідності; X_8 - коефіцієнт швидкої ліквідності.

При розрахунку індикатора потенційних фінансових можливостей розвитку суб'єктів агробізнесу виокремлюється складова інвентуального капіталу K_i , яка розраховується за формулою (7):

$$K_i = \frac{X_9 + X_{10} + X_{11}}{3}, \quad (7)$$

де X_9 - витрати на нововведення у виробничі процеси; X_{10} - витрати на нові товари; X_{11} - витрати на інновації в інвестиційних процесах.

Четвертим етапом є кількісна оцінка конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу в системі економічної безпеки регіону з урахуванням інвентуального капіталу.

Для оцінки суб'єктів господарювання аграрної сфери з метою отримання підтвердженого висновку щодо того, хто є лідером в групі використовується формула (8):

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{E_{ij}}, \quad (8)$$

де P_{ij} - показники стану j -го суб'єкта агробізнесу; F_{ij} - фактичне значення i -го показника; E_{ij} - найкраще (еталонне) значення із всієї сукупності вихідних значень i -го показника.

Оцінка економічної безпеки регіону за компонентами системи дозволила на основі факторів-симптомів ринкової конкуренції, потенційних фінансових можливостей з урахуванням показників інвентуального капіта-

лу суб'єктів агробізнесу виокремити 10 суб'єктів агробізнесу галузі птахівництва та запропонувати розрахунок інтегрованого індикатора конкурентоспроможності на інноваційній основі ($Icom_{in}$) за наступною формулою (9):

$$Icom_{in} = C_{mc} \times 0.6 + (C_{fo} + C_{ic}) \times 0.4, \quad (9)$$

де C_{mc} - оцінка ринкової конкуренції суб'єкта агробізнесу; C_{fo} - потенційні фінансові можливості суб'єкта агробізнесу;

C_{ic} - рівень використання інвентуального капіталу суб'єкта агробізнесу; 0,6 і 0,4 - вагові коефіцієнти оцінок конкурентоспроможності.

Зазначимо, що суб'єкти аграрної сфери використовують інноваційні технології у виробничому та відтворювальному процесах. Тому за допомогою матриці середніх стандартизованих показників було визначено суб'єкти-лідери в галузі птахівництва та представлено їхніх інтегровані індикатори конкурентоспроможності за 2012-2018 рр. (рис. 3).

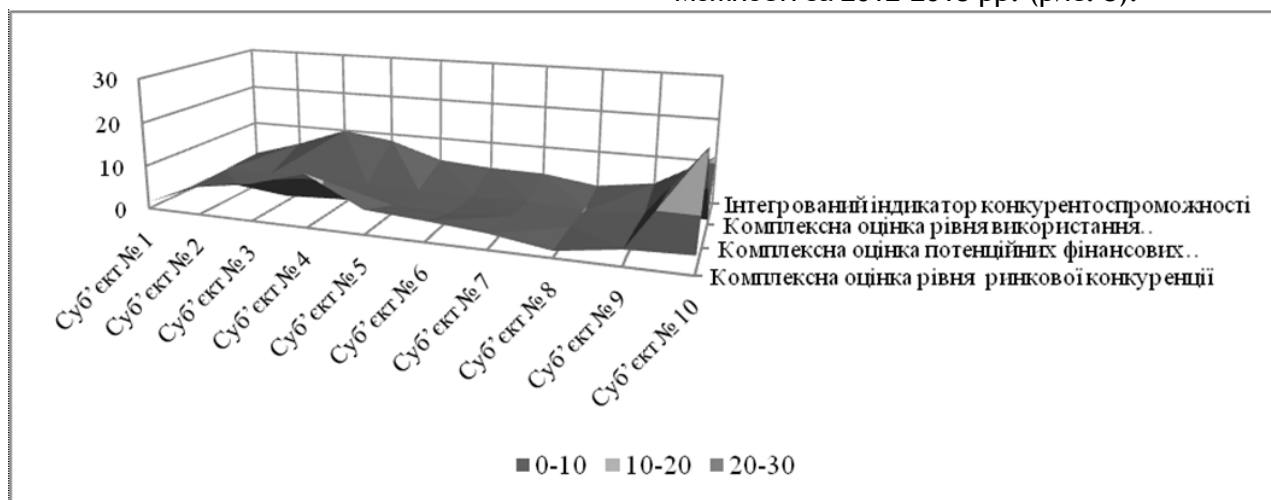


Рис. 3. Комплексний інтегрований індикатор конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу галузі птахівництва за 2012-2018 рр.

Джерело: Розраховано авторами.

Інноваційними заходами в агроформуванні № 3 є система контролю за принципом ХАССП (Hazard Analysis and Critical Control Points), яка передбачає оцінку ризиків, а також критичних точок з метою виявлення небезпек власне у процесі виробництва. Стратегія суб'єкта агроформування № 10 - це збереження позиції лідера сільськогосподарського ринку України шляхом розширення бізнесу з виробництва курятини і вирощування зернових, а також посилення вертикальної інтеграції.

Прогнозування економічної безпеки на основі сформованої типології компонентів вимагає розробки єдиного комплексного показника, що об'єднує в собі всю сукупність

дрібних показників та характеризує рівень розвитку кожного окремого регіону (табл.).

За допомогою методики багатовимірного (таксономічного) прогнозування агрегуються синтетичні величини, що формують інтегрований рівень економічної безпеки регіону, шляхом побудови матриці спостережень, розмірність якої - це m (кількість регіонів) $\times n$ (кількість показників). Елементами цієї матриці слугують кількісні значення всієї сукупності відібраних показників ($X_1, X_2, \dots, X_5, X_6, \dots, X_9, X_{10}, \dots, X_{12}, X_{13}, \dots, X_{16}, X_{17}, \dots, X_{25}$), які неоднорідні в кількісному значенні та в одиницях виміру.

Типологія компонентів економічної безпеки регіонів

Компоненти ЕБ	Показники
Макроекономічна безпека	X_1 - валовий регіональний продукт, млн грн; X_2 - валовий регіональний продукт на одну особу, грн; X_3 - валова додана вартість (ВДВ) на одну особу, грн; X_4 - темпи росту ВДВ на одну особу; X_5 - індекс споживчих цін, %;

Інноваційно-інвестиційна безпека	x_6 - частка інноваційно-активних агроформувань у загальній кількості суб'єктів агробізнесу в регіонах, %; x_7 - частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої сільсько-господарської продукції, %; x_8 - інвестиції в основний капітал + прямі іноземні інвестиції, млн грн; x_9 - фінансування венчурними фондами інноваційного розвитку регіону, млн грн
Виробничо-відтворювальна безпека	x_{10} - індекси обсягів продукції сільського господарства, %; x_{11} - ступінь зносу основних засобів у виробництві, %; x_{12} - ступінь зносу основних засобів у розподілі електроенергії, газу та води, %
Зовнішньоекономічна безпека	x_{13} - експорт в регіонах України, % до загального обсягу експорту; x_{14} - імпорт в регіонах України, % до загального обсягу імпорту; x_{15} - сальдо експорту/імпорту, млн дол. США x_{16} - коефіцієнт покриття експортом імпорту
Фінансової безпеки розвитку	x_{17} - рівень товарної інтервенції суб'єктів агробізнесу на аграрному ринку, %; x_{18} - рівень потенційних фінансових можливостей розвитку суб'єкта в аграрній сфері, %; x_{19} - частка фінансування інвентуального капіталу суб'єкта агробізнесу в регіоні, %; x_{20} - частка пільгового кредитного забезпечення суб'єкта агробізнесу в аграрній сфері, %; x_{21} - частка власних джерел фінансового забезпечення, %; x_{22} - частка державного фінансування та підтримки суб'єктів аграрної сфери в регіоні, %; x_{23} - частка податкового навантаження на суб'єкта агробізнесу в місцевому бюджеті, %; x_{24} - частка податкового навантаження регіону в державному бюджеті, %; x_{25} - частка договорів страхування виробленої продукції суб'єктів агробізнесу за форвардними контрактами, %

Джерело: Розроблено авторами.

Проводимо попереднє перетворення формул у стандартизовані ознаки.

$$Z_{ix} = \frac{(k_{ix} - \bar{k}_x)}{S_x}, \quad (10)$$

де i - кількість суб'єктів агробізнесу в регіоні; x - показники характеристики рівня економічної безпеки регіону; $\bar{k}_x$ - середнє арифметичне значення відповідного показника.

Розподіляємо виділені показники на стимулятори (позитивна дія впливу на рівень економічної безпеки регіонів) та дестимулятори (негативна дія впливу на рівень економічної безпеки регіонів) для побудови еталона, який представлено точкою S_O , з координатами $Z_{01}, Z_{02}, \dots, Z_{0n}$, причому:

$$\begin{aligned} Z_{0x} &= \max_i z_{ix}, \text{ якщо } i \in R; \\ Z_{0x} &= \min_i z_{ix}, \text{ якщо } i \notin R, \end{aligned} \quad (11)$$

де Z_{0x} - розрахункові координати еталона показника за окремою компонентою в сис-

темі економічної безпеки регіону; Z_{ix} - стандартизоване значення ознаки x для одиниці i ; R - множина стимуляторів.

$$\bar{k}_{ix} = \frac{1}{m} \sum z_{ix}, \quad (12)$$

$$S_x = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (z_{ix} - \bar{k}_x)^2}, \quad (13)$$

де m - кількість регіонів; $\bar{k}_x$ - середнє арифметичне значення ознаки; S_x - стандартне відхилення ознаки x ; Z_{ix} - стандартизоване значення ознаки x для одиниці i .

Розрахункове значення відстаней між C_{io} до еталонної точки (S_O) та середнього арифметичного значення відстаней одержуємо таким чином:

$$C_{io} = \sqrt{\sum_s (Z_{ix} - Z_{0x})^2}, \quad (i = 1, \dots, m), \quad (14)$$

$$\bar{C}_o = \frac{1}{m} \sum (C_{io}). \quad (15)$$

Стандартне відхилення відстаней від еталонної точки (S_O) згідно з формулою (16)

та відстань з урахуванням відхилень C_{io} згідно з формулою (17) має вигляд:

$$S_o = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (C_{io} - \bar{C}_o)^2}, \quad (16)$$

$$C_o = \bar{C}_o + 2S_o. \quad (17)$$

Кінцевим результатом застосування вищенаведених формул (10)-(17) є комплексні інтегровані показники рівня економічної

безпеки регіонів та кожної з компонентів безпеки:

$$I_i = 1 - \frac{C_{io}}{C_o}. \quad (18)$$

Прогнозна інтерпретація інтегральних показників наступна: окремий регіон має вищий рівень економічної безпеки, коли його інтегральне значення близьке до одиниці (рис. 4).

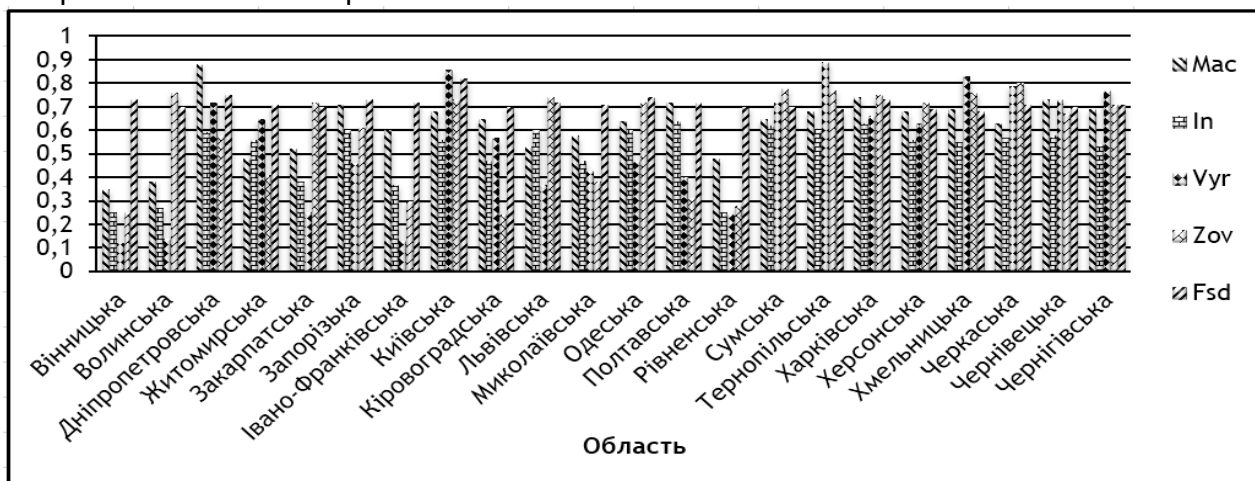


Рис. 4. Прогнозні індекси-компоненти економічної безпеки регіонів України на 2019 р.

Примітка. Mac - макроекономічна безпека, In - інноваційно-інвестиційна безпека, Vyr - виробничо-відтворювальна безпека, Zov - зовнішньоекономічна безпека, Fsd - фінансова безпека розвитку.

Джерело: Розрахунки авторів.

Так, прогнозування окремих індексів-компонентів економічної безпеки регіонів дозволило виявити, що найвищі індекси макроекономічної, виробничо-відтворювальної, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної та фінансової безпеки розвитку будуть зафіксовані в Одеському, Дніпропетровському та Запорізькому регіонах. Це зумовлено стрімким розвитком підприємницької активності суб'єктів агробізнесу. Водночас спостерігається нерівномірність розвитку регіонів через акумулювання значної величини фінансових ресурсів суб'єктів агробізнесу, які з потужним виробничим потенціалом зобов'язані перераховувати податкові платежі до державного бюджету. Такий розподіл зменшує потреби та фінансові можливості відтворювального процесу регіонів-лідерів. На перший погляд, така ситуація має позитивний вплив на економіку, але дотаційне вирівнювання та підтримка виробничо-фінансової стабільності слабких регіонів збільшує податковий тягар регіонів-донорів. Саме тому в доходах їхніх бюджетів завжди превалюють трансфертні платежі.

Крім того, очікувані результати розрахункових компонентів у системі економічної безпеки регіонів показали, що в більшості випадків їх інтегровані індекси нижчі від середнього стандартизованого значення. За таких умов виникає необхідність перегляду діючої економічної політики держави, і, в першу чергу, шляхом розширення самостійності регіонів стосовно диференціації податкових ставок та пільг за основними видами податків з метою забезпечення фінансової стійкості та незалежності місцевих бюджетів. Це дозволить розвивати власну виробничу базу та виконувати відповідні економічні зобов'язання щодо формування необхідного рівня економічної безпеки на основі інноваційного розвитку та конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу.

Разом із тим науково-практичний інтерес становить прогнозна стійкість рівня економічної безпеки регіонів на національному рівні, яка здійснюється комплексно шляхом розрахунку цього показника в динамічному тренді всієї сукупності показників ($x_1, x_2, x_5, x_6, x_9, x_{10}-x_{12}, x_{13}-x_{16}, x_{17}-x_{25}$) у довгостроковому пе-

ріоді. Розрахований інтегрований рівень економічної безпеки регіонів України на

2019-2023 рр. представлено на рис. 5.

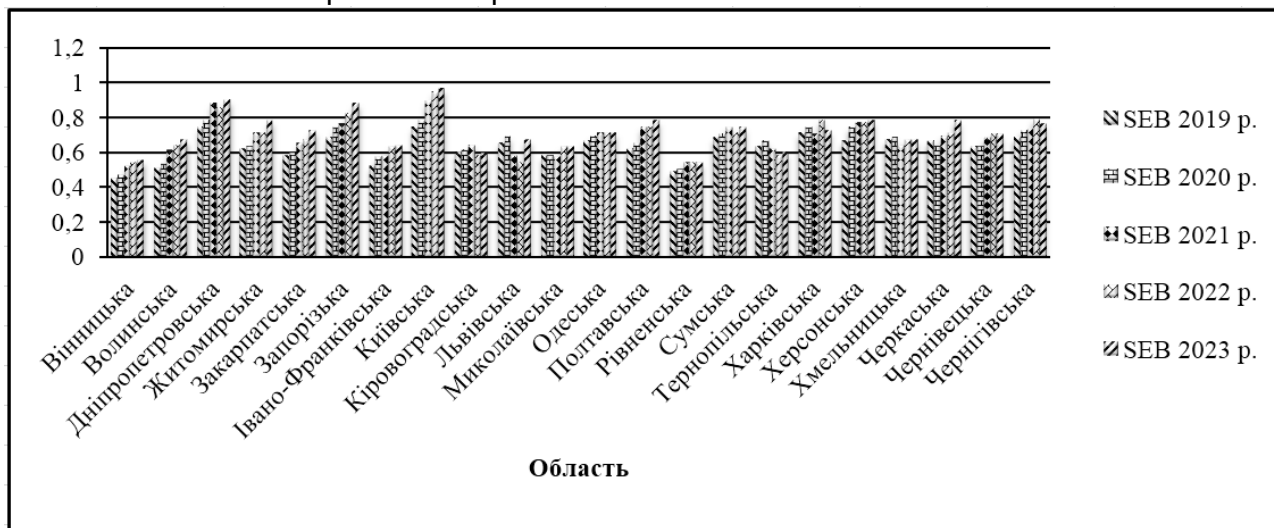


Рис. 5. Прогнозний рівень економічної безпеки регіонів України на 2019-2023 рр.

Примітка. SEB - комплексний інтегрований рівень економічної безпеки.

Джерело: Розрахунки авторів.

Встановлено, що внаслідок акумулювання значного обсягу фінансового та виробничого потенціалу в окремих регіонах прогнозується високий рівень їх економічної безпеки, що характеризує здатність до забезпечення власними відтворювальними видатками. Визначена неоднорідність в превалюванні окремих компонентів рівня економічної безпеки (M_{ac} , I_n , V_{yr} , Z_{ov} , F_{sd}).

Ефективність державного регулювання в таких умовах буде залежати від врахування всіх можливостей регіонів, а саме вектора бізнес-інтересів, процесів відтворення, науково обґрунтованого вирішення фінансових проблем. Для цього місцевим органам влади має бути надано достатній рівень самостійності в частині вибору напрямів та засобів акумулювання значних обсягів виробничого, ресурсного та фінансового потенціалів.

Висновки. Стійкий фундамент рівня економічної безпеки регіонів України для реальних бізнес-процесів інноваційного розвитку та конкурентоспроможності суб'єктів агробізнесу уможливорюється лише за умов: розробка досконалої державної політики в інноваційній сфері та координація напрямів розвитку науки, техніки, технологій; формування дієвого механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та патентного захисту інноваційної діяльності; сприяння створенню вітчизняного наукомісткого аграрно-промислового виробництва за умов наявності підтримки з боку держави; сприяння розвитку об'єктів інфраструктури в си-

стемі інновацій; формування дієвого інформаційного банку технічного супроводу інноваційного розвитку; здійснення міжнародної сертифікації суб'єктів агробізнесу; запровадження державно-приватного партнерства в інноваційній діяльності.

Інноваційна парадигма національної економіки має передбачати вектори та інструментарій державної інноваційної політики, спрямовані на стабілізацію економічної безпеки регіонів, а також поживлення й стимулювання інноваційних процесів, в тому числі в аграрній галузі через: концентрацію інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності їх розподілу й використання для структурної перебудови економіки; залучення зовнішнього кредитування й іноземних інвестицій; звільнення від оподаткування фінансових ресурсів комерційних банків, страхових компаній та різноманітних фінансових інституцій, які інвестують в інноваційний розвиток національних суб'єктів агробізнесу; запровадження диференціації ставок оподаткування суб'єктів агробізнесу, з урахуванням зниження ставок для операцій довготермінового кредитування інноваційних проектів; впровадження системи пільгового оподаткування прибутків, отриманих від страхування інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу.

При цьому фінансовий механізм забезпечення інноваційної діяльності для зростання рівня економічної безпеки в регіонах має включати: власне фінансове забезпечення;

державне фінансування та підтримку аграрної галузі; комерційне кредитування банківськими інституціями; інвестування міжнародних фінансових організацій; приватні іноземні інвестиції; фінансування венчурних фондів. За таких можливих на-

прямів регіонам необхідно комплексно використати всі витoki фінансових ресурсів і спрямувати їх на забезпечення ефективної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції суб'єктів агробізнесу.

Список бібліографічних посилань

1. Бабець І. Концептуальні основи стратегії економічної безпеки міжрегіонального співробітництва України з державами ЄС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 1. С. 3-13.
2. Банський Й., Мазур М. Класифікація сільських територій Польщі як інструмент територіальної політики. *Політика землекористування*. 2016. № 54. С. 1-17. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.02.005>.
3. Богдан Н., Косяк А. Встановлення економічної безпеки регіону через реалізацію його економічних інтересів як умови забезпечення регіонального розвитку. *Економіка та регіон*. 2013. № 1. С. 26-31.
4. Гець В., Кваснюк Б., Звер'яков М. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, суперечності, перспективи. Київ: Логос, 1999. 55 с.
5. Герасимчук З., Вавдійук Н. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. Луцьк: Надстир'я, 2006. 244 с.
6. Головченко О. Економічна безпека регіону в процесі гарантування стабільності національної економіки. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2008. 399 с.
7. Гуменюк А. Безпека структурної та інституційної трансформації регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти. Київ: Конус-Ю, 2014. 744 с.
8. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/en/operativ/menu/menu_e/cg.htm.
9. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи: монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
10. Лещик І., Пирх Х. Організаційно-економічні перетворення в аграрному секторі економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 327-331.
11. Малік М. Й. Реформа власності та реструктуризація сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2007. № 11. С. 9-13.
12. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа та організаційно-економічні перетворення в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 3-18.
13. Мойсейченко І., Марченко О. Фінансово-економічне управління безпекою підприємства. Львів: ВД «Інжек», 2011. 380 с.
14. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретичні та методологічні аспекти). *Економіка України*. 2005. № 2. С. 13-21.
15. Яременко О. Навколишнє середовище підприємства як чинник ризику діяльності суб'єктів агробізнесу. *Вісник Харківського національного університету*. 2006. № 5(2). С. 144-150.
16. Яремко Л. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний аспект: монографія. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. 524 с.
17. Bachev H., Tsuji M. A study on institutional, market and natural environment impact on agrarian sustainability in Bulgaria. *Journal of environmental management and tourism*. 2018. Vol. 9. №3(27). P. 452-478. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v9.3\(27\).06](https://doi.org/10.14505/jemt.v9.3(27).06).
18. Karácsanyi D. The Ukrainian agrarian sector and the global economic crisis. *East European Studies: IWE HAS*, 2010. Pp. 91-138.

References

1. Babets, I. (2013). Kontseptualni osnovy stratehii ekonomichnoi bezpeky mizhrehionalnoho spivrobitnytstva Ukrainy z derzhavamy YeS [Conceptual fundamentals of the strategy of economic security of interregional cooperation of Ukraine with the EU states]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya "Ekonomichni nauky"*, 1, pp. 3-13 [In Ukrainian].
2. Bański, J. & Mazur, M. (2016). Klasyfikatsiia sil'skykh terytorii Pol'shchi yak instrument terytorialnoi polityky [Classification of rural areas in Poland as an instrument of territorial policy]. *Polityka zemlekorystuvannia*, 54, pp. 1-17. Retrieved from: doi:<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.02.005> [In Ukrainian].
3. Bohdan, N. & Kozziak, A. (2013). Vstanovlennia ekonomichnoi bezpeky rehionu cherez realizatsiiu yoho ekonomichnykh interesiv yak umovy zabezpechennia rehionalnoho rozvytku [Establishment of economic security of the region through the implementation of its economic interests as a condition for ensuring regional development]. *Ekonomika ta rehion*, 1, pp. 26-31 [In Ukrainian].
4. Heiets, V., Kvasniuk, B., & Zveriyakov, M. (1999). *Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy: ideolohiia, superechnosti, perspektvyv* [Transformation of the model of Ukraine's economy: ideology, contradictions, prospects]. Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
5. Herasymchuk, Z. & Vavdiuk, N. (2006). *Ekonomichna bezpeka rehionu: diahnostyka ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the region: diagnostics and mechanism for ensuring]. Lutsk: Nadstiria [In Ukrainian].
6. Holovchenko, O. (2008). *Ekonomichna bezpeka rehionu v protsesi harantuvannia stabilnosti natsionalnoi ekonomiky* [Economic safety of the region in the process of guaranteeing stability of the national economy]. Odessa: Vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych [In Ukrainian].
7. Humeniuk, A. (2014). *Bezpeka strukturnoi ta instytutsiinoi transformatsii rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Security of structural and institutional transformation of the region: theoretical fundamentals and applied aspects]. Kyiv: Konus-Yu [In Ukrainian].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: https://ukrstat.org/en/operativ/menu/menu_e/cg.htm [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektvyv: monohrafiia* [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Leshchik, I. & Pyryh, H. (2013). Orhanizatsiino-ekonomichni peretvorenna v ahrarynomu sektori ekonomiky [Organizational-economic transformations in the agrarian sector of the economy]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 3, pp. 327-331 [In Ukrainian].
11. Malik, M. (2007). Reforma vlasnosti ta restrukturyzatsiia sil'skohospodarskykh pidpriemstv [Property reform and restructuring of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 9-13 [In Ukrainian].
12. Mesel-Veselyak, V.Ya. (2010). *Ahrarna reforma ta orhanizatsiino-ekonomichni peretvorenna v sil'skomu hospodarstvi* [Agrarian reform and organizational-economic transformations in agriculture]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 3-18 [In Ukrainian].

19. Kovacs K., Osamu I. Agricultural Restructuring in Hungary and Its Social Impacts. Transformation and Diversification of Rural Societies in Eastern Europe and Russia. *Slavic Research Center Hokkaido University, Sapporo*. 2002. 10(8). Pp. 247-272.

20. Terziev D., Radeva D. Studying the New Agriculture. 2nd International Conference on Development and Economics (I.CO.D.ECON.), Thessaloniki, Greece, Conference proceedings, 2016. URL: https://icodecon.com/images/docs/proceedings_2017_3_18.pdf, 175-179.

13. Moiseienko, I. & Marchenko, O. (2011). Finansovo-ekonomichne upravlinnia bezpekoiu pidpriemstva [Financial and economic management enterprise security]. Lviv: VD "Inzhnek" [In Ukrainian].

14. Mochernyi, S. (2005). Modeli transformatsiynykh protsesiv ekonomiky (teoretychni ta metodolohichni aspekty) [Models of transformational processes of economy (theoretical and methodological aspects)]. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 13-21 [In Ukrainian].

15. Yaremenko, O. (2006). Navkolyshnie seredovyshe pidpriemstva yak chynnyk ryzyku diialnosti subiektiv ahrobiznesu [The environment of the enterprise as a factor in the risk of activities of agribusiness subjects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*, 5 (2), pp. 144-150 [In Ukrainian].

16. Yaremko, L. (2007). Hlobalizovanyi rehion ta zovnish-noekonomichna bezpeka Ukrainy: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Globalized region and foreign economic security of Ukraine: theoretical and methodological aspect]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiiinoi akademii [In Ukrainian].

17. Bachev, H. & Tsuji, M. (2018). A study on institutional, market and natural environment impact on agrarian sustainability in Bulgaria. *Journal of environmental management and tourism*, 9, 3 (27), pp. 452-478 [In English].

18. Karacsonyi, D. (2010). The Ukrainian agrarian sector and the global economic crisis. *East European Studies, IWE HAS*, pp. 91-138 [In English].

19. Kovacs, K. & Osamu, I. (2002). Agricultural restructuring in Hungary and its social impacts. Transformation and diversification of rural societies in Eastern Europe and Russia. *Slavic Research Center Hokkaido University, Sapporo*, 10 (8), pp. 247-272 [In English].

20. Terziev, D. & Radeva, D. (2016). Studying the new agriculture. 2nd International Conference on Development and Economics (I.CO.D.ECON.). Thessaloniki, Greece, Conference proceedings. (pp. 175-179). Retrieved from: https://icodecon.com/images/docs/proceedings_2017_3_18.pdf [In English].

Trusova N.V., Tanklevska N.S. Innovative paradigm of economic security of regions in the competitive environment of agribusiness subjects

The purpose of the article is to explore methodological provisions on principles of development of innovative paradigm of economic security of regions, which allow providing and extending functional limits of its indicative components and adequate perception of realities of agribusinesses management in a competitive environment.

Research methods. Methods of indicative modelling of innovative business processes in regions were used, taking into account factors-symptoms that form an economic security of subjects of the agricultural industry. Formalization method for selection of forecast indicators-components for economic security assessment of regions was applied.

Research results. The article identifies determinants of economic security in the agrarian regions of Ukraine. There was made an analysis of latent properties of the competitiveness of agrarian industry subjects and their impact on regional economic security in the system of the production and reproduction process. Inventive capital was identified as an additional factor for enhancing innovative development of subjects in the system of economic security of regions.

Elements of scientific novelty. Modified system approach to assessing a level of economic security of regions was proposed, taking into account a universal method for expanding functional capabilities of its indicative components as innovative development and competitiveness of agribusinesses. Foundation for structural changes in the system of economic security of regions was developed using the integrated approach to assessing potential financial capabilities of agricultural entities.

Practical significance. There were defined stimulators and demotivators of indexes of macroeconomic, production-reproduction, innovation-investment, foreign economic and financial security of development, their influence on the integrated system of economic security in the long-term period with a purpose for expanding regions' independence, ensuring the economic stability of agribusinesses and the independence of local budgets. Tabl.: 1. Figs.: 5. Refs.: 20.

Keywords: economic security; innovations; competitiveness; inventive capital; agriculture; subjects of agribusiness.

Trusova Natalia Viktorivna - doctor of economic sciences, professor, professor of the department of finance, banking and insurance, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (18, Bohdana Khmelnytskoho av., Melitopol)
E-mail: trusova_natalya5@ukr.net

Tanklevska Nataliya Stanislavivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritsenska str., Kherson)
E-mail: ntanklevska@gmail.com

Трусова Н.В., Танклевская Н.С. Инновационная парадигма экономической безопасности регионов в конкурентной среде субъектов агробизнеса

Цель статьи - исследовать методологические положения о принципах развития инновационной парадигмы экономической безопасности регионов, которые позволяют обеспечить и расширить функциональные границы индикативных ее компонентов и адекватное восприятие реалий хозяйствования субъектов агробизнеса в конкурентной среде.

Методика исследования. Использованы методы индикативного моделирования инновационных бизнес-процессов в регионах, учитывая факторы-симптомы, формирующие экономическую безопасность субъектов аграрной отрасли; метод формализации для отбора прогнозных индикаторов-компонентов оценки экономической безопасности регионов.

Результаты исследования. Рассмотрены детерминанты наращивания экономической безопасности регионов аграрной сферы Украины. Осуществлен анализ скрытых свойств конкурентоспособности субъектов аграрной отрасли и их влияния на экономическую безопасность регионов в системе производственно-воспроизводственного процесса. Выделен инвентуальный капитал, как дополнительный фактор повышения инновационного развития субъектов в системе экономической безопасности регионов.

Элементы научной новизны. Предложен модифицированный системный подход к оценке уровня экономической безопасности регионов, учитывая универсальную методику расширения функциональных возможностей индикативных компонентов инновационного развития и конкурентоспособности субъектов агробизнеса. Разработан фундамент структурных преобразований системы экономической безопасности регионов через интегрированный подход к оценке потенциальных финансовых возможностей субъектов аграрной сферы.

Практическая значимость. Определены стимуляторы и дестимуляторы индексов макроэкономической, производственно-воспроизводственной, инновационно-инвестиционной, внешнеэкономической и финансовой безопасности развития, их влияние на интегрированную систему уровня экономической безопасности в долгосрочном периоде с целью расширения самостоятельности регионов, обеспечения экономической устойчивости субъектов агробизнеса и независимости местных бюджетов. Табл.: 1. Илл.: 5. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: экономическая безопасность; инновации; конкурентоспособность; инвентуальный капитал; сельское хозяйство; субъекты агробизнеса.

Трусова Наталья Викторовна - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Таврический государственный агротехнологический университет имени Дмитрия Моторного (г. Мелитополь, просп. Б. Хмельницкого, 18)

E-mail: trusova_natalya5@ukr.net

Танклевская Наталья Станиславовна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и финансов, ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стритенская, 23)

E-mail: ntanklevska@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 23.10.2019 р.

Фахове рецензування: 27.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Трусова Н. В., Танклевська Н.С. Інноваційна парадигма економічної безпеки регіонів у конкурентному середовищі суб'єктів агробізнесу. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 58 – 69.

Новини АПК

Тимофій Милованов презентував проект “Відкрита земля”

20 листопада поточного року Міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Тимофій Милованов спільно з міжнародними партнерами і фахівцями із земельних питань презентував проект “Відкрита земля”.

Головна мета проекту - забезпечити прозорість та відстежуваність земельних відносин, а також надати усім громадянам повну інформацію про власників землі, вартість угод купівлі-продажу та оренди, концентрацію земель в одних руках тощо.

Під час заходу був представлений геопортал <https://map.geoportalua.com/>, на якому зібрані результати обробки даних дистанційного зондування земель України та підключена публічна кадастрова карта.

ДЗЗ з роздільною здатністю 10 метрів показав Україну як на долоні: поля, водні, лісові ресурси тощо. На отриманій карті можна побачити межі ділянок, обробляються вони чи ні, які культури там ростуть, яка зволоженість ґрунту, індекс вегетації культур на момент зйомки тощо. За допомогою даних з геопорталу вирішуються питання незареєстрованих земель, які використовуються, але з яких не платяться податки.

“Ця електронна карта започатковує нову історію у системі земельних відносин. Система земельного моніторингу надасть можливість бачити онлайн, що відбувається із землекористуванням та власністю на землю, як вона змінюється, де обробляється чи сплачуються податки тощо. Таке нововведення зробить земельні відносини прозорими та контрольованими”, - прокоментував Міністр Тимофій Милованов.

Також він зазначив, що за допомогою цього проекту держава зможе знати, що і де росте, матиме можливість робити чіткі прогнози та коригувати свою аграрну політику на основі реальних даних. У результаті реформи децентралізації об'єднані територіальні громади отримають можливість відстежувати використання землі та повноту сплати податків. Органи державної влади будуть використовувати дані у тому числі для верифікації тих даних, що надходять їм за звітністю.

Окрім того Тимофій Милованов зазначив, що завдяки започаткованому проекту можна буде обмінюватись даними між всіма державними реєстрами, обрати собі необхідну ділянку для придбання, відстежити вартість угод купівлі-продажу тощо. За його допомогою можна отримати інформацію про концентрацію земель в одних руках.

Подальші кроки запровадження системи полягають у забезпеченні обміну даними між державними реєстрами, що містять відповідну інформацію (Держгеокадастр, Реєстр речових прав, Реєстр юридичних осіб тощо), та створенні програмного продукту, який аналізуватиме ці дані й висвітлюватиме їх для представників державної влади, а також громадськості. Проект дозволить ухвалювати рішення у сфері екологічної та харчової безпеки, моніторингу розбудови міст, побудови єдиної інфраструктури геопрос-торових даних.

Прес-служба Мінекономіки

Ю.Є. КИРИЛОВ, доктор економічних наук, професор
В.Г. ГРАНОВСЬКА, доктор економічних наук

Модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств: теоретико-методичний аспект

Мета статті – обґрунтувати теоретико-методологічні засади забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств шляхом реалізації відповідної моделі, квітесенція якої ґрунтується на економетричному інструментарії та імплементації сукупності економічних і організаційних інструментів та механізмів управління конкурентоспроможністю.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі наукові методи: аналіз, синтез, системний, коеволюційний і компліментарний підхід та абстрагування для визначення теоретичних аспектів управління конкурентоспроможністю й оцінювання перспектив диверсифікації виробництва, прогнозування для моделювання ефективності діяльності аграрних підприємств, оцінки конкурентоспроможного потенціалу та розроблення моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, теоретичного узагальнення при формулюванні висновків.

Результати дослідження. Виявлено зв'язок між інституційною, інноваційною та інвестиційною компонентами забезпечення конкурентоспроможності, визначено ключові фактори конкурентних переваг та запропоновано їх узагальнення в адаптивній моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Елементи наукової новизни. Систематизовано проблеми, що стримують конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств, зумовлюють диспропорції у галузевій структурі, низький рівень диверсифікації виробництва та ресурсовіддачі, розроблено адаптивну модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Практична значущість Надано рекомендації з впровадження моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку, яка враховує особливості суспільних відносин на кожному їхньому рівні та об'єднує результат кожного рівня в сукупний ефект її впровадження. Рис.: 2. Бібліогр.: 16.

Ключові слова: інновації; конкурентоспроможність; конкурентоспроможний розвиток; модель конкурентоспроможного розвитку; ринкове середовище; стратегія; управління підприємствами.

Кирилов Юрій Євгенович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Грановська Вікторія Григорівна - доктор економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Постановка проблеми. Розвиток аграрних підприємств в Україні відбувається в умовах динамічних змін ринкового середовища, глобалізації аграрного бізнесу, обрання вектора європейської та світової інтеграції, посиленням паливно-енергетичних та природно-ресурсних викликів і обмежень, інтеграції висококонкурентних технологій та інноваційного продукту у вітчизняне виробництво, інтенсифікації виробництва, впровадження досягнень четвертої промислової революції. Діяльність агроформувань

набуває нового виробничо-економічного змісту та вимагає від усіх учасників економічних відносин готовності до трансформацій, максимальної адаптації до мінливості та стійкості щодо глобальних викликів. За таких умов важливого значення набуває необхідність формування нової парадигми забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, спрямованого не лише на активацію інноваційних векторів, а й формування збалансованої моделі їх економічного розвитку. Така модель господарювання стимулюватиме та забезпечуватиме нарощування виробничих потужностей,

диверсифікацію виробництва, пошук новітніх форм організаційно-економічних альтернатив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування нових підходів до управління конкурентоспроможністю на рівні системності, структурна побудова та визначення особливостей на сучасному етапі через функціональні моделі з виявленням відповідних місій, завдань і функцій знайшли відображення в роботах О. Величка [16], І. Вініченка [3], Ю. Лупенка [7, 8, 10], М. Маліка [7-9], В. Мамчура [9], В. Месель-Веселяка [10], О. Скидана [11], О. Шпикуляка [7-10] та інших учених. Високо оцінюючи наукові здобутки вчених, необхідно вказати на доцільність виявлення нових та поглиблення існуючих теоретичних і методологічних засад, а також розробки пропозицій щодо вирішення проблем конкурентоспроможності. Потребують опрацювання пропозиції щодо впровадження інновацій, модернізації виробництва, його інвестиційного забезпечення, стратегій формування та підвищення конкурентоспроможності.

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методологічні засади забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств шляхом реалізації відповідної моделі, квінтесенція якої ґрунтується на економетричному інструментарії та імплементації сукупності економічних і організаційних інструментів та механізмів управління конкурентоспроможністю.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано такі наукові методи: аналіз, синтез, системний, коеволюційний і компліментарний підхід та абстрагування для визначення теоретичних аспектів управління конкурентоспроможністю й оцінювання перспектив диверсифікації виробництва, прогнозування для моделювання ефективності діяльності аграрних підприємств, оцінки конкурентоспроможного потенціалу та розроблення моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, теоретичного узагальнення при формулюванні висновків.

Виклад основних результатів дослідження. Концептуальними засадами формування моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є закріплення норм конкурентоспроможності та визнання її фундаментальною базою сільськогосподарського господарювання, що впливає на

тісноту взаємозв'язку суб'єктів господарювання з ринковим середовищем і детермінує характер змін у ньому. При цьому, формування конкурентного середовища безпосередньо пов'язано із соціально-економічними й екологічними інтересами суб'єктів господарювання, рівнем розвитку ринкової кон'юнктури й інфраструктури, фінансово-інвестиційним забезпеченням та іншими ресурсами. За методологічну платформу моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств слугує посилення детермінант конкурентного середовища, системності при взаємодії управлінських чинників макро-, мезо-, макрорівнів, алгоритмізації конкурентних стратегій з метою забезпечення прогнозованості стохастичних змін у точках біфуркації виробничих процесів [14].

Практика побудови моделі має передбачати доцільність диференціації виробництва та організаційно-правових форм господарювання, удосконалення галузевої структури аграрних підприємств з метою зміцнення їх конкурентної позиції на ринку та удосконалення методів інтегральної конкурентної боротьби, модернізації існуючої системи господарювання, врахування фінансово-економічного стану, ресурсного потенціалу.

Слід зауважити, що забезпечити конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств неможливо шляхом посилення однієї з його детермінант або складових моделі конкурентоспроможності [13]. Цей процес максимально ефективний у разі комплексної взаємодії всіх його складових. Як найвагоміші складові в механізмі забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств слід вказати інноваційну, інвестиційну та інституціональну компоненти (рис. 1).

Вважаємо, що інституційна, інвестиційна та інноваційна компоненти є ключовими при забезпеченні конкурентоспроможності аграрного підприємства, тоді як за прямої чи опосередкованої взаємодії - складовими його конкурентоспроможного розвитку. Конкурентоспроможний розвиток гарантує не тільки ситуаційний позитивний ефект, але і його пролонгацію у часі. Інструментарій стимулювання конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств має бути застосований системно, на основі інновацій та конкурентних стратегій. У цьому контексті доцільно визначити пріоритети територіального інно-

ваційного розвитку агроформувань, важливо адаптувати існуючі й розробити нові державні програми, які будуть спрямовані на розвиток технологічної інфраструктури, форму-

вання її нових організаційних форм, підтримку інноваційного партнерства, захист інтелектуальної власності, сприяння венчурному фінансуванню тощо.

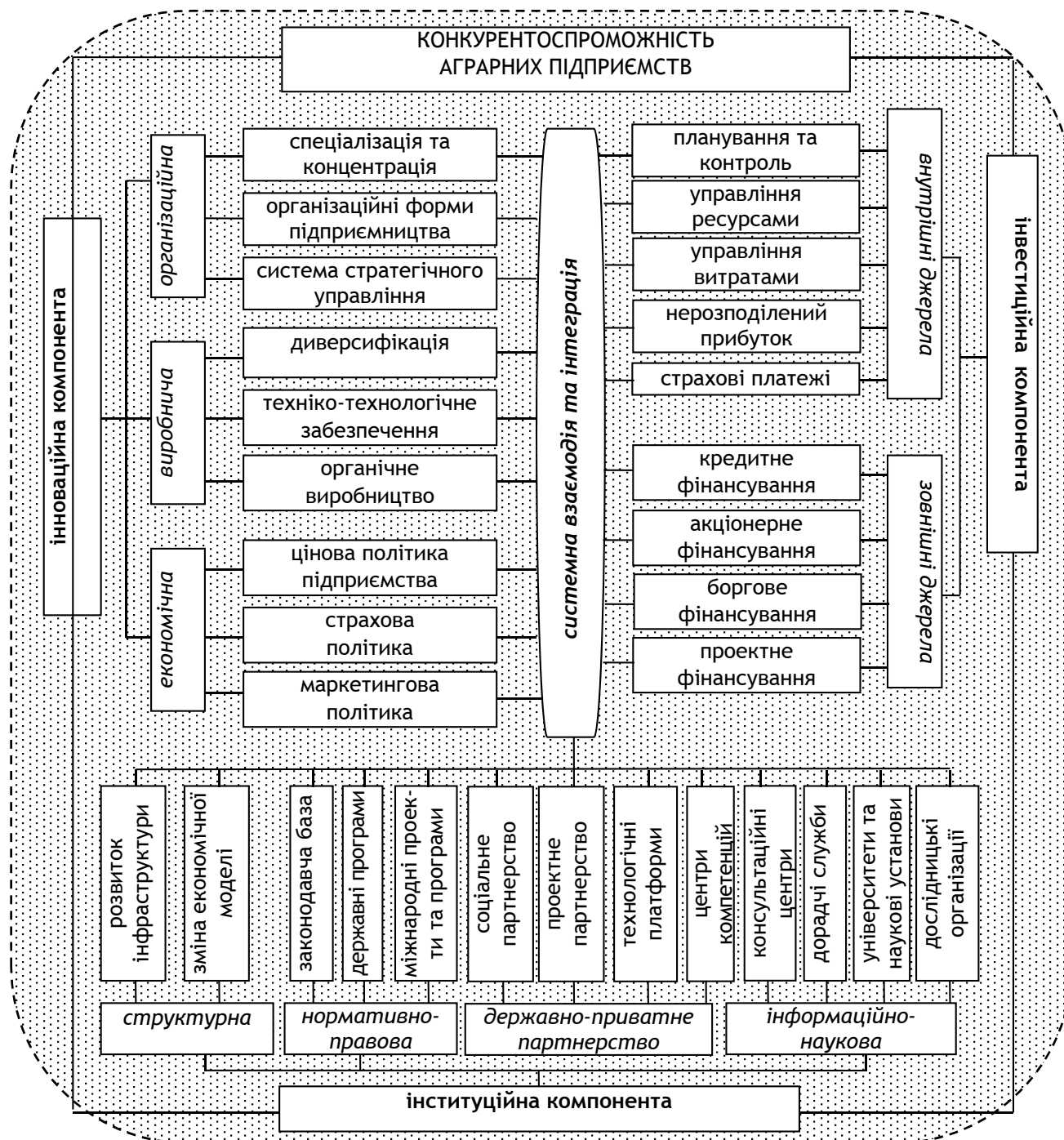


Рис. 1. Складові моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Джерело: Розробка авторів.

Інноваційність виступає основним критерієм, що забезпечує формування конкурентної позиції аграрних підприємств на ринку. Важливі в сучасних умовах пошук та впровадження нової інноваційної форми підприємства, переваги якої б сприяли досягнен-

ню головних стратегічних цілей - високої рентабельності, ефективності та конкурентоспроможності на ринку [15]. При цьому серед складових інноваційного розвитку аграрних підприємств на сьогодні розглядають не тільки техніку нового покоління, но-

вітні технології, а й нову організацію праці та виробництва, нову мотиваційну систему, альтернативне підприємництво. Враховуючи різноманітність інноваційних процесів, що відбуваються в аграрному секторі, до найважливіших відносяться технічні, технологічні, екологічні, біологічні, організаційні та економічні нововведення. Окрему групу утворюють технологічні новації та інжиніринг, що класифікуються за стадіями технологічного процесу в суб'єктів господарювання. Напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств мають враховувати активну фазу та динамічність четвертої промислової революції, яка характеризується злиттям технологій і стиранням меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами, вимагає удосконалення та зміни підходів до інструментів забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема інноваційної складової їх функціонування.

Економічний ефект від впровадження інновацій полягає у зменшенні трудомісткості робіт, скороченні витрат та оптимізації використання ресурсів аграрних підприємств. Удосконалення системи управління витратами внаслідок інноваційного розвитку агроформування дає змогу оптимізувати деякі витрати, підвищити рівень його рентабельності, нарощувати конкурентний потенціал та формувати конкурентні переваги вищого рівня. Впровадження інноваційного продукту у виробництво забезпечує оптимальну якість і віддачу кожного ресурсу: землі, працівника, техніки або добрива, а також якісні, а не кількісні зміни. До основних аргументів інноваційного способу відтворення віднесено забезпечення економічного зростання, диверсифікації й інтенсифікації виробництва та формування системи конкурентних переваг вищого рівня; досягнення максимізації економічної ефективності при мінімізації витрат, підвищення обсягів виходу продукції з 1 га площі; оптимізація співвідношення галузей виробництва, що забезпечують синергетичний ефект господарювання; удосконалення системи розподілу та страхування ризиків; зростання економічної безпеки підприємства та його фінансової стабільності [1].

Проте аналіз ринкового середовища свідчить, що сучасні агроформування не готові сприймати й освоювати інновації, а орієнтуються на найпростіші та комерційно вигідні напрями і технології. Наступною причиною

низької інноваційної активності аграрних підприємств є нестача інвестицій, що стимулює їх розвиток. При цьому підвищується рівень безробіття, поширеним явищем стали трудові міграції та еміграції. Так, за даними UNCTAD надходження прямих іноземних інвестицій в Україну у 2018 р. знаходилося на рівні 2,5 млрд дол. США, що на 8 % більше порівняно з 2017 р. Проте прямі іноземні інвестиції на одну особу населення України становили менше 1,4 тис. дол. США, тоді як у Польщі - 5,6 тис. дол. США, Чехії - 10,7, а в США - 17,4 тис. дол. США [5, 12]. Саме з цих причин сільськогосподарське виробництво характеризується зниженням техніко-технологічного рівня та низьким відсотком освоєння агроінновацій. Також до основних проблем щодо низького рівня впровадження технологічних інновацій віднесено: неготовність виробників переорієнтуватися на нові способи господарювання, низький рівень інформованості агровиробника із сучасними розробками та новаціями, неможливість «ручного» управління підприємством та ресурсами, відносно великі витрати на інновацій продукт. Проте автоматизація технологій дає змогу контролювати якість робіт і точне фактичне використання ресурсів (ТМЦ), а результати від впровадження елементів точного землеробства значно перевищують «традиційні» очікування. Також зауважимо на швидких темх окупності інноваційних проектів аграрних підприємств [2].

Аналіз інституційної компоненти (див. рис. 1) свідчить про доцільність реалізації аграрними підприємствами інвестиційних стратегій, що мають бути націлені на вирішення конкретних стратегічних завдань інвестиційної політики. Це дасть змогу досягти необхідного симбіозу між різними векторами їх економічного зростання, збалансувати складові забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань та посилити їхню фінансову стійкість. Також капітальні інвестиції слугують визначальником розвитку матеріально-технічної бази господарств та ключовим фактором забезпечення конкурентних переваг сільськогосподарського виробництва як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках у середньо- і довгостроковій перспективі. Крім того, реалізація інноваційного механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств гарантуватиме соціально-

економічну ефективність виробничої сфери на базі системного удосконалення всіх елементів та матеріалізації наукових знань і підвищення соціального забезпечення. При цьому, підвищення інноваційної активності аграрних підприємств потребує створення привабливих умов інноваційного інвестування, а саме: розвиток правових основ інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств з метою створення ефективного правового механізму гарантій захисту інвестицій; стабілізації та розвитку економічних процесів, сприяння розвитку банківської системи через широке залучення іноземного капіталу, застосування сучасних банківських технологій та інструментів для забезпечення якості банківських послуг та спрямування банківського капіталу до інноваційного інвестування; сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної інфраструктури (фондових, товарних та аграрних бірж, депозитаріїв, інститутів спільного інвестування, інноваційних та інвестиційних фондів, технопарків, бізнес-інкубаторів, страхових компаній, науково-консультаційних центрів); реформа податкової системи та поетапне зниження податкового навантаження; державна фінансова підтримка інноваційних проектів, що пройшли відбір за встановленими критеріями. У результаті впровадження дієвого комплексного механізму інвестування агроформувань дозволить забезпечити економічне зростання аграрних підприємств, ефективний сталий розвиток аграрної сфери, підвищення рівня якості життя сільського населення і його зайнятості, оновлення технічної та матеріально-технологічної бази в сільськогосподарському виробництві, а також підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Цей механізм у сучасному сільському господарстві дозволить досягти високих результатів господарювання взаємовигідно поєднавши важливі складові: використання розробок аграрної науки, стимулювання зацікавленості агробізнесу у їх впровадженні та фінансової підтримки галузі.

Реалізація інституційної компоненти пов'язана із власне удосконаленням інституційного середовища через здійснення за векторами за допомогою реалізації різноманітних програм і проектів комплексу заходів. Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність фор-

мальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні, екологічні, нормативно-правові й організаційно-управлінські параметри. Для забезпечення цілісності інституційного регулювання необхідно сформувати сприятливе інноваційне середовище та залучити елементи державно-приватного партнерства, що потребує змін формальних норм. Чинне законодавство, що використовує концесійні умови державно-приватного партнерства, не враховує поширення цієї форми взаємодії на інноваційну й наукову сфери, передбачає складну дозвільну процедуру договорів на спільну діяльність в інноваційній сфері, не сприяє проведенню спільних досліджень і формуванню територіальної інноваційної інфраструктури.

Реалізація кожного механізму на відповідному рівні конкурентного середовища безперечно має позитивний ефект та забезпечує конкурентоспроможність агроформувань. Проте як ключова мета вбачається не тільки забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку в аналізований період, а й формування умов для його конкурентоспроможного розвитку, що передбачає здатність підприємства здобувати конкурентні переваги вищого рівня та довготривалої дії. Для цього доцільна розробка моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Така модель враховує особливості суспільних відносин на кожному їхньому рівні, визначає негативні тенденції, що потребують нівелювання, та об'єднує результат кожного рівня в сукупний ефект її впровадження (рис. 2).

За особливість запропонованої моделі слід вказати можливість кожного окремого механізму формувати так звану моноконкурентоспроможність самостійно, тоді як при взаємодії з іншими механізмами свого або іншого рівня рівнева конкурентоспроможність підприємства підсилюється дією мультиплікативного ефекту та забезпечує конкурентоспроможний розвиток.

Також слід відзначити тісний взаємозв'язок і взаємодію складових кожного рівня, узгодженість їх цілей та посилення результату кожного рівня наступним. Це пов'язано з реалізацією функціональних стратегій, результати яких формують конкурентну стратегію підприємства, що орієнтована на забезпечення сукупного ефекту,

вираженого у формуванні конкурентних переваг вищого рівня і пролонгованої дії та створення сприятливого внутрішнього сере-

довища для забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань.

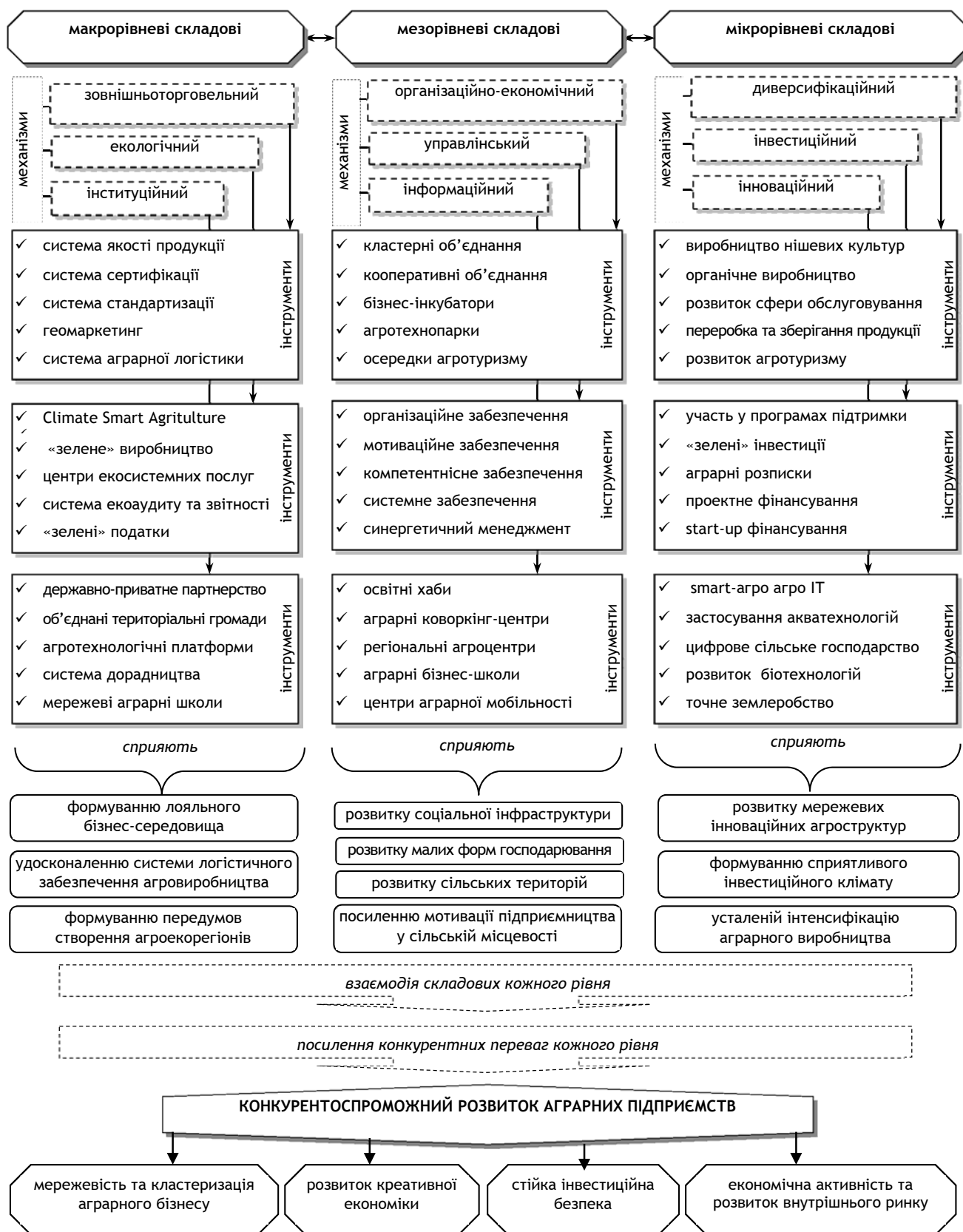


Рис. 2. Модель конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Джерело: Розробка авторів.

Перевагами цієї моделі визначено її придатність бути заснованою та функціональною при інтегруванні до неї будь-яких форм аграрних підприємств із коригуванням функціональних завдань та цілей. Кожна складова моделі, що представлена відповідними механізмами, має можливість функціонувати окремо й взаємодіяти одна з одною для максимізації корисного ефекту і створення умов для формування конкурентних переваг вищого рівня та довготривалої дії.

Висновки. Конкурентоспроможність, як комплексне явище, вимагає багаторівневого підходу щодо її забезпечення та утримання. Таким чином і заходи з підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств мають бути системними та комплексними, а напрями удосконалення відбуватися на кожному рівні конкурентних відносин. Макrorівневі трансформації передбачають удосконалення інституційного середовища, дотримання екологічної безпеки та реалізацію комплексу зовнішньоторговельних стратегій. Мезорівневі зміни пов'язані з організаційно-структурними удосконаленнями, розвитком альтернативних форм господарювання, інформаційним забезпеченням аграрних підприємств та управлінськими інноваціями. Макrorівневі удосконалення передбачають реалізацію інноваційно-інвестиційного механізму та диверсифікаційний напрям розвитку аграрних підприємств для підвищення їхньої конкурентоспроможності. Важливе формування та реалізація організаційно-економічного механізму інноваційного інвестування, основою якого слугує створення сприятливого бізнес-середовища для реалізації інноваційно-інвестиційних проектів аграрними підприємствами, стимулювання інтеграції наукових розробок і результатів стратегічного управління у виробництво, формування ринкових конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Отже, виникає необхідність розробки адаптивної моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, квінтесенція якої базується на еко-

нометричному інструментарії та імплементації сукупності економічних і організаційних інструментів та механізмів управління конкурентоспроможністю для забезпечення формування стійких конкурентних переваг агроформуваннями за рахунок посилення дії мультиплікативного ефекту та ефекту синергії. Модель, створена на основі вищезазначених положень, може формувати так звану моноконкурентоспроможність самостійно, тоді як при взаємодії з іншими механізмами свого або іншого рівня - конкурентоспроможність підсилюється дією мультиплікативного ефекту та забезпечує конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств.

Така модель зумовлює активізацію інноваційно-інвестиційної складової економічного розвитку аграрних підприємств, що знаходить своє відображення через розвиток мережових інноваційних структур, реалізацію управлінських інновацій, застосування у виробництві розумних технологій та ведення цифрового сільського господарства. У результаті відбувається стійке економічне зростання. Диверсифікаційна складова забезпечуватиме розподіл ризиків і винагород, формуватиме вмотивованість і престижність аграрного виробництва, консолідуватиме знання й формуватиме зону для проектного розвитку аграрних підприємств, створюватиме сприятливе бізнес- та інвестиційне середовище. Екологічна та інформаційні складові цієї моделі сприятимуть швидкості руху інформації до виробників та формування умов збалансованого виробництва і розвитку, екологічності виробництва та розумінню перспективності органічного виробництва на селі, сприятимуть кооперуванню та розвитку різних форм інтегрованих утворень. Інституційна складова згаданої моделі формуватиме ефективну систему державно-приватного партнерства, залучення фінансових надходжень безпосередньо до громад через їх пряме фінансування, розвиток системи аграрної логістики, що дозволить найефективніше використовувати ресурси та виробничі потужності.

Список бібліографічних посилань

1. Агровиробництво: французький варіант. *Голос України*. Від 11.02.2014. URL : <http://golosukraine.com/publication/ekonomika/parent/21646-agrovirobnictvo-francuzkij-variant/>.
2. Агроінвестиції. URL : <http://ukragrocenter.com/agroinvestitsiyi>.
3. Вініченко І. І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. *Агросвіт*. 2013. № 21. С. 10-13.

References

1. Ahrovirobnytstvo: frantsuzkyi variant [Agricultural production: French version]. *Holos Ukrainy*, 11.02.2014. Retrieved from: <http://golosukraine.com/publication/ekonomika/parent/21646-agrovirobnictvo-francuzkij-variant> [In Ukrainian].
2. Ahroinvestytsii [Agroinvestment]. Retrieved from: <http://ukragrocenter.com/agroinvestitsiyi> [In Ukrainian].

4. Грановська В. Г. Конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств : монографія. Херсон : Олди Плюс, 2018. 453 с.
5. Державна служба статистики України. Експрес-випуск сільське господарство. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Кирилов Ю. Є. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 207-212. URL : <http://global-national.in.ua>.
7. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / [Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.] ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
8. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
9. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки : монографія / [М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. А. Мамчур та ін.] ; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.
10. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь / [Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
11. Складан О. В. Формування економічної стійкості аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_107.
12. Статистичний збірник Україна у цифрах 2018. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
13. Kyrylov Y., Hranovska V. Innovative alternative agricultural formations in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Lithuania. 2016. Vol. 38. No. 3. P. 239-251.
14. The development and current state of the agricultural sector of the national economy due to the more active access to the global food market / Lisetskii F. N., Kyrylov Yu. Ye., Pichura V. I., Hranovska V. G., Domaratsky E. A. *Agricultural Research Updates. Volume 20. Editors: Prathamesh Gorawala and Srushti Mandhatri. Nova Science Publishers, Inc., 2017. Chapter 1. P. 1-70. ISBN: 978-1-53612-216-9 122876*.
15. The world trends of organic production and consumption / Y. Kyrylov, S. Thompson, V. Hranovska, V. Krykynova. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Lithuania. 2018. Vol. 40. No. 4. P. 514-530.
16. Velychko O., Velychko L., Ivanchyk R. Management of competitiveness of the supply chain in the logistical systems of a small agrarian business. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>.

3. Vinichenko, I.I. (2013). Konkurentospromozhnist ahrarykh pidpriemstv: stan i perspektyvy [Competitiveness of agrarian enterprises: state and prospects]. *Ahrosvit*, 21, pp. 10-13 [In Ukrainian].
4. Hranovska, V.H. (2018). *Konkurentospromozhnyi rozvytok ahrarykh pidpriemstv: monohrafiia* [Competitive development of agricultural enterprises: monograph]. Kherson: Oldy Plus [In Ukrainian].
5. Silske hospodarstvo: ekspres-vypusk [Agriculture: express-issue]. (n.d.). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
6. Kyrylov, Yu.Ye. (2014). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Ensuring the competitiveness of the agrarian sector of the Ukrainian economy in conditions of globalization]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 2, pp. 207-212. Retrieved from: <http://global-national.in.ua> [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist* [Development of small agricultural enterprises in the market-based institutional environment: indicators and efficiency]. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., Shpykuliak, O.H., et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia* [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
9. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., Mamchur, V.A., et al. (2019). *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehtatsiini protsesy v ahrarynomu sektori ekonomiky: monohrafiia* [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agrarian sector of the economy: monograph]. M.Y. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid* [Development of forms of economic management in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Skydan, O.V. (2014). Formuvannia ekonomichnoi stiikosti ahrarynogo pidpriemstva [Formation of economic stability of agrarian enterprise]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_107 [In Ukrainian].
12. Ukraina u tsyfrakh 2018: statystychnyi zbiryk [Ukraine in digits 2018: statistical collection]. (2019). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [In Ukrainian].
13. Kyrylov, Y. & Hranovska, V. (2016). Innovative alternative agricultural formations in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 38, No. 3, pp. 239-251 [In English].
14. Lisetskii, F.N., Kyrylov, Yu.Ye., Pichura, V.I., Hranovska, V.G., & Domaratsky, E.A. (2017). The development and current state of the agricultural sector of the national economy due to the more active access to the global food market. *Agricultural Research Updates, Vol. 20, Chap. 1, pp. 1-70* [In English].
15. Kyrylov, Y., Thompson, S., Hranovska, V., & Krykynova, V. (2018). The world trends of organic production and consumption. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, Vol. 40, No. 4, pp. 514-530 [In English].
16. Velychko, O., Velychko, L., & Ivanchyk, R. (2019). Management of competitiveness of the supply chain in the logistical systems of a small agrarian business. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [In English].

Kyrylov Yu.Ye., Hranovska V.H. Model of competitive support for the development of agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect

The purpose of the article is to justify theoretical and methodological foundations for securing of the agrarian enterprises competitive development through the implementation of relevant pattern. The quintessence of this pattern is based on economic tools and the implementation of aggregate economic and managerial tools and mechanisms of competitiveness development.

Research methods. In the research process the following scientific methods were used: analysis, synthesis, system, co-evolutionary, complimentary approaches and abstracting. The methods were used for defining theoretical aspects of competitiveness management and estimate production diversification perspectives, forecast and modelling agrarian enterprises operation effectiveness, assessing competitive potential and develop elaborate a pattern for competitive development of agrarian enterprises, and theoretical generalization in the formation of conclusions.

Research results. The research revealed connection between institutional, innovation and investment constituents of competitiveness securing. It reveals key factors of competitive advantages and proposes their generalization in the adaptive pattern for competitive development of agrarian enterprise.

Elements of scientific novelty. Problems, restraining competitive development of agrarian enterprises, conditioning branch structure disproportion and low level of production diversification and resource output were systemized, and a pattern for competitive development of agrarian enterprises was elaborated.

Practical significance. Guidelines were given for a pattern for competitive development of agrarian enterprises, which takes into account peculiarities of social relations at every level and gather results of each level in an aggregate effect of their implementation. Figs.: 2. Refs.: 16.

Keywords: innovations; competitiveness; competitive development; pattern for competitive development; market environment; strategy; enterprise management.

Kyrylov Yurii Yevhenovych - doctor of economic sciences, professor, professor of the department of public management and administration department, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Hranovska Viktoriia Hryhorivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent) of the department of hotel-restaurant and tourism business, State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Кирилов Ю.Е., Грановская В.Г. Модель обеспечения конкурентоспособного развития аграрных предприятий: теоретико-методический аспект

Цель статьи - обосновать теоретико-методологические основы обеспечения конкурентоспособного развития аграрных предприятий путем реализации соответствующей модели, квинтэссенция которой основывается на эконометрическом инструментарии и имплементации совокупности экономических и организационных инструментов и механизмов управления конкурентоспособностью.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие научные методы: анализ, синтез, системный, коэволюционный и комплиментарный подход и абстрагирование для определения теоретических аспектов управления конкурентоспособностью и оценивания перспектив диверсификации производства, прогнозирования для моделирования эффективности деятельности аграрных предприятий, оценки конкурентоспособного потенциала и разработки модели обеспечения конкурентоспособного развития аграрных предприятий, теоретического обобщения при формулировании выводов.

Результаты исследования. Выявлена связь между институциональной, инновационной и инвестиционной компонентами обеспечения конкурентоспособности, определены ключевые факторы конкурентных преимуществ и предложено их обобщение в адаптивной модели конкурентоспособного развития аграрных предприятий.

Элементы научной новизны. Систематизированы проблемы, которые сдерживают конкурентоспособное развитие аграрных предприятий, обуславливают диспропорции в отраслевой структуре, низкий уровень диверсификации производства и ресурсоотдачи; разработана адаптивная модель обеспечения конкурентоспособного развития аграрных предприятий.

Практическая значимость. Даны рекомендации по внедрению модели обеспечения конкурентоспособного развития, которая учитывает особенности общественных отношений на каждом их уровне и объединяет результат каждого уровня в общий эффект их внедрения. Илл.: 2. Библиогр.: 16.

Ключевые слова: инновации; конкурентоспособность; конкурентоспособное развитие; модель конкурентоспособного развития; рыночная среда; стратегия; управление предприятиями.

Кирилов Юрий Евгеньевич - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры публичного управления и администрирования, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5061-2644>

Грановская Виктория Григорьевна - доктор экономических наук, доцент кафедры отельно-ресторанного и туристического бизнеса, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0348-9692>

Стаття надійшла до редакції 25.10.2019 р.

Фахове рецензування: 27.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кирилов Ю. Е., Грановська В. Г. Модель забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств: теоретико-методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 70 — 78.

*

L.H. MELNYK, doctor of economic sciences, professor
O.V. KUBATKO, doctor of economic sciences,
associate professor (docent)
V.S. PIVEN
P.V. KUCHERENKO
V.M. IHNATCHENKO, postgraduate student*

Bioplastics production for circular economy and sustainable development promotion

The purpose of the article is to investigate advantages and drawbacks of using bioplastic materials, to explore their environmental, economic and social effects in comparison with the conventional plastics ones.

Research methods. In the research process was used the comparative analysis method for investigation of advantages and drawbacks of using bioplastic materials.

Research results. The paper states that bioplastics has a special environmental advantages over oil-based plastics to minimize reliance on limited fossil fuels and to shorten emissions of greenhouse gases. In addition, it is stated that bioplastics promotes to energy security of domestic economy through lower energy resources consumption and lower reliance on petroleum. The short run economic advantages of bioplastics are not overweighing by oil-based plastics. However, long-run perspective of bioplastics production is vivid due to declining a level of waste pollution and increased compostability of biodegradable bioplastics. According to the results, bioplastics seems to have many advantages in comparison with conventional plastics, including decreased carbon footprint, lower consumption of energy, numerous end-of-life choices, reduction of waste, increased compostability of biodegradable bioplastics, decreasing a level of greenhouse gas emissions, work creation, disposal of agricultural film, better technical characteristics. These advantages encourage the bioplastic market to grow. However, unsustainable land use, the price of oil and its sales amounts, low level of consumers' engagement, legislation problems are significant barriers for increasing the bioplastic usage, which need to be taken into account.

Elements of scientific novelty. It is proposed theoretical concept of bioplastics production, which in contrast to existing one, takes into consideration the pros and cons of bioplastics production on all stages of the product promotion for stimulating Circular Economy and Sustainable Development fostering.

Practical significance. The practical significance lies in the fact that all proposed approaches could be used for the development of real life business plans and developing strategies of local development. Refs.: 14.

Keywords: bioplastics; advantages of bioplastics; disadvantages of bioplastics; sustainable economy; green economy.

Melnyk Leonid Hryhorovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economics, entrepreneurship and business administration, Sumy State University, director of Research Institute for Development Economics (IDE) at Sumy State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, National Academy of Science of Ukraine (2, Rymskoho-Korsakova st., Sumy)

E-mail: melnyk@econ.fem.sumdu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7824-0678>

Kubatko Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics, entrepreneurship and business administration, Sumy State University (2, Rymskoho-Korsakova st., Sumy)

E-mail: okubatko@ukr.net

Piven Vladyslav Serhiiovych - student of Oleg Balatskyi Academic and Research Institute of Finance, Economics and Management, Sumy State University (2, Rymskoho-Korsakova st., Sumy)

E-mail: a.piven@ms.sumdu.edu.ua

Kucherenko Polina Valeriivna - student of Oleg Balatskyi Academic and Research Institute of Finance, Economics and Management, Sumy State University (2, Rymskoho-Korsakova st., Sumy)

E-mail: Poulina.Kucherenko@gmail.com

Ihnatchenko Vitalii Mykhailovych - postgraduate student of the department of economics, entrepreneurship and business administration, Sumy State University (2, Rymskoho-Korsakova st., Sumy)

E-mail: Ignatchenko91@e-mail.ua

* Scientific supervisor - O.V. Kubatko, doctor of economic sciences, associate professor (docent).

© L.H. Melnyk, O.V. Kubatko, V.S. Piven,
P.V. Kucherenko, V.M. Ihnatchenko, 2019

Scientific problem. Figures for the world plastic production from 1960 to 2018 show that the average annual growth rate was 8.9 %. World production of plastics amounted to 336 million tons in 2018 compared to 323 million tons in 2017 (an increase of 13 million tons in one year), according to data provided by the United Nations. Because plastic materials are commonly used in a variety of applications, problems connected with economics and environment have arisen. As a result, environmentally friendly materials such as bioplastics have been created. Bioplastic use is growing worldwide, with key drivers for increasing usage, including: an ability to provide opportunities to minimize dependence on various fossil fuels; decreasing the level of greenhouse gas emissions; improved technological and quality characteristics; regulatory incentives of many countries, such as tax benefits and a range of end-of-life options, including composting [9]. Despite many substantial advantages of bioplastics, there is a range of disadvantages, which need to be considered. Therefore, it is important to analyze main advantages and disadvantages of using bioplastic materials. Such research will be helpful in the context of identifying the basic barriers and opportunities of using bioplastics throughout the world and providing recommendations to minimize negative effects from their application.

Analysis of recent research and publications. Many scientists have studied the role of bioplastics in sustainable and green economy as a substitute to conventional plastics, in particular, such as E. Stevens, J. Ying, L. Shen, E. Worrell, M. Patel, D. Sawyer, B. Mooney, T. Gerngross, J. William, R. Ghanadan, A. Mahone, J. Moore, D. Sharma, B. Saharan, M. Barker, R. Safford. Nevertheless, there is a lack of comprehensive researches concerning advantages and disadvantages of using bioplastics.

The purpose of the article is to investigate the advantages and drawbacks of using bioplastic materials, to explore their environmental, economic and social effects in comparison with the conventional plastics ones.

Research results. According to J. Philp, R. Ritchie and K. Guy, bioplastic usage gives a wide range of benefits for various economic entities. Most of them concern ecological, economic and social aspects of bioplastic ap-

plication. Here are the advantages of using bioplastics.

- *Decreased carbon footprint.* Bioplastics have a special advantage over oil-based plastics to minimize reliance on limited fossil fuels and to shorten the emissions of greenhouse gas by changing the carbon content of plastic products with bio-based content. Most life-cycle studies have found that a reduction of greenhouse gases (GHGs) emissions can be achievable by replacing petroleum-based plastics with bioplastics made from renewable feedstocks, but, noticeably, these analysis have failed to count the carbon emissions that occur as farmers worldwide convert forest and grassland to new cropland to replace the corn diverted to bioplastics [10].

- *Lower energy resources consumption (lower reliance on petroleum).* Probable oil shortages have caused a significant concern. Development of bioplastics demands lower level of fossil fuel consumption comparing to conventional plastics. For instance, oil-based polymers have been assessed to have the usage level of approximately 68-132 MJ of fossil fuels per kg of resin produced, comparing to bioplastics below 12MJ per kg [11]. Bioplastics therefore provide a sustainable opportunity to decrease the level of dependency on different non-renewable resources.

- *Numerous end-of-life choices.* It is possible to use bioplastics for various end-of-life choices. Recycling in a mechanical way has a positive impact on the greenhouse gas balance [6]. Incineration leads to the production of energy, what is advantageous in the context of environmental sustainability. Conventional plastics incineration leads to emissions of fossil CO₂, when bioplastics let out natural CO₂. Biogas digestion brings in to the production of energy and, consequently, positively affects the balance of greenhouse gases. The significant part of bioplastic products used can be defined as compostable, so diverting litter from dumpsites is possible. It is advantageous to compost biobased plastics is only when it has added value; when it has other advantages such as increasing the quantity of food waste, which is collected for composting, and lowering the amount of conventional plastics that end up in food and garden waste being composted.

- *Declining the level of waste pollution and increased compostability of biodegradable bioplastics.* Around 14% of all existing waste

stream are plastic materials. It is approximately 34 million tons of litter annually, just 11% of which are directed on recycling [5]. Others go to dumpsites, where the process of decomposing can take more than 100 years. If facilities have the appropriate equipment for composting to manage biodegradable plastics, it is possible to experience a complete breakdown of the material within 18-36 months (it depends on the particular method used) [8]. Even if there is no entire breakdown, it is likely to achieve a shortage in the quantity of space needed to have the products disposed. This would put less strain on the whole garbage stream. Biodegradable items, including food packaging, compostable bio-waste containers or tableware, can be combined with organic waste in special anaerobic digestional or industrial composting plants. Therefore, it is feasible to divert biodegradable plastics from landfills and transform into biogas or compost. It is also possible to use bioplastics to bring out renewable energy, unless they can be recycled or reused [13]. Nevertheless, it is cost-effective to compost biobased plastics if it has added value or if it has other advantages, including expanding the quantity of food waste, which is collected in order to be composted or decreasing the number of oil-based plastic products that end up in food waste that is composted.

- *Decreasing the level of greenhouse gas emissions.* When using biodegradable plastics instead of conventional processing materials, less greenhouse gas emissions are released into our planet's atmosphere. We consume around 300 million tons of plastics annually (plastic industry releases around one billion tons of CO₂, which enter Earth's atmosphere every year [1]. If plastics were fully recycled every year, we would save significant amount of carbon (up to 74%, according to some researchers). Using bioplastics is able to help to reduce the level of emissions of greenhouse gases generated by different areas of industry in a long-term prospective, in spite of the original financial expenditures for making this switch.

- *Work creation.* In the expected global net increase in jobs, bioplastics application was revealed to provide a social benefit. It is projected that the employment sector will remain stable in industry, with the growth coming from jobs, which are going to be generated in agriculture. This growth is not sufficient, expected to be around 35,000 new jobs

worldwide by 2025, but remains an opportunity for the bioplastic industry [7].

- *Disposal of agricultural film.* It has been shown that starch mulch provides an ecological benefit over other alternative options [14]. This is demonstrated mainly by the fact that four times less agricultural film is demanded, but for disposal they also do not need removal from the ground. Undoubtedly, further research is needed, on the effect of degradation of the mulch on the soil.

- *Better technical characteristics*, including:
 - Capability of bioplastics to be clearer and more transparent.
 - Better printing performance—simply readable image is more likely to be printed on bioplastic.
 - A surface texture of high quality. It is possible to create bioplastics to provide a surface texture that is much more favourable than traditional plastics.
 - Bioplastics can be more steam-permeable than a conventional plastic. In some cases, this may be a drawback, such as sandwich packaging, but in the case of freshly baked pie, a bioplastic container will provide a significant advantage in the case of excess steam.
 - Better tactility and smoothness, which is a substantial advantage for consumer for such applications as cosmetics packaging.
 - Lower probability to give a different taste to the product stored in a plastic container. For instance, dairy products might get a new flavour in plastic dishes, but it is particularly impossible in the bioplastic alternative [4].

However, possible problems might come along with the use of bioplastics. According to G. Davis, J. Song, most obstacles are connected with certain aspects of economic and political life on both micro- and macro levels. Here are the disadvantages of bioplastics application.

- *Unsustainable land use.* Extra land is needed to make bioplastics in comparison with the oil-based ones. According to reports about development of bioplastic market up to 2030, only about 0.2-0.5% of additional land will be required. Though, if land, which is ecologically or socially valuable, is used in unsustainable way, or releases high quantities of stored carbon, this is considered a substantial barrier.

- *The price of resin and the amount of sales.* It has been found that the bioplastics being studied are more expensive to produce

and sell than traditional alternatives. For example, polylactic acid (PLA) and cellulose are up to 60% more expensive than the conventional plastics. Polyhydroxyalkanoates (PHA) and starch cost four times as much as the oil-based plastics [2]. PLA was noticed to provide an economic benefit over polycarbonate when used in long-term applications. This is most likely to be only about 45% of the material, which is commonly used in such applications. However, it does not account for the comparable price of polymers or additives. It is worth mentioning that the price of bioplastics is expected to decrease as manufacturing efficiencies and scale of retailing rise.

- **Current scale of production.** Bioplastics account for approximately 0.8% of the plastics industry now, with the level of production of approximately 2.1 million tons worldwide, much of which is manufactured at low scale [3]. It contrasts with 336 million tons of traditional polymers produced in 2018. This is a significant barrier to the application of bioplastics in the context of volume limits, especially about the economic and environmental barriers in the case of cellulose.

- **Low level of consumers' engagement.** Due to the inability of the public to classify products as bioplastic ones, the possibilities for segregation are minimal. Therefore, there is a lack of public understanding of the bioplastic products. It is considered to decline willingness of the consumers to pay for bioplastics. According to the 2013 study, conducted by the European Commission, the total majority of consumers in the European Union do not have awareness about positive environmental effects of bioplastics, their advantages (and disadvantages) over conventional plastics.

- **Legislation problems.** With more opportunities provided, bioplastics production is expected to rise to around 8 million tons by 2028 [12]. Nevertheless, many countries in the world (including Ukraine) still do not have any legislative framework for bioplastic use and management of bioplastic waste. A range of legislative acts need to be adopted, including, labeling regulations, possible tax benefits for bioplastics producers and laws to control sustainable land use and provide different end-of-life options.

Conclusions. Using economic, environmental, legislative, technological data, various opportunities and barriers of bioplastics' usage have been determined. Bioplastics seems to have many advantages in comparison with conventional plastics, including decreased carbon footprint, lower consumption of energy, numerous end-of-life choices, reduction of waste, increased compostability of biodegradable bioplastics, decreasing the level of greenhouse gas emissions, work creation, disposal of agricultural film, better technical characteristics. However, the scale of bioplastics production is still low, so its role in green and sustainable economy as a substitute to conventional plastics is still insignificant. It can be explained by certain disadvantages of bioplastics production and application, in particular, such as unsustainable land use, the price of resin and the amount of sales, low level of consumers' engagement, legislation problems. Where barriers in bioplastics' implication have been identified, it is important to continue researching in order to evaluate different aspects of bioplastic market, to anticipate its emerging prospects and to provide recommendations to minimize negative effects of bioplastic usage.

References

1. Alvarez-Chavez C. & Edward R. Sustainability of bio-based plastics: general comparative analysis and recommendations for improvement. *Journal of Cleaner Production*. 2012. № 23(1). P. 47-56.
2. Asrar J. & Gruys K. J. Biodegradable Polymer. *Biopolymers Online*. 2015. N 8. P. 47-51.
3. Cherubini F. GHG balances of bioenergy systems: overview of key steps in the production chain and methodological concerns, *Renewable Energy*. 2010. N 35. P. 1565-1573.
4. Green R. Bioplastic production from agro-industrial waste. *Biotechnology and Bioengineering*. 2011. N 108(9). P. 98-104.
5. James K. & Grant T. Life Cycle Assessment of Degradable Plastic Bags, *Journal of Green Economy*. 2014. N 17. P. 248-274.
6. Karana E. Characterization of 'natural' and 'highquality' materials to improve perception of bioplastics. *Journal of Cleaner Production*. 2012. N 37. P. 316-325.

References

1. Alvarez-Chavez, C. & Edward, R. (2012). Sustainability of bio-based plastics: general comparative analysis and recommendations for improvement. *Journal of Cleaner Production*, 23 (1), pp. 47-56 [In English].
2. Asrar, J. & Gruys, K.J. (2015). Biodegradable polymer. *Biopolymers Online*, 8, pp. 47-51 [In English].
3. Cherubini, F. (2010). GHG balances of bioenergy systems: overview of key steps in the production chain and methodological concerns. *Renewable Energy*, 35, pp. 1565-1573 [In English].
4. Green, R. (2011). Bioplastic production from agro-industrial waste. *Biotechnology and Bioengineering*, 108 (9), pp. 98-104 [In English].
5. James, K. & Grant, T. (2014). Life cycle assessment of degradable plastic bags. *Journal of Green Economy*, 17, pp. 248-274 [In English].
6. Karana, E. (2012). Characterization of "natural" and "highquality" materials to improve perception of bioplastics. *Journal of Cleaner Production*, 37, pp. 316-325 [In English].

7. Mahalakshmi V. Evaluation of Biodegradation of Plastics. *International Journal Of Innovative Research & Development*. 2014. N 3(7). P. 185-190.
8. Mekonnen T. & Mussone P. Progress in bio-based plastics and plasticizing modifications. *Journal of Material Chemistry*. 2013. N 43(1). P. 179-198.
9. Mooney B. P. The second green revolution? Production of plant-based biodegradable plastics. *Biochemical Journal*. 2009. N 418(2). P. 219-232.
10. Pasqualino N. The Carbon Footprint and Energy Consumption of Beverage Packaging Selection and Disposal. *Journal of Food Engineering*. 2011. N 103(4). P. 357-365.
11. Peelman N. & Ragaert P. Application of bioplastics for food packaging. *Trends in Food Science and Technology*. 2013. N 32(2). P. 128-141.
12. Piemonte V. & Gironi F. Land-use change emissions: How green are the bioplastics? *Environmental Progress & Sustainable Energy*. 2010. N 30(4). P. 685-691.
13. Sarasa J. & Gracia J. Study of the biodegradation of a bioplastic material waste. *Bioresource Technology*. 2008. № 100(15). P. 376-378.
14. Vaverková M. & Adamcová D. Biodegradability Of Bioplastic Materials In A Controlled Composting Environment. *Journal of Ecological Engineering*. 2015. N 16. P. 155-160.

7. Mahalakshmi, V. (2014). Evaluation of biodegradation of plastics. *International Journal of Innovative Research & Development*, 3 (7), pp. 185-190 [In English].
8. Mekonnen, T. & Mussone, P. (2013). Progress in bio-based plastics and plasticizing modifications. *Journal of Material Chemistry*, 43 (1), pp. 179-198 [In English].
9. Mooney, B.P. (2009). The second green revolution? Production of plant-based biodegradable plastics. *Biochemical Journal*, 418 (2), pp. 219-232 [In English].
10. Pasqualino, N. (2011). The carbon footprint and energy consumption of beverage packaging selection and disposal. *Journal of Food Engineering*, 103 (4), pp. 357-365 [In English].
11. Peelman, N. & Ragaert, P. (2013). Application of bioplastics for food packaging. *Trends in Food Science and Technology*, 32 (2), pp. 128-141 [In English].
12. Piemonte, V. & Gironi, F. (2010). Land-use change emissions: How green are the bioplastics? *Environmental Progress & Sustainable Energy*, 30 (4), pp. 685-691 [In English].
13. Sarasa, J. & Gracia, J. (2008). Study of the biodegradation of a bioplastic material waste. *Bioresource Technology*, 100 (15), pp. 376-378 [In English].
14. Vaverková, M. & Adamcová, D. (2015). Biodegradability of bioplastic materials in a controlled composting environment. *Journal of Ecological Engineering*, 16, pp. 155-160 [In English].

Мельник Л.Г., Кубатко О.В., Півень В.С., Кучеренко П.В., Ігнатченко В.М. Виробництво біопластику для циркуляційної економіки і стимулювання сестейного розвитку

Мета статті - дослідити переваги і недоліки використання біопластику в системі господарювання, його екологічні, економічні й соціальні ефекти порівняно зі звичайними пластмасами.

Методика дослідження. Використано метод порівняльного аналізу для розгляду переваг і недоліків використання біопластику.

Результати дослідження. Визначено, що біопластик має особливі екологічні переваги порівняно із звичайними пластмасами, зокрема, мінімізується залежність від вичерпного викопного палива та зменшуються викиди парникових газів. Крім того, відзначається, що біопластик сприяє посиленню енергетичної безпеки вітчизняної економіки за рахунок зниження споживання енергоресурсів і меншої залежності від нафти. Короткострокові економічні переваги біопластику не забезпечують переваг над звичайними пластмасами. Однак довгострокова перспектива виробництва біопластику явно виражена завдяки зниженню рівня забруднення та підвищенню сумісності з природними компонентами, насамперед із ґрунтом. Згідно з одержаними результатами, біопластики мають багато переваг порівняно зі звичайними пластмасами, включаючи зменшення кількості вуглецевих відходів, зниження споживання енергії, наявність численних варіантів закінчення терміну експлуатації, зменшення відходів, підвищення сумісності пластиків, що біорозкладаються, зниження рівня викидів парникових газів, створення робочих місць, утилізація сільськогосподарських (споживчих) упаковок, кращі технічні характеристики. Ці переваги сприяють зростанню ринку біопластику. Однак нестабільне використання землі, цінові нафтові шоки, низький рівень залучення споживачів, проблеми законодавства розглядаються як суттєві бар'єри для збільшення використання біопластику.

Елементи наукової новизни. Запропоновано теоретичну концепцію виробництва біопластику, яка на відміну від існуючої враховує його переваги і недоліки на всіх етапах життєвого циклу продукції для стимулювання циркуляційної економіки та сприяння сталому розвитку.

Практична значущість. Полягає у можливості використання запропонованих підходів як для розробки бізнес-планів реальних проектів, так і стратегій місцевого розвитку. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: біопластик; переваги біопластику; недоліки біопластику; сестейнова економіка; зелена економіка.

Мельник Леонід Григорович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва і бізнес-адміністрування, Сумський державний університет, директор Науково-дослідного інституту економіки розвитку МОН України і НАН України у складі Сумського державного університету (м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)

E-mail: melnyk@econ.fem.sumdu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7824-0678>

Кубатко Олександр Васильович - доктор економічних наук, професор, доцент кафедри економіки, підприємництва і бізнес-адміністрування, Сумський державний університет (м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)

E-mail: okubatko@ukr.net

Півень Владислав Сергійович - студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки і менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет (м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)

E-mail: a.piven@ms.sumdu.edu.ua

Кучеренко Поліна Валеріївна - студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки і менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет (м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)

E-mail: Poulina.Kucherenko@gmail.com

Ігнатченко Віталій Михайлович - аспірант кафедри економіки, підприємництва і бізнес-адміністрування, Сумський державний університет (м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2)

E-mail: Ignatchenko91@e-mail.ua

Мельник Л.Г., Кубатко А.В., Пивень В.С., Кучеренко П.В., Игнатченко В.М. Производство биопластика для циркуляционной экономики и стимулирования сестейнового развития

Цель статьи - исследовать преимущества и недостатки использования биопластика в системе хозяйствования, его экологические, экономические и социальные эффекты по сравнению с обычными пластмассами.

Методика исследования. Использован метод сравнительного анализа для рассмотрения преимуществ и недостатков использования биопластика.

Результаты исследования. Определено, что биопластик имеет особые экологические преимущества по сравнению с обычными пластиками, в частности, минимизируется зависимость от исчерпаемого ископаемого топлива и уменьшаются выбросы парниковых газов. Кроме того, отмечается, что биопластик способствует усилению энергетической безопасности отечественной экономики за счет снижения потребления энергоресурсов и меньшей зависимости от нефти. Краткосрочные экономические преимущества биопластика не обеспечивают преимуществ по сравнению с обычными пластиками. Однако долгосрочная перспектива производства биопластика явно выражена благодаря снижению уровня загрязнения и повышению совместимости с природными компонентами, прежде всего с почвой. Согласно полученным результатам, биопластики имеют много преимуществ по сравнению с обычными пластмассами, включая уменьшение количества углеродных отходов, снижение потребления энергии, наличие многочисленных вариантов окончания срока эксплуатации, уменьшение отходов, повышение совместимости биоразлагаемых пластиков, снижение уровня выбросов парниковых газов, создание рабочих мест, утилизация сельскохозяйственных (потребительских) упаковок, лучшие технические характеристики. Эти преимущества способствуют росту рынка биопластика. Однако нестабильное использование земли, ценовые нефтяные шоки, низкий уровень привлечения потребителей, проблемы законодательства рассматриваются как существенные барьеры для увеличения использования биопластика.

Элементы научной новизны. Предложена теоретическая концепция производства биопластика, которая в отличие от существующей учитывает его преимущества и недостатки на всех этапах жизненного цикла продукции для стимулирования циркуляционной экономики и содействия устойчивому развитию.

Практическая значимость. Состоит в возможности использования предложенных подходов как для разработки бизнес-планов реальных проектов, так и стратегий местного развития. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: биопластик; преимущества биопластика; недостатки биопластика; сестейновая экономика; зеленая экономика.

Мельник Леонид Григорьевич - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумской государственной университет, директор Научно-исследовательского института экономики развития МОН Украины и НАН Украины в составе Сумского государственного университета (г. Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2)

E-mail: melnyk@econ.fem.sumdu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7824-0678>

Кубатко Александр Васильевич - доктор экономических наук, профессор, доцент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумской государственной университет (г. Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2)

E-mail: okubatko@ukr.net

Пивень Владислав Сергеевич - студент Учебно-научного института финансов, экономики и менеджмента имени Олега Балацкого, Сумской государственной университет (г. Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2)

E-mail: a.piven@ms.sumdu.edu.ua

Кучеренко Полина Валериевна - студентка Учебно-научного института финансов, экономики и менеджмента имени Олега Балацкого, Сумской государственной университет (г. Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2)

E-mail: Poulina.Kucherenko@gmail.com

Игнатченко Виталий Михайлович - аспирант кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумской государственной университет (г. Сумы, ул. Римского-Корсакова, 2)

E-mail: Ignatchenko91@e-mail.ua

The article has been received 02.11.2019

Revision: 12.11.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Melnyk L.H., Kubatko O.V., Piven V.S., Kucherenko P.V., Ihnatchenko V.M. Bioplastics production for circular economy and sustainable development promotion. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 79 – 84.

* * *

УДК 338.432:338.434

JEL Classification: Q10; Q14; Q19

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911085>

*І.В. ФУРМАН, Л.М. ПРОНЬКО,
кандидати економічних наук*

Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методичні засади процесу формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників з урахуванням зарубіжного досвіду.

Методика дослідження. Використано такі методи, як аналіз і синтез (у процесі дослідження складових державної підтримки аграрних підприємств); монографічний (аналіз наукових здобутків українських й іноземних учених щодо проблем формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників); порівняльного аналізу (розгляд досвіду держав-членів ЄС та України щодо державної підтримки сільського господарства); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків і пропозицій).

Результати дослідження. Досліджено державне регулювання в сільському господарстві України, а також світовий досвід у цій сфері. Проаналізовано розподіл державного фінансування на підтримку сільськогосподарського виробництва. Виокремлено напрями державної підтримки аграрного сектору України.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку питання удосконалення формування державної програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників, а також методично представлено вже сформований досвід зарубіжних країн з цього приводу.

Практична значущість. Охарактеризовано перспективи подальшого розвитку аграрного сектору, що є одним з найбільш важливих в економіці України, досліджено світовий досвід формування державних програм підтримки підприємств-агровиробників. Внесено рекомендації щодо імплементації позитивного світового досвіду в Україні. Табл.: 1. Рис.: 3. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: аграрна політика; сільське господарство; підприємство-агровиробник; державна підтримка аграрного сектору; продовольча безпека; енергетична безпека; програма розвитку АПК.

Фурман Ірина Володимирівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: irina_furman@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9923-555X>

Пронько Людмила Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, декан факультету менеджменту та права, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: pronkoL@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-5633-901X>

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України відіграє вагомий роль у розвитку національної економіки в умовах поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів. Від його розвитку залежать продовольча безпека, економічне зростання та позиція держави на світовому ринку аграрної продукції. Очевидно, що Україна як потужний виробник багатьох видів сільськогосподарської продукції та активний і значущий учасник світових продовольчих ринків

не зможе залишатися поза інтеграційними процесами.

Адаптація вітчизняного аграрного сектору до сучасних орієнтирів глобальної економіки передбачає активізацію усієї сукупності факторів, спрямованих на ефективну підтримку галузі, внесення істотних змін у політику захисту вітчизняних товаровиробників, адекватну вимогам СОТ та спрямовану на розкриття багатофункціональної ролі сільського господарства. У контексті ринкових перетворень, пов'язаних з напрямками реалізації державної підтримки аграрного

© І.В. Фурман, Л.М. Пронько, 2019

сектору економіки, вони набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України слугують предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців, серед яких Г.М. Калетнік [3-4], С.В. Лебідь [6], Ю.О. Лупенко [19-21], М.Й. Малік [7, 20], Т.М. Попович [12], Л.М. Пронько, Н.М. Кулик [18], П.Т. Саблук [1], І.В. Фурман [23], Т.С. Шабатура, О.М. Галицький [24], О.Г. Шпикуляк [8, 20].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особлива увага економістами-аграрниками останнім часом приділяється питанням підвищення ефективності та узгодження правил надання державної підтримки з урахуванням інтеграційних процесів, але змістовне наповнення процесу регулювання державної підтримки та його розвиток для забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки країни потребує більш поглибленого вивчення. Саме тому актуалізується проблематика дослідження процесу формування державної програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням зарубіжного досвіду з визначенням можливостей для України.

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методичні засади процесу формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основних результатів дослідження. Після вступу України до СОТ дедалі більшої актуальності набувають питання структурної перебудови національної економіки, зокрема, підвищення рівня стандартів виробництва та управління в агропродовольчому секторі, налагодження нових ефективних механізмів державної підтримки національних сільськогосподарських товаровиробників. Важливими чинниками розвитку аграрної галузі виступають підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК [3].

Державне регулювання сільськогосподарського ринку за кордоном являє собою

складний механізм, який охоплює інструменти впливу на дохід селян, структуру виробництва сільськогосподарської продукції, аграрного та продовольчого ринків, соціальну структуру сільської місцевості, міжгалузеві та міжгосподарські взаємозв'язки для формування оптимальних економіко-правових та соціально-екологічних умов розвитку сільськогосподарської галузі, задоволення вимог населення в продуктах харчування за доступними цінами.

Проте чимало питань стосовно можливої адаптації Україною світового досвіду регулювання аграрного ринку, удосконалення напрямів та підвищення ефективності державного впливу на розвиток національного аграрного сектору в умовах глобалізації і вступу України до Світової організації торгівлі залишаються недостатньо дослідженими та потребують поглибленого вивчення.

Для стабілізації аграрного виробництва й підвищення ефективності функціонування аграрного ринку в країнах світу використовується система прямих і непрямих важелів державного впливу: регулювання цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської продукції тощо.

При цьому практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, у питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримуються принципу аграрного протекціонізму. Більше того, успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії, Китаю зобов'язані не стільки розвитку ринкових відносин у них, скільки обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це державна підтримка сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо [12].

Практика аграрного господарювання останніх років, зокрема в країнах ЄС, засвідчує нову тенденцію до зменшення загального обсягу економічної підтримки сільського господарства. Однак починаючи з 1962 р., коли була розроблена Єдина сільськогосподарська політика (ЄСП) країн Європейської Співдружності, фермери отримують прямі виплати із бюджету ЄС на підтримку ринкових цін, виплати залежно від обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, розміру посівних площ, кількості

поголів'я тварин, цільового використання субсидій. Завдяки реалізації вищевикладених заходів продовольча програма в країнах ЄС була успішно виконана, зросли забезпечення європейських громадян продуктами харчування за доступними цінами та рівень життя сільських товаровиробників. Отже, відповідно до практики розвинутих країн Заходу, ефективний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток сільської місцевості залежать від регулювання й допомоги з боку держави.

На думку П.Т. Саблука, сформувався певний інструментарій бюджетної підтримки, який характеризує спрямованість бюджетного фінансування за наступними напрямками: виробничі дотації товаровиробникам (пряма бюджетна підтримка для рослинництва і тваринництва); субсидії на придбання ресурсів (компенсація частини здійснених інвестицій (у межах цільових програм, зокрема, будівництва ферм і тепличних комплексів тощо); стимулювання технічного переоснащення господарств агропромислового сектору, зокрема машинобудівною продукцією на основі лізингу; здійснення цінового регулювання аграрного ринку; підтримка окремих форм господарювання на селі - фермерства, кредитної кооперації, дорадництва; фінансування заходів щодо розвитку соціальної сфери; кредитування витрат аграрного сектору тощо [1].

Загальними проблемами розвитку підприємництва на селі залишаються:

- обмежені можливості залучення фінансових ресурсів, використання застарілої техніки й недостатнє впровадження передових технологій, слабка мотивація до інноваційної діяльності;
- низька конкурентоспроможність у частині оплати праці;
- недосконалість механізмів державного регулювання;
- низький рівень системної підтримки органами влади та місцевого самоврядування;
- нестабільність правового забезпечення й регуляторних механізмів [7, с. 100].

Нині ж державна підтримка сільськогосподарських виробників України перебуває у стані ринкової трансформації й відповідно має свої позитивні і негативні сторони, методи, вектори, способи та інструменти (рис. 1).

За останні роки єдиним шляхом виходу аграрного сектору економіки із кризи є необхідність державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників [4]. На даний час державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які направлені на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію відсоткових ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом тощо [23].

Основними інструментами державної підтримки виступають безвідсоткові бюджетні кредити аграрним виробникам, звільнення від оподаткування, списання й реструктуризація боргів, часткова компенсація витрат на придбання сільськогосподарської техніки та обладнання.

Враховуючи цілі та інструменти державної фінансової підтримки, Урядом було розроблено Державну цільову програму розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [5].

З урахуванням важливих суспільних функцій сільського господарства були визначені і всебічно обґрунтовані три рівні пріоритетної стратегічної мети аграрних трансформацій в Україні: забезпечення продовольчої безпеки країни; формування сталого, ефективного, експортоорієнтованого сільського господарства, що базуватиметься на конкурентних перевагах; розвиток сільської місцевості, а у перспективі - формування середнього класу в сільській місцевості.

Мета Програми полягає у створенні організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки України та підвищення його конкурентоспроможності шляхом ефективного використання природних та людських ресурсів, стимулювання розвитку малих і середніх виробників, а також сільських родин до товарного сільськогосподарського виробництва, просвітництва виробників, забезпечення рівності всіх товаровиробників у доступі до фінансових ресурсів, удосконалення форм і методів державної підтримки, її прозорості, прогнозованості та системності.

Щороку в законі про держбюджет визначаються види державних цільових програм на підтримку підприємств АПК та суми витрат на них. У 2019 р. Міністерством аграр-

ної політики та продовольства України для підтримки сільського господарства було передбачено виділити 5,9 млрд гривень. Крім цього, бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції (2,9 млрд грн) має бути

вдосконалена через зміну формули нарахування коштів та обмеження надання підтримки - одному виробникові не більше 150 млн грн. Розподіл видатків на державну допомогу розвитку аграрного сектору протягом 2018-2019 рр. наведено в таблиці.

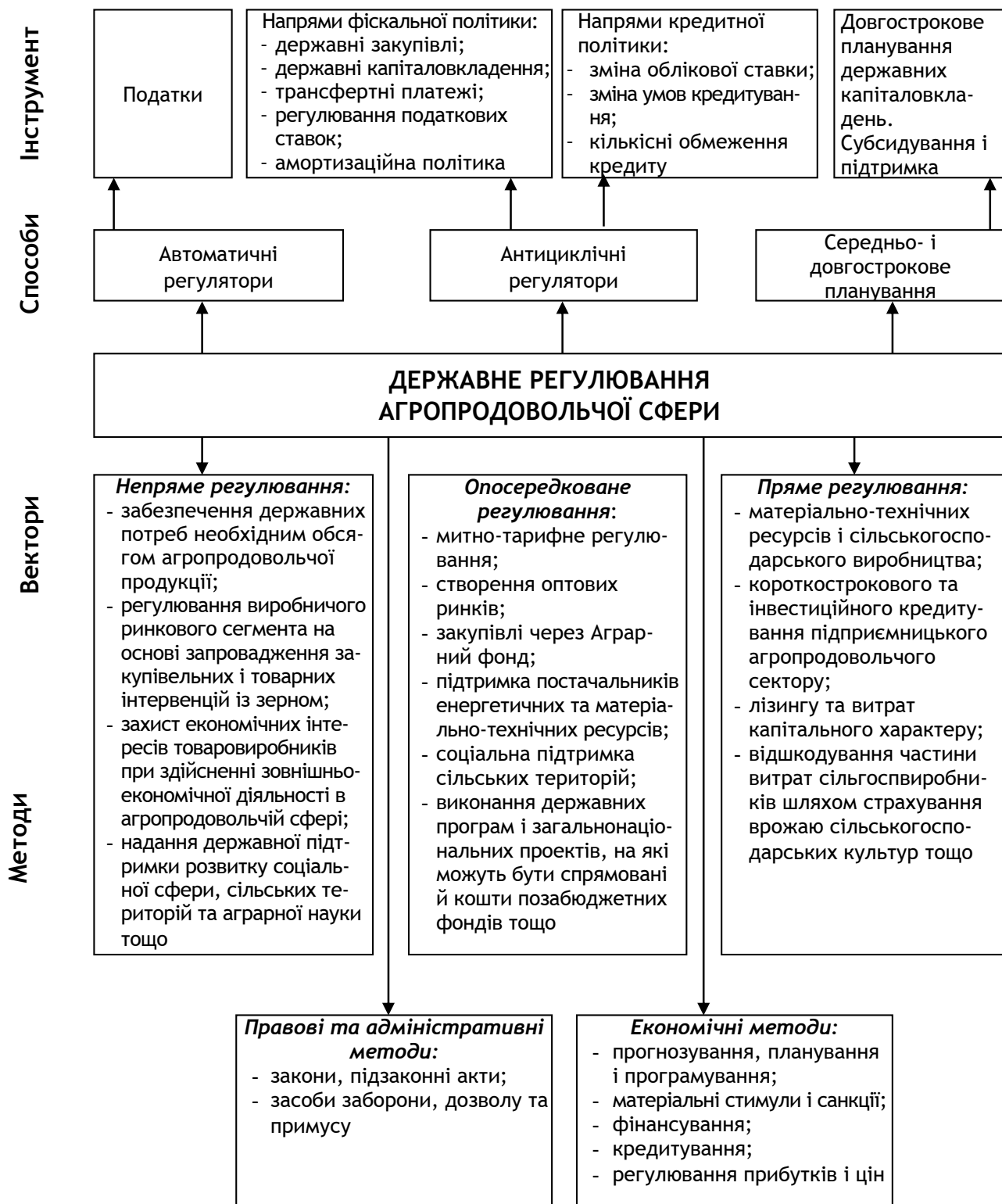


Рис. 1. Державне регулювання агропродовольчої сфери України

Джерело: [24].

Як свідчать наведені дані, у 2019 р. державні кошти на підтримку сільськогосподарського виробництва були надані у вигляді кредитів фермерським господарствам та фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу.

Отже, для того щоб сільськогосподарське виробництво розвивалося ефективніше та

підвищувався рівень його конкурентоспроможності, передусім потрібно відрегулювати процес надання державної фінансової підтримки сільськогосподарським виробникам, забезпечити його збільшення та ефективне використання відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва сільськогосподарської продукції в інших державах.

**Розподіл державних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва,
тис. грн**

Програма/напрямок	Спрямовано у 2018 р.	Передбачено на 2019 р.	Передбачено на січень-листопад	Відкрито асигнування (13.11.2019)	Перераховано отримувачам (13.11.2019)
Разом	4 166 216,2	5 908 950,0	4 715 573,4	2 888 843,0	2 835 137,4
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	265 913,0	127 160,0	127 160,0	104 085,3	103 936,4
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	203 263,7	800 000,0	572 053,4	279 008,8	230 440,6
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	394 334,5	400 000,0	302 500,0	119 771,8	119 771,7
Надання кредитів фермерським господарствам	0,0	200 000,0	180 000,0	140 000,0	140 000,0
Державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)	2 389 844,2	3 500 000,0	2 826 700,0	1 604 944,6	1 600 734,6
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	912 860,8	881 790,0	707 160,0	641 032,5	640 254,1

Джерело: Сформовано на основі даних [22].

Врегулювання вимагає також і система прямого державного сприяння аграрному сектору. Дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективним виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного сектору.

В Україні діє кілька бюджетних програм, спрямованих на підтримку аграрного сектору, зокрема «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів». Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 130 затверджено Порядок використання коштів,

передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва.

На фінансування часткової компенсації вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання українського виробництва передбачено збільшення суми до 1 млрд гривень, оскільки при своєчасному запуску і посиленій інформаційній кампанії згадана програма матиме мультиплікаторний ефект і забезпечуватиме розвиток багатьох сфер.

Відповідно до програми фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та сільської кооперації (1 млрд грн) 50 % від

усієї суми надаватиметься через кооперативи, що стимулюватиме розвиток кооперації серед аграріїв. Інші 50% надаватимуться таким типам фермерів, як сімейні фермери, класичні фермери й тим, хто вперше хоче стати фермером. Окрім того, допомога передбачається таким напрямом у сільському господарстві, як нішеві культури (сорго,

нут, сочевиця, квасоля, льон, коноплі тощо), ягідництво, садівництво, овочівництво, тваринництво та біоенергетика.

Умови надання фінансової державної підтримки фермерським господарствам та сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам наведено на рис. 2.

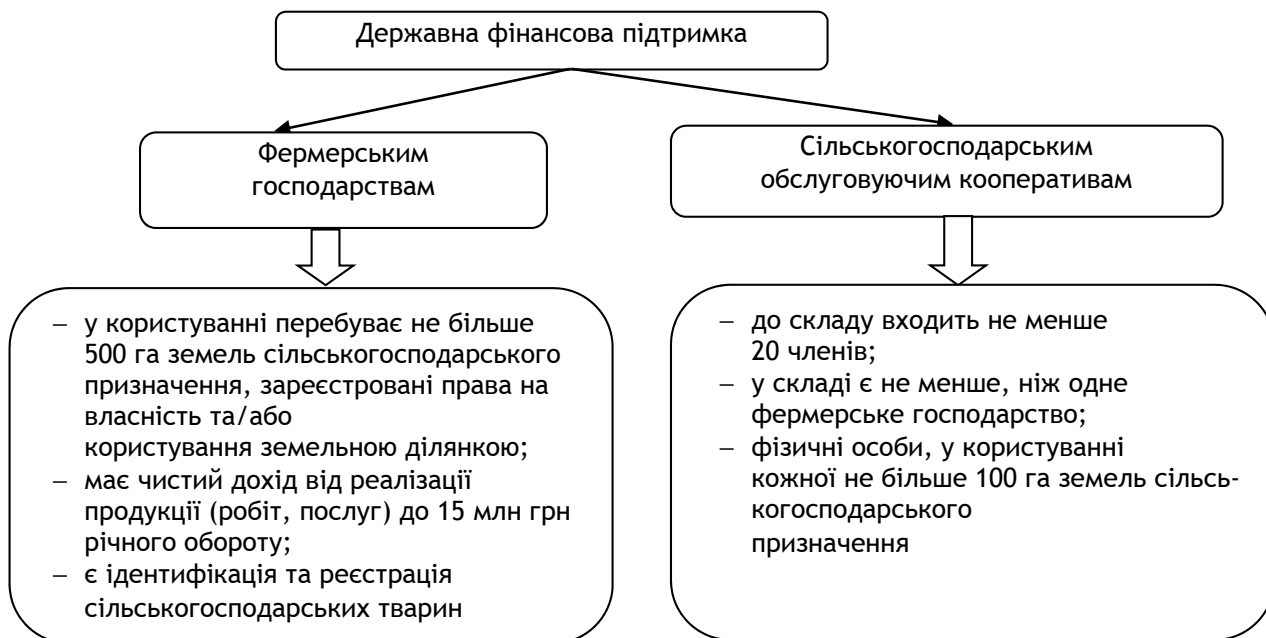


Рис. 2. Умови надання державної фінансової підтримки ФГ та СОК

Джерело: Авторська розробка.

Окрему увагу приділено програмі підтримки тваринництва як одного з пріоритетних напрямів у 2019 р. Фінансова підтримка (3,5 млрд грн) буде надаватися на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів, що стимулюватиме нарощування поголів'я тварин і, як результат, приведе до вирівнювання цінової ситуації на м'ясо.

Також у 2018 р. розпочато реалізацію програми для поліпшення генетики у тваринництві (300 млн грн), зокрема за трьома головними напрямками: м'ясне скотарство, молочне скотарство та свинарство.

Серед пріоритетів Уряду та Мінагрополітики слід вказати стимулювання фермерського руху та створення успішної моделі господарювання в Україні - формування ефективного та соціально відповідального власника на селі.

Основними видами державної підтримки сільгоспвиробників є:

1) відповідно до постанови Уряду від 07.02.2018 р. № 104, часткова компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції - виконується у

розмірі 80 % вартості насіння, але не більше 30 тис. грн на одне господарство;

2) часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами за напрямками: агрономія, ветеринарія, зоотехнія, бухгалтерський облік, маркетинг, юридичні консультації - здійснюється у розмірі 90 % вартості, але не більше 10 тис. грн;

3) фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів молочного і плодово-ягідного напрямів діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції - надається у розмірі 70 % вартості придбаного обладнання, але не більше 3 млн грн на один кооператив.

Відповідно до Постанови Уряду від 01.03 2017 р. № 130 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» [14], здійснюється часткова компенсація вартості придбаного сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва - надається

фермерським господарствам у розмірі 40 % вартості придбаної техніки та обладнання, в тому числі у розмірі 25 % - за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгоспвиробників»; у розмірі 15 % вартості - за рахунок бюджетної програми КПКВК 281230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», часткова компенсація надається на техніку та обладнання, ступінь локалізації виробництва яких перевищує 60 %, крім тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів, ступінь локалізації виробництва яких становить 45 %;

4) здешевлення кредитів - здійснюється шляхом надання часткової компенсації відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державним банком. Компенсація надається за нараховані та сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 в.п. (короткострокові кредити на покриття виробничих витрат - до 500 тис. грн та середньострокових кредитів для оновлення основних засобів - до 9 млн грн) [14].

Прогнозні результати надання державної фінансової підтримки підприємствам-агровиробникам на 2020 р. представлено на рис. 3.

Дослідження показало, що на формування фінансових ресурсів в аграрному секторі впливають наступні чинники:

- по-перше, в аграрному господарстві головним засобом виробництва виступає земля, яка не амортизується і тому не бере участь у формуванні собівартості продукції. Водночас різний рівень природної родючості і місцерозташування сприяють формуванню у товаровиробників диференційованого прибутку (ренти);

- по-друге, у складі основних виробничих фондів значне місце становить продуктивна й робоча худоба, відтворення якої здійснюється безпосередньо в самій галузі шляхом вирощування молодняку. По продуктивній худобі амортизація не нараховується, його вартість не переноситься на собівартість продукції;

- по-третє, суттєвою специфікою галузі є самовідтворення. Значна частина отриманої продукції не реалізується поза господарством, а залишається тут як молодняк, корми, гній для удобрення полів тощо. Тому вона не входить до складу товарної продукції і не набуває грошової форми, а стає частиною внутрішньогосподарського обороту;

- по-четверте, природний процес вирощування тварин і рослин визначає особливості кругообігу засобів сільськогосподарських товаровиробників: його порівняльну сповільненість, поступове наростання витрат, вивільнення засобів з кругообігу одночасно, тобто в періоди одержання і реалізації продукції.

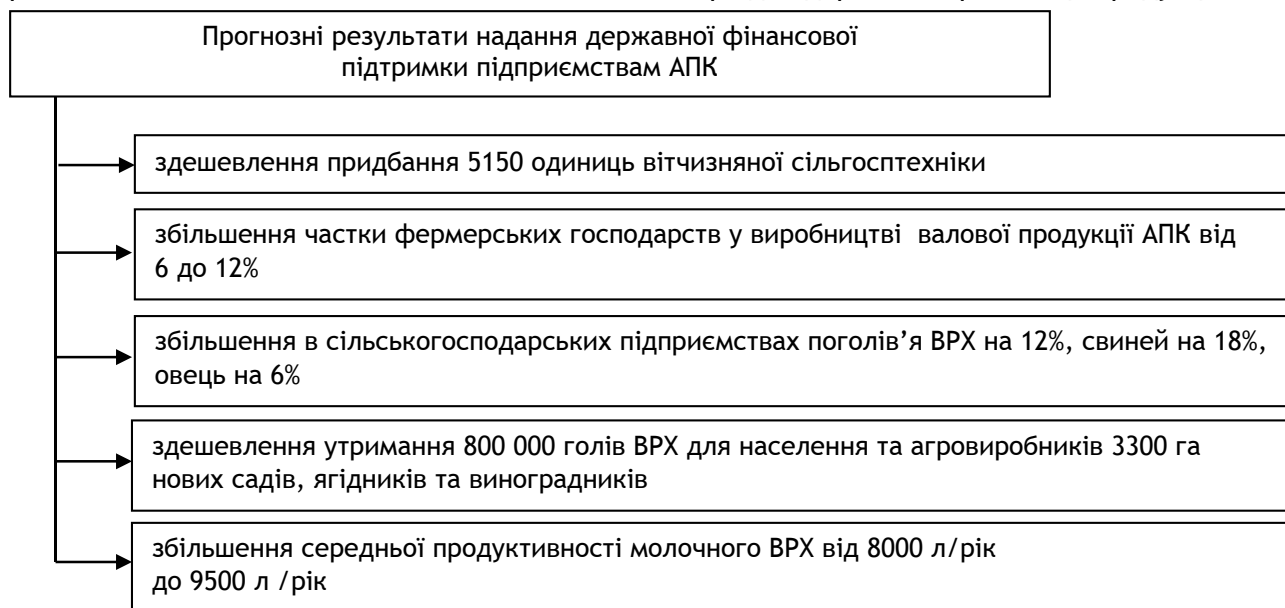


Рис. 3. Прогнозні результати надання державної фінансової підтримки підприємствам-агровиробникам у 2020 р.

Джерело: Авторська розробка.

Наведені вище чинники зумовлюють специфічні форми організації фінансів аграрних товаровиробників. Протягом року в них утворюється сезонний розрив між термінами здійснення витрат і отримання прибутків. У зв'язку з цим товаровиробники повинні мати значні суми оборотних коштів. Проте не за рахунок власних джерел, оскільки це недоцільно, а за рахунок залучених, у тому числі кредитних коштів.

Звідси організація фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери здійснюється переважно в трьох формах:

- самофінансування, тобто використання власних ресурсів;
- кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів;
- бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів.

Підприємства АПК не можуть повністю задовольнити наявні потреби у фінансових ресурсах власними силами, тому важливе значення має доступність підприємств до зовнішніх джерел фінансування (в основному доступності банківських кредитів). За рахунок кредитів відбувається формування основних засобів та оборотних коштів, здійснюються розрахунки між товаровиробниками, відбувається збільшення обсягу грошової маси, прискорюються процеси реального накопичення, виробничого і соціального розвитку підприємств АПК [6].

На думку вітчизняних науковців [8], розвиток аграрного підприємництва в аспекті активізації потребує: створення умов для підвищення підприємницької активності суб'єктів господарювання на всіх рівнях, диверсифікації сільськогосподарської й не-сільськогосподарської підприємницької діяльності; формування інституцій інфраструктури, інституційного забезпечення свободи підприємницької діяльності в межах організаційно-управлінських та інституційно-правових дерегуляцій; мінімізації адмініст-

ративного втручання у господарську діяльність структур до рівня безпекових функцій і функцій контролю соціальних параметрів; забезпечення підтримки ринкової активності сільськогосподарських підприємств за допомогою різних стимулів, насамперед інституційних; розвитку й адаптації до національних традицій конкурентної політики; удосконалення інституціонального середовища діяльності малих підприємницьких форм з метою формування середнього класу на селі й підтримання конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства; забезпечення рівнодоступності ресурсів і державної підтримки для усіх підприємницьких формувань, незалежно від форми власності та розміру [8].

Висновки. При формуванні й реалізації аграрної політики слід врахувати досвід країн ЄС, трансформаційні процеси у вітчизняному аграрному секторі. Разом із тим вона повинна мати зовнішньополітичне, інтеграційне спрямування, зумовлене вступом України до СОТ і підготовкою до вступу в ЄС. Водночас у процесі формування і реалізації нової аграрної політики України слід врахувати атрибути, принципи та заперечливі тенденції дії відносно країн, які готуються стати членами Європейської спільноти, нинішньої Спільної аграрної політики ЄС, яка є самостійною складовою економічної політики Євросоюзу.

Крім того, в Україні поряд із структурізацією заходів державної підтримки доречно прийняти державну програму з підтримки збуту вітчизняної продовольчої продукції як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках. Лише збільшення обсягів фінансування з боку держави зможе забезпечити сталий розвиток сільського господарства, підвищення рівня життя сільського населення, охорону навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Список бібліографічних посилань

1. Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.
2. Державна підтримка сільського господарства: урядові програми 2018 р. URL : dotacii.minagro.gov.ua/ (дата звернення: 20.10.2019).
3. Калетнік Г. М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 3-15.

References

1. Demyanenko, M.Ya., Sabluk, P.T., & Skupiy, V.M. (2011). *Derzhavna polityka finansovoyi pidtrymky rozvytku agrarnogo sektoru APK: monografiya* [State policy of financial support for the development of the agricultural sector of the agro-industrial complex: monograph]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
2. Derzhavna pidtrymka silskoho hospodarstva: uriadovi prohramy 2018 [State support for agriculture: Government programs in 2018]. *Minagro*. Retrieved from: <https://dotacii.minagro.gov.ua/> [In Ukrainian].

4. Калетник Г. М., Пришляк Н. В. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників. *Економіка АПК*. 2010. № 8. С. 52-55.

5. Концепція Державної цільової програми розвитку. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/248907971> (дата звернення: 20.10.2019).

6. Лебідь С. В. Сучасний стан фінансового забезпечення підприємств АПК Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 3. С. 39-47.

7. Малік М. Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 97-103. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_6_12.

8. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Супрун О. М. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2017. Вип. 1(2). С. 32-37. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2017_1%282%29_6.

9. Офіційний сайт Аграрного союзу України. URL : <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/226/>.

10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області. URL : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2019).

11. Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Вінницької облдержадміністрації. URL : <http://www.vin.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2019).

12. Попович Т. М. Організаційно-економічний механізм регулювання ринку споживчих товарів : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Тернопіль, 2008. 20 с.

13. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 254. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/254-2018-p> (дата звернення: 20.10.2019 р.).

14. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, спеціальних вагонів для перевезення зерна, обладнання для виробництва біоетанолу та електроенергії з біомаси, що закуплені у вітчизняних виробників. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 130. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/130-2017-p> (дата звернення: 20.10.2019).

15. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p> (дата звернення: 20.10.2019).

16. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (дата звернення: 20.10.2019).

17. Програма розвитку АПК. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <http://minagro.gov.ua/apk> (дата звернення: 20.10.2019).

18. Пронько Л. М., Кулик Н. М. Напрями реалізації державної підтримки аграрного сектору економіки в ринкових умовах господарювання. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1. С. 23-32.

19. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наукова доповідь / [Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

20. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.

21. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь / [Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

22. Стан фінансування програм підтримки АПК у 2019 році. Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/ua/pidtrimka/stan-finansuvannya-program-pidtrimki-apk-u-2019-roci>.

3. Kaletnik, H.M. (2015). Stratehiko-instytutsiyni zasady efektyvnosti vykorystannya potentsialu ahrarnoho sektoru ekonomiky [Strategic and institutional principles of efficiency of utilization of potential of agrarian sector of economy]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].

4. Kaletnik, H.M. & Pryshlyak, N.V. (2010). Derzhavna finansova pidtrymka sil'skohospodars'kykh tovarovyrobnykiv [State financial support for agricultural producers]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 52-55 [In Ukrainian].

5. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku [Concept of the state targeted development program]. *KMU*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248907971> [In Ukrainian].

6. Lebid, S.V. (2015). Suchasnyi stan finansovoho zabezpechennia pidpriemstv APK Vinnytskoi oblasti [The current state of financial support for the agricultural enterprises of Vinnytsia Oblast]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky*, 3, pp. 39-47 [In Ukrainian].

7. Malik, M.Y. (2016). Pidpryemnytstvo i rozvytok sil'skykh terytorii [Entrepreneurship and rural development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 97-103. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_6_12 [In Ukrainian].

8. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., & Suprun, O.M. (2017). Rozvytok pidpryemnytskoyi diyalnosti v agrarnomu sektori: makroekonomichnyi aspekt [Development of entrepreneurial activity in the agrarian sector: macroeconomic aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Seriya: Ekonomika*, 1 (2), pp. 32-37. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2017_1%282%29_6 [In Ukrainian].

9. Ofitsiyni sait Ahrarnoho soiuzu Ukrainy [Official site of the Agrarian Union of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/226/> [In Ukrainian].

10. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Vinnytskii oblasti [The official site of the Main directorate of statistics in Vinnytsia Oblast]. Retrieved from: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].

11. Ofitsiyni sait Departamentu ahropromyslovoho rozvytku obldzhadministratsii [Official site of the Department of agro-industrial development of the regional state administration]. Retrieved from: <http://www.vin.gov.ua> [In Ukrainian].

12. Popovych, T.M. (2008). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rehuliuвання rynku spozhyvchyykh tovariv [Organizational and economic mechanism of regulation of the consumer goods market]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil [In Ukrainian].

13. Pro vnesennia zmin do Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dla finansovoi pidtrymky zakhodiv v ahropromyslovomu kompleksi shliakhom zdeshevlennia kredytiv: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 07.02.2018. № 254 [On amendments to the Procedure of using the funds provided in the state budget for financial support of measures in the agro-industrial complex by way of cheaper loans: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 7.02.2018, No. 254]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254-2018-n> [In Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dla chastkovoї kompensatsii vartosti sil'skohospodarskoi tekhniki ta obladnannia, spetsialnykh vahoniv dla perevezennia zerna, obladnannia dla vyrobnytstva bioetanolu ta elektroenerhii z biomasy, shcho zakupleni u vitchyznianskykh vyrobnykiv. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 01.03.2017. № 130 [On approval of the Procedure of using the funds provided in the state budget for partial compensation of the cost of agricultural machinery and equipment, special wagons for the transportation of grain, equipment for the production of bioethanol and electricity from biomass purchased from domestic producers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.03.2017, No. 130]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/130-2017-n> [In Ukrainian].

23. Фурман І. В. Система фінансового регулювання аграрного сектору України: оцінка сучасного стану та активізація функціонування. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 5. С. 35-50.

24. Шабатура Т. С., Галицький О. М. Державне регулювання в контексті нарощення економічного потенціалу агропродовольчих підприємств України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 89-99.

25. Carl Zulauf. Agriculture improvement act of 2018: summary and perspective. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 3 (43). С. 7-16.

15. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2021 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 № 1437-r [On approval of the Concept of the state target program for development of the agricultural sector for the economy for the period up to 2021: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.12.2015, No. 1437-p.]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p> [In Ukrainian].

16. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.10.2013 № 806-r [On approval of the Strategy for the development of the agricultural sector of the economy for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 17.10.2013, No. 806-p.]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> [In Ukrainian].

17. Prohrama rozvytku APK [AIC development program]. *Information-analytical portal of AIC of Ukraine*. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/apk> [In Ukrainian].

18. Pronko, L.M. & Kulyk, N.M. (2019). Napriamy realizatsii derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru ekonomiky v rynkovykh umovakh hospodariuvannia [Areas of realization of state support of agrarian sector of economy in market conditions of management]. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 1, pp. 23-32 [In Ukrainian].

19. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid* [Development of the agricultural economy of Ukraine in 2011-2015: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

20. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., Shpykuliak, O.H., et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia* [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

21. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid* [Development of forms of economic management in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

22. Stan finansuvannia program pidtrymky APK u 2019 roci [State of financing of agribusiness support programs in 2019]. *Minagro*. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/ua/pidtrimka/stan-finansuvannia-program-pidtrimki-apk-u-2019-roci> [In Ukrainian].

23. Furman, I.V. (2017). Systema finansovoho rehuliuвання ahrarnoho sektoru Ukrainy: otsinka suchasnoho stanu ta aktyvizatsiia funktsionuvannia [System of financial regulation of the agrarian sector of Ukraine: assessment of the current state and activation of functioning]. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 5, pp. 35-50 [In Ukrainian].

24. Shabatura, T.S. & Halytskyi, O.M. (2019). Derzhavne rehuliuвання v konteksti naroshchennia ekonomichnoho potentsialu ahroprodovolchyykh pidpriemstv Ukrainy [State regulation in the context of increasing the economic potential of agri-food enterprises of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, pp. 89-99 [In Ukrainian].

25. Zulauf, C. (2019). Agriculture improvement act of 2018: summary and perspective. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 3 (43), pp. 7-16 [In English].

Furman I.V, Pronko L.M. Formation of the state support program for agricultural enterprises of Ukraine considering the world experience

The purpose of the article is to substantiate the theoretical and methodological foundations of a process of forming of the state support program for agricultural enterprises taking into account foreign experience.

Research methods. In the research process the following methods were used: analysis and synthesis (in the research process of components of state support of agrarian enterprises); monographic method (for analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists on the problems of formation of the state support program for agricultural enterprises); comparative analysis (for determination of the experience of EU member states and Ukraine on state support for agriculture); abstract and logical (for theoretical generalizations and formulation of conclusions and proposals).

Research results. The state regulation in agriculture of Ukraine, as well as the world experience in this field were investigated. Distribution of state funding in support of agricultural production was analysed. Directions of state support of the agrarian sector of Ukraine were distinguished.

Elements of scientific novelty. The issues of improving formation of the state support program for agricultural producers were further developed, as well as the experience of foreign countries on this field was methodically presented.

Practical significance. Prospects for further development of the agricultural sector, which is one of the most important in the Ukrainian economy, were characterized, and the world experience of forming the state support programs for agricultural enterprises was examined. Recommendations on the implementation of positive world experience in Ukraine were made. Tabl.: 1. Figs.: 3. Refs.: 25.

Keywords: agrarian policy; agriculture; agro-producer; state support of agrarian sector; food security; energy security; agribusiness development program.

Furman Iryna Volodymyrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: irina_furman@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9923-555X>

Pronko Liudmyla Mykolaivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, dean of the department of management and law, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

Email: pronkoL@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-5633-901X>

Фурман И.В., Пронько Л.Н. Формирование государственной программы поддержки предприятий-агропроизводителей Украины с учётом мирового опыта

Цель статьи - обосновать теоретико-методические положения процесса формирования государственной программы поддержки предприятий-агропроизводителей с учетом зарубежного опыта.

Методика исследования. Использованы такие методы, как анализа и синтеза (в процессе исследования составляющих государственной поддержки аграрных предприятий); монографический (анализ научных достижений украинских и зарубежных ученых по проблемам формирования государственной программы поддержки предприятий-агропроизводителей); сравнительного анализа (рассмотрение опыта государств-членов ЕС и Украины относительно государственной поддержки сельского хозяйства); абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов и предложений).

Результаты исследования. Исследованы государственное регулирование в сельском хозяйстве Украины, а также мировой опыт в этой сфере. Проанализировано распределение государственного финансирования на поддержку сельскохозяйственного производства. Выделены направления государственной поддержки аграрного сектора Украины.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие вопросы совершенствования формирования государственной программы поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей, а также методично представлен уже сложившийся опыт зарубежных стран по этому поводу.

Практическая значимость. Охарактеризованы перспективы дальнейшего развития аграрного сектора, что является одним из самых важных в экономике Украины, исследован мировой опыт формирования государственных программ поддержки предприятий-агропроизводителей. Внесены рекомендации по имплементации положительного мирового опыта в Украине. Табл. : 1. Илл. : 3. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: аграрная политика; сельское хозяйство; предприятие-агропроизводитель; государственная поддержка аграрного сектора; продовольственная безопасность; энергетическая безопасность; программа развития АПК.

Фурман Ирина Владимировна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: irina_furman@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9923-555X>

Пронько Людмила Николаевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, декан факультета менеджмента и права, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: pronkoL@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-5633-901X>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

Фахове рецензування: 24.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман І. В., Пронько Л. М. Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 85 — 95.

* * *

УДК 332.122

JEL Classification: R12; Z18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911096>

О.Ю. САМБОРСЬКА, Т.В. КОЛЕСНИК,
кандидати економічних наук

Оцінка сучасного стану та напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації

Мета статті – дослідити сучасний стан і особливості розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні та визначити напрями вдосконалення управлінської діяльності органів місцевого самоврядування.

Методика дослідження. У процесі дослідження тенденцій розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні використано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, порівняння, середніх величин); аналітичний та прогнозування для виділення окремих груп областей, які відрізняються чисельністю населення, соціальним та економічним зростанням, міжбюджетними трансферами.

Результати дослідження. Запропоновано нові напрями розвитку та вдосконалення процесів децентралізації. Доведено, що бюджетна децентралізація не є необхідною і достатньою умовою диференціації регіонального розвитку в Україні.

Елементи наукової новизни. Подальша реалізація напрямів розвитку об'єднаних територіальних громад дозволить максимально ефективно та швидко сформувати належний рівень організаційно-економічної роботи органів місцевого самоврядування.

Практична значущість. Запропоновано заходи щодо напрямів удосконалення засад оцінки соціально-економічних процесів, які відбуваються у розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Табл.: 2. Рис.: 4. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: децентралізація; місцеве самоврядування; громада; трансфери; інфраструктура; видатки.

Самборська Оксана Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Колесник Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: sergej.kolesnik@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2061-3184>

Постановка проблеми. Переформатування адміністративно-територіального устрою в Україні – реальність сучасних соціально-економічних перетворень, які спрямовані на досягнення позитивного ефекту в державному управлінні. Одним із пріоритетів наукової дискусії з окресленого питання вважаємо економічні оцінки сучасного стану та визначення напрямів розвитку об'єднаних територіальних громад. Така необхідність стала наслідком сучасних реалій, адже вивчення цього актуального питання поглибить дослідження проблематики управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які приділяли увагу питанням реалізації політики децентралізації влади слід виокремити, Я. Арабчук [1], Г. Возняк [3], М. Коніну, І. Луніну [6], Л. Пронько [19, 20] Н. Слободянюк [15]. Над дослідженням нормативно-правового забезпечення у сфері діяльності територіальних громад в Україні працювали такі вчені, як: Н. Гончарук, М. Кропивко [5, 17], М. Ксенофонов, Ю. Лупенко [5], С. Серьогін [13], Д. Скупченко [14], Л. Сухарська [16] та ін. Водночас залишається чимало проблем, для науково-методичного вирішення яких потрібна наукова дискусія, зокрема актуальне постійне поглиблення соціально-економічних оцінок стану проходжен-

© О.Ю. Самборська, Т.В. Колесник, 2019

ня процесів розвитку територіальних громад - на цьому зосереджена увага дослідження.

Мета статті - дослідити сучасний стан і особливості розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні та визначити напрями вдосконалення управлінської діяльності органів місцевого самоврядування.

Виклад основних результатів дослідження. Реформа місцевого самоврядування на умовах децентралізації започаткована і здійснюється для підвищення рівня демократизації моделі управління. Децентралізація влади в Україні базується на запровадженні європейських цінностей щодо розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та правом використання ресурсів, надання населенню якісних адміністративних послуг, що дасть можливість сформувати сучасну систему місцевого самоврядування, підвищити рівень економічного та соціального розвитку території [18].

Указом Президента України «Про першочергові заходи розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» визначено розвиток місцевого самоврядування як один із пріоритетних напрямів розвитку держави. Надалі Верховною Радою України було затверджено Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [10], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8], зміни до Бюджетного кодексу України [2] та Податкового кодексу України [7] щодо фінансової децентралізації.

Основними заходами проведення реформи визначено: розроблення концептуальних засад реформування у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, удосконалення нормативно-законодавчого забезпечення реформи, посилення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, проведення роз'яснювальної роботи, надання консультаційних послуг територіальним громадам [19].

У квітні 2017 р. Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» [9], яким передбачено 100% об'єднання місцевих рад базового рівня у спроможні територіальні громади до 2020 р.

Реформа проведення децентралізації отримала суттєву підтримку громадськості України, особливо в регіонах, які є лідерами у створенні спроможних об'єднаних територіальних громад (рис. 1).

Відбулося об'єднання територіальних громад у 2019 р. - 936 од., або 5,9 % порівняно з 2015 р. Своє волевиявлення до об'єднання показали сільські громади у 2017 р. в кількості 665 од. - збільшення у 1,8 раза порівняно з 2016 р.

На сьогодні повноваження органів ОТГ доволі широкі: від розробки стратегії розвитку до організації благоустрою сіл і селищ, які входять до їхнього складу.

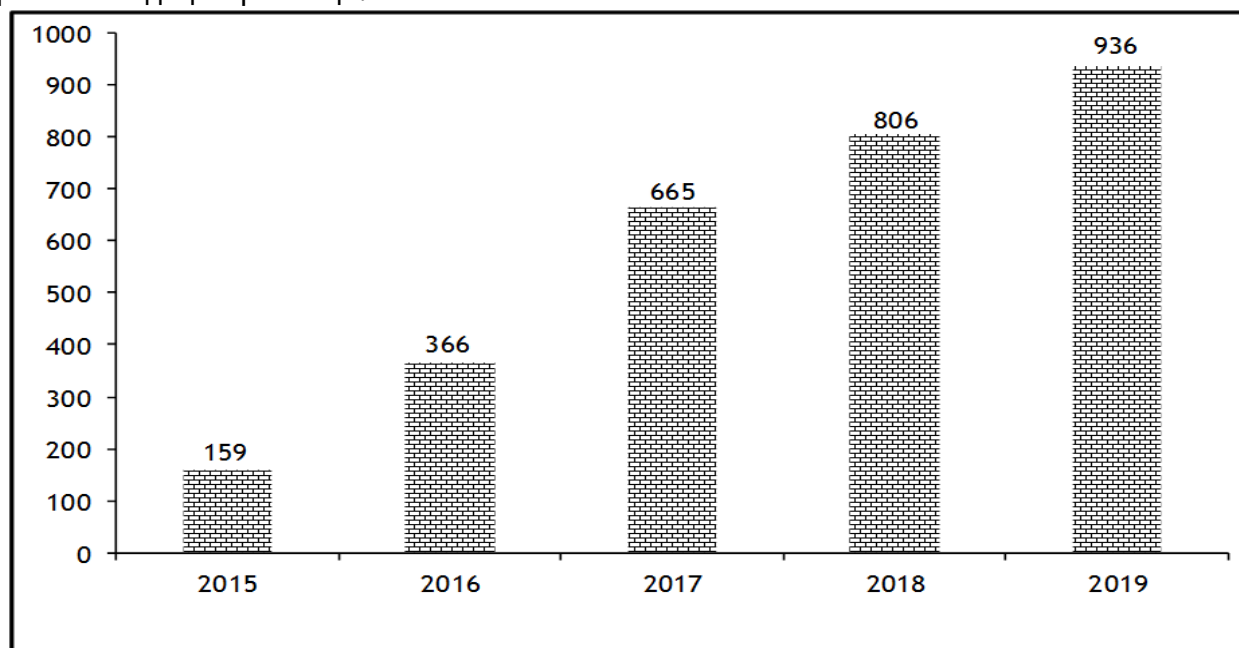


Рис. 1. Формування об'єднаних територіальних громад в Україні, 2015-2019 рр.

Джерело: [22].

Зокрема рада затверджує бюджет ОТГ; утворює виконавчий комітет; встановлює місцеві податки і збори; визначає, яким буде соціально-економічний і культурний розвиток. Виконавчий комітет своєю чергою забезпечує виконання бюджету ОТГ; координує діяльність відділів, управлінь, комунальних підприємств, установ та організацій; має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь та їхніх посадових осіб тощо.

Зрозуміло, що розвиток ОТГ повинен узгоджуватися із загальною стратегією розвитку відповідної області для формування потужних конкурентоспроможних регіонів і вирівнювання регіонів у межах країни. На практиці ОТГ, які вписують свій розвиток у регіональні стратегії, мають змогу отримати фінансування з обласних бюджетів під програми регіонального розвитку [24].

Станом на 10.08.2019 р. в Україні сформовано 936 об'єднаних територіальних громади (ОТГ), з яких 55 очікують рішення ЦВК про призначення на їх території перших місцевих виборів. До загальної кількості об'єднаних територіальних громад входять ті, що утворилися з центрами у містах обласного значення - 75 територіальних громад приєдналися до 34 міст обласного значення. Ще 6 міст розпочали процедури приєднання довоколишніх громад [22].

Формування та розвиток територіальних громад відбувається за участі жителів, які проживають на цих територіях. Державна статистика України наводить чисельність проживаючих на території областей - 42 195 296 осіб станом на 01 лютого 2018 р. Динаміка кількості населення в об'єднаних територіальних громадах за 2015-2019 рр. наведена на рис. 2.

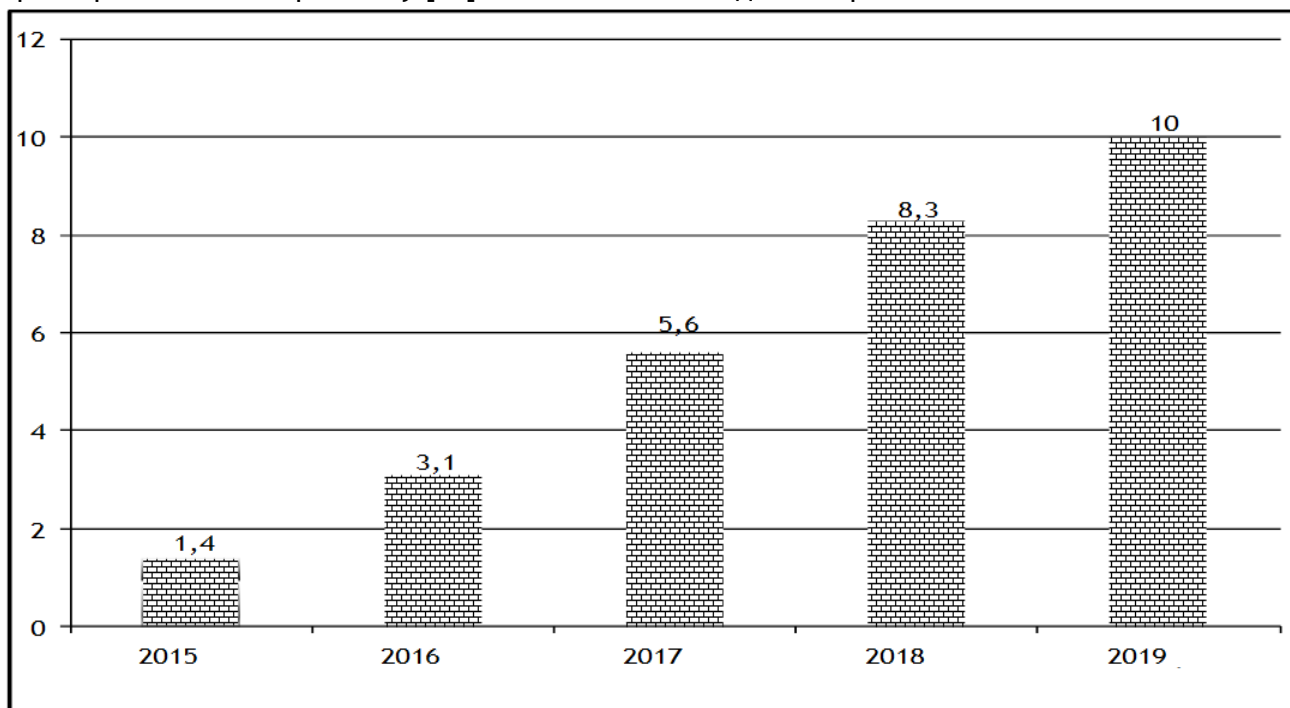


Рис. 2. Кількість жителів в об'єднаних територіальних громадах України у 2015-2019 рр., млн осіб

Джерело: [23].

За декілька років відбулися істотні зміни у чисельності осіб, що проживають на територіях об'єднаних громад. Право, а також бажання об'єднуватися в ОТГ виявили 10 млн осіб у 2019 р., що становить 4,2 % від загальної чисельності населення України (2018 р.) [12]. За період 2015-2019 рр. збільшення осіб, які здійснили вільне волевиявлення щодо об'єднання, становило 8,6 млн, або 7, 2 %.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (нині Міністерство розвитку громад та територій України) виокремило області, які стали лідерами у формуванні територіальних громад (табл. 1).

1. Рейтинг областей щодо формування об'єднаних територіальних громад

Область	Загальний рейтинг	Рейтинг областей щодо формування спроможних громад					
		Кількість населення ОТГ, тис. осіб	Площа	Кількість територіальних громад, що не об'єдналися	Кількість районів, не охоплених об'єднанням, приєднанням	Міст обласного значення, в яких відбулося приєднання	Перспективні плани
Житомирська	1	5	2	1	1	3	4
Чернігівська	2	4	4	3	1	1	6
Дніпропетровська	3	2	3	5	1	8	1
Запорізька	4	3	1	2	1	6	1
Хмельницька	5	9	5	4	8	4	1
Волинська	6	10	6	6	1	11	1
Сумська	7	8	11	11	3	2	2
Чернівецька	8	13	9	9	7	1	10
Донецька	9	1	12	12	17	1	1
Тернопільська	10	16	8	8	4	10	5
Миколаївська	11	7	7	10	9	1	11
Луганська	12	6	10	7	11	6	1
Івано-Франківська	13	20	15	17	5	11	7
Харківська	14	11	20	21	19	7	1
Рівненська	15	23	18	16	10	5	1
Полтавська	16	12	16	15	6	4	8
Херсонська	17	17	14	14	14	1	9
Черкаська	18	15	13	13	2	7	14
Одеська	19	14	17	18	16	9	16
Львівська	20	14	19	19	12	11	12
Київська	21	19	22	20	15	4	15
Вінницька	22	22	23	22	13	4	13
Кіровоградська	23	18	21	23	18	11	3
Закарпатська	24	24	24	24	20	11	17

Джерело: [22].

Серед лідерів Житомирська, Чернігівська, Дніпропетровська, Запорізька та Хмельницька області. Найнижчі місця рейтингу посідають Закарпатська, Кіровоградська, Вінницька, Київська, Львівська області.

Кількість районів, де не створено жодної ОТГ, має позитивну тенденцію до зменшення і становить 123 райони. Найбільше їх у Харківській області - 10; Одеській - 16; Кіровоградській - 18; Київській - 15; Закарпатській - 20; Вінницькій - 13, Донецькій - 17 та Херсонській областях - 14 районів.

До переваг об'єднаних територіальних громад віднесень створення на їх території центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів), які забезпечують комфортні умови та доступність таких громадянам (рис. 3).

Отже, протягом аналізованого періоду кількість ЦНАПів збільшується і у 2019 р. досягла 796 од., що є позитивним результатом: порівняно з базисним роком темп зміни - 25 %.

У 2019 р. прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом мають 806 об'єднаних територіальних громад, або 86,1% (з урахуванням 24 міст обласного значення, в яких відбулося приєднання). За перше півріччя 2019 р. доходи загального фонду ОТГ (без урахування надходжень із державного бюджету) склали 17,6 млрд грн, або 13,7% від загального обсягу доходів усіх місцевих бюджетів України (табл. 2).

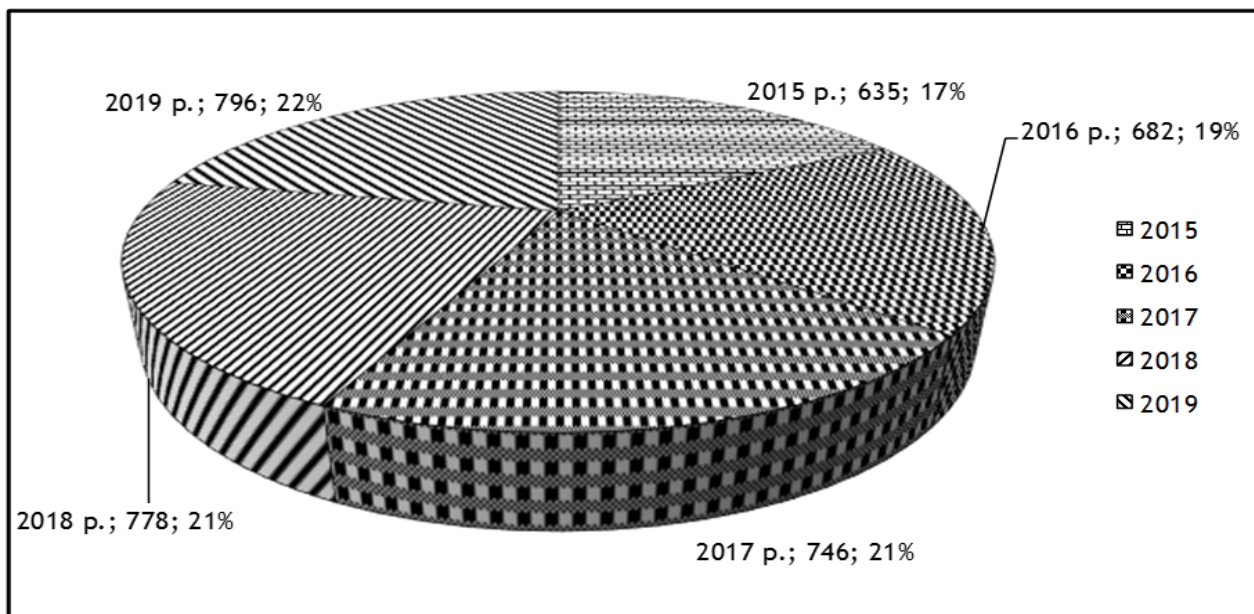


Рис. 3. Кількість центрів надання адміністративних послуг в об'єднаних територіальних громадах, 2015-2019 рр.

Джерело: [23].

2. Структура доходів загального фонду місцевих бюджетів у першому півріччі 2019 р.

Найменування платежів	Надходження за перше півріччя 2019 р.	665 ОТГ, утворених у 2015-2017 рр. (5620,7 тис. осіб)				141 ОТГ, утворена у 2018 р. (у т.ч. 24 міста обласного значення, в яких відбулося приєднання (2694,6 тис. осіб)
		Надходження		Відхилення		Надходження за I-й квартал 2019 року
		перше півріччя 2018 р. (тис. грн)	перше півріччя 2019 р. (тис. грн)	+/-	%	
Податок на доходи фізичних осіб	10303,6	5214,3	6160,8	946,5	118,2	4142,8
Акцизний податок (усього)	1198,1	713,3	715,6	2,3	100,3	482,4
У т.ч. акцизний податок з палива	816,1	568,0	552,9	-15,1	97,3	263,2
Місцеві податки і збори (усього)	5337,1	2752,8	3372,2	619,4	122,5	1964,9
У тому числі:						
плата за землю	2415,5	1266,2	1966,0	699,9	155,3	449,5
єдиний податок	2561,4	1318,0	1535,7	217,7	116,5	1025,8
нерухоме майно	334,3	155,8	205,7	49,9	132,0	128,6
Плата за надання адміністративних послуг	203,9	112,7	118,9	6,2	105,5	85,0
Усього	17 587,0	9 021,5	10 705,5	1 684,0	118,7	6 881,5

Джерело: [22].

У загальній структурі доходів загального фонду питома вага податку на доходи фізичних осіб становить 17,0%, із показником

надходження 6 млрд грн. Крім цього, надійшло: плати за землю - 2 млрд грн, єди-

ного податку - 1,5 млрд грн, податку на нерухоме майно -205 млн гривень.

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів у січні-червні 2019 р. склав 261,5 млрд грн, що на 10,1 млрд грн менше від обсягу видатків, здійснених за аналогічний період 2018 р. Із зазначеної суми на видатки загального фонду в поточному році припадало 225,8 млрд грн, що на 13,9 млрд грн менше минулорічного (рис. 4).

У структурі видатків місцевих бюджетів переважають видатки на оплату праці та нарахування на заробітну плату (36 %), видатки на соціальне забезпечення (20%) та інші поточні видатки (18,5 %).

Із загального фонду бюджетів ОТГ, в яких зареєстровано майже 2% населення України, профінансовано видатків на суму 28,6 млрд грн (або 11 % загальної суми видатків усіх місцевих бюджетів України), у тому числі: на зарплату з нарахуваннями спрямовано 18,5 млрд грн (64,7% від усієї

суми видатків); на оплату комунальних послуг та енергоносіїв - 9,9 млрд грн (6,0%) [22].

Одним із напрямів посилення ефективності фінансового регулювання як на державному, так і на регіональному рівнях є запровадження системи фінансового контролінгу, завдання якого, на нашу думку, доцільно звести до визначення потреби відповідних інституційних одиниць у фінансовій інформації; удосконалення аналітичних засад фінансової політики; координації процесу планування, прогнозування, контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів регіону; порівняння планових і фактичних показників виконання загального та спеціального фондів; визначення альтернатив ухвалення управлінських рішень щодо використання фінансових ресурсів [1]. Основні видатки місцевих бюджетів за перше півріччя 2019 р. (загальний, спеціальний фонд) представлено на рис. 4.

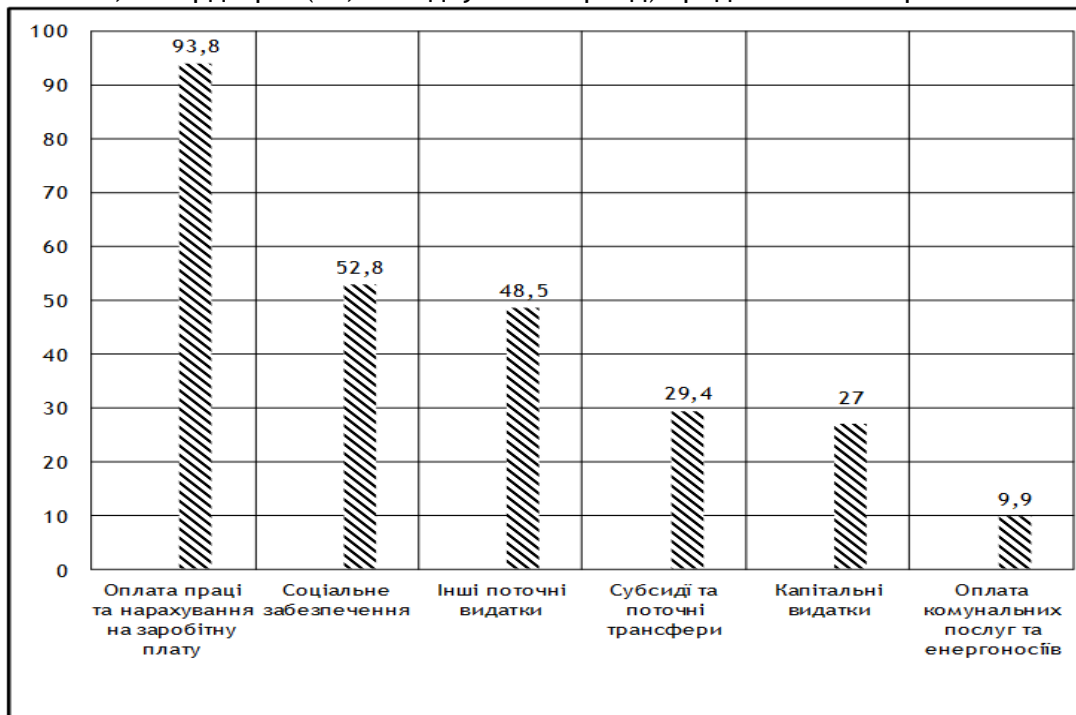


Рис. 4. Структура видатків місцевих бюджетів за перше півріччя 2019 р. (загальний та спеціальний фонд), млрд грн

Джерело: [23].

Протягом січня-червня 2019 р. місцеві бюджети отримали з державного бюджету трансфертів на загальну суму 136,1 млрд грн, зокрема:

- базова дотація - 5,2 млрд грн (3,8 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);

- медична субвенція - 27,7 млрд грн (20,4 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);

- освітня субвенція - 42,1 млрд грн (30,9 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);

- субвенції на соціальний захист населення - 48,7 млрд грн (35,8 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);

- субвенція на формування інфраструктури ОТГ - 0,7 млрд грн (0,5 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);
- субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій - 2,0 млрд грн (1,5 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів);
- субвенція на утримання доріг - 6,6 млрд грн (4,8 % від обсягу отриманих місцевими бюджетами трансфертів) [22].

Отже, передача видаткових повноважень регіонам та право самостійного встановлення місцевих податків вигідна, насамперед, регіонам із високим рівнем доходів, а це означає, що можливості надавати суспільні послуги в «багатих регіонах» і надалі будуть вищими, аніж у «бідних регіонах», тобто економічно потужні регіони ставатимуть сильнішими. По-іншому, бюджетна децентралізація не є необхідною і достатньою умовою диференціації регіонального розвитку [3].

Серед очікуваних результатів реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні розрізняють: посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, провадження їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської Хартії місцевого самоврядування; доступність публіч-

них послуг, підвищення їх якості; впровадження механізму здійснення місцевими держадміністраціями та населенням контролю за наданням органами місцевого самоврядування, територіальними органами центральних органів виконавчої влади публічних послуг; запровадження стандартів (нормативів) якості публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості; створення сприятливих правових умов для максимального широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень [13].

Висновки. Оцінки сучасного стану та загальні характеристики напрямів розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні в умовах становлення механізму децентралізації показали, що: залежно від типу громади, пріоритетним напрямом їх розвитку має стати системне сприяння зростанню доходів громадян, пошук альтернативних способів підвищення зайнятості населення, а також поліпшення умов соціального захисту. Поряд із цим пріоритетним завданням місцевого самоврядування повинно бути організаційно-економічне і практичне сприяння раціональному використанню ресурсів та активів, зокрема землі, інфраструктури, об'єктів комунальної власності тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Арабчук Я. І. Фінансова децентралізація - основна складова спроможної громади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_20.
2. Бюджетний кодекс України № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Возняк Г. В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 253-257.
4. Гройсман В.Б. *Ukraynia-nini-blizka-do-vtilennya-khartiy-mistseвого-samovryaduvannya from*. 2017. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/15100373>.
5. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади: монографія / [Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф., Малік М.Й. та ін.] ; за ред. М.Ф. Кропивка, В. В. Россихи. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2015. С. 482.
6. Луніна І. О. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2016. 70 с.
7. Податковий кодекс України № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02. 2015 року №157-VIII/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
9. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р. /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>.

References

1. Arabchuk, Ya.I. (2016). Finansova decentralizacia - osnovna skladova spromozno' gromadu [Financial decentralization is the main component of a prosperous community]. *Teoriya i practica derzavnogo upravlinia i misceвого samovryaduvania*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_20 [In Ukrainian].
2. Budzhetnyy kodeks Ukraine № 2456-VI [Budget Code of Ukraine, No. 2456-VI]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [In Ukrainian].
3. Vozniak, H.V. (2015). Perevagu ta ruzuku budzhetnoy decentralizacia: teoretuko-metodologicni aspect [Advantages and risks of budgetary decentralization: theoretical and methodological aspects]. *Problemy ekonomiky*, 2, pp. 253-257 [In Ukrainian].
4. Groysman, V.B. (n.d.). Ukraynia nini blizka do vtilennya khartiy mistseвого samovryaduvannya [Ukraine is now close to implementing local self-government charters]. *UNN*. Retrieved from: <https://www.unn.com.ua/uk/news/15100373> [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F., Malik, M.Y., et al. (2015). *Integratsia ta samoorganization agrarnogo biznesu v umovah detsentralizatsii vlady: monohrafia* [Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power: monograph]. M.F. Kropyvko, & V.V. Rossokha (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Lunina, I. (2016). Rozvutok bydzetnoi decentralization v Ukraine NAN Ukraine [Development of budget decentralization in Ukraine]. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky ta prohozuvannia NAN Ukrainy" [In Ukrainian].
7. Podatkovuy kodeks Ukraine № 2755-VI [Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> [In Ukrainian].

10. Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014. № 333 - р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
12. Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 64-72.
13. Серьогін С. М., Гончарук Н. Т. Теоретичні засади та основні напрями реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного права*. 2015. № 4. С. 111-120.
14. Скупченко Д. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2. С. 1-7.
15. Слободянюк Н. О., Коніна М. О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 611-616.
16. Сухарська Л. В. Правове регулювання фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні в умовах бюджетної децентралізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. № 3. С. 144-151.
17. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: монографія / [Саблук П. Т., Кропивко М. Ф., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивки. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. С. 450.
18. Фінансова децентралізація: результати та перспективи. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/8342>.
19. Pronko L., Kolesnyk T. Decentralization of public and local authorities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Volume 2, Number 1. Riga: Baltic Publishing. 2016. P. 96-101.
20. Pronko L., Kolesnik T., Samborska O. Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralization in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4, N 2. Riga: Publishing House. P 184-190.
21. The Constitution of Ukraine. 28.06.1996. URL: http://zakon.rada.gov.ua_
22. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11417>.
23. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11425>.
24. URL: <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne>.

8. Pro dobrovilne obyednanya teretorialnuh gromad: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 roku №157-VIII [On voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine dated 05.02.2015, No. 157-VIII]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [In Ukrainian].
9. Pro zatverdgenya seredno strokovogo planu prioritetnuh diy uryadu do 2020 ta plan prioritetnuh diy uryadu na 2017 rik: Rozporядgenya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.04.2017 №275-p [On approval of a mid-term plan on priority actions of the Government until 2020 and a plan of priority actions of the Government for 2017: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.04.2017, No. 275-p]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80> [In Ukrainian].
10. Pro koncepciyu reformyvania misceвого samovryadyvania ta teretorial'noyi organizaciyi vladu v Ukraini: Rozporadzena Kabinetu ministriv Ukrainy 01/04/2014 333-p [On the Concept of reforming local self-government and territorial organization of government in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.04.2014, 333-r]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> [In Ukrainian].
11. Pro strategiyu stalogo rozvutku Ukraine-2020: Ukaz prezidenta Ukraine 12/01/2015 № 5/2015 [On the sustainable development strategy "Ukraine 2020": Presidential Decree dated 12.01.2015, No. 5/2015]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [In Ukrainian].
12. Samborska, O.Yu. (2019). Ludskuy capital yak factor ekonomichnogo zrostantia [Human capital as a factor of economic growth]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 64-72 [In Ukrainian].
13. Serohin, S.M. & Honcharuk, N.T. (2015). Teoretichni zasady ta osnovni napryamy reformyvania misceвого samovryadyvania i decentralizaciyi vladu v Ukraini [Theoretical foundations and main directions of reforming local self-government and decentralization of power in Ukraine]. *Aspektu publichnogo prava*, 4, pp. 111-120 [In Ukrainian].
14. Skypchenko, D.O. (2017). Normativno pravove zabezpechenya rozvutky teretorial'n'a gromad v Ukraini [Legal and regulatory support for the development of territorial communities in Ukraine]. *Teoria ta praktuka derzavnogo upravlinia*, 2, pp. 1-7 [In Ukrainian].
15. Slobodaniuk, N.O. & Konina, M.O. (2016). Problemu reformuvania doxidno chastunu micevux bydzetiv v umovax finansovoi decentralizaci [Problems of formation of the revenue part of local budgets in the conditions of financial decentralization]. *Economica i syspilstvo*, 2, pp. 611-616 [In Ukrainian].
16. Sykharska, L.V. (2016). Pravove rehylyvanie finansovogo zabezpechenya rozvutky teretorialnuh gromad v Ukraini v umovax bydzetnoi decentralizatsii [Legal regulation of financial support for the development of territorial communities in Ukraine under conditions of budgetary decentralization]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 3, pp. 144-151 [In Ukrainian].
17. Sabluk, P.T., Kropyvko, M.F., Bulavka, O.H., et al. (2011). *Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii: monohrafiia [Management of integrated development of agro-industrial production and rural areas: monograph]*. P.T. Sabluk & M.F. Kropyvko (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
18. Finansova detsentralizatsiia: rezultaty ta perspektyvy [Financial decentralization: results and prospects]. (2018). *Decentralization*. Retrieved from: <http://decentralization.gov.ua/news/8342> [In Ukrainian].
19. Pronko, L. & Kolesnyk, T. (2016). Decentralization of public and local authorities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 2, No. 1, pp. 96-101 [In English].
20. Pronko, L., Kolesnyk, T., & Samborska, O. (n.d.). Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralization in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 4, No. 2, pp. 184-190 [In English].
21. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996). *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

22. Eksperty proanalizovali vykonannya mistsevykh biudzhetiv za pershe pivrichchia 2019 roku [Experts have analysed the implementation of local budgets for the first half of 2019]. (2018). *Decentralization*. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/11417> [In Ukrainian].
23. "Poky odni hromady dumaiut, chy varto... OTH pozhynaiut plody reform", - Viacheslav Nehoda prokomentuvav Monitorynh detsentralizatsii ["While some communities think it is worth it ... UTCs are reaping the benefits of reform", - Vyacheslav Nehoda commented on the decentralization monitoring]. (2019). *Decentralization*. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/news/11425> [In Ukrainian].
24. Detsentralizatsiia: korotko pro holovne [Decentralization: briefly the main things]. (2019). *Cost.Ua*. Retrieved from: <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne> [In Ukrainian].

Samborska O.Yu, Kolesnyk T.V. Assessment of the current state and directions of the development of united territorial communities in terms of decentralization

The purpose of the article is to study the current state and features of the development of united territorial communities in Ukraine and to improve the work of local self-government bodies.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: systematic approach and economic and statistical methods, namely graphical, comparison, method of averages (for the research process of development trends of united territorial communities in Ukraine); analytical and forecasting (for identifying specific groups of areas that are different in population, social and economic growth, intergovernmental transfers).

Research results. New directions for the development and improvement of the decentralization reform were proposed. It has been proved that budget decentralization is not a necessary and sufficient condition for differentiation of regional development in Ukraine. State policy on local self-government is based on interests of residents of territorial communities and provides for the transfer of a large part of powers, resources and responsibilities from local authorities to local self-government bodies.

Elements of scientific novelty. Further implementation of the directions for the development of united territorial communities will allow to form a proper level of work of local self-government bodies as effectively and quickly as possible.

Practical significance. The system of decentralization measures in Ukraine was improved. The substantiated proposals will help to increase the socio-economic development of united territorial communities in Ukraine. As a result of the research, it has been solved an important scientific problem, which consists of the development of possible ways for reforming and improving the system of public administration by introducing decentralization of power in Ukraine. Tabl.: 2. Figs.: 4. Refs.: 24.

Keywords: decentralization; local self-government; society; transfers; infrastructure; expenses.

Samborska Oksana Yuriivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Kolesnyk Tetiana Vasylivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: sergej.kolesnik@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2061-3184>

Самборская О.Ю., Колесник Т.В. Оценка современного состояния и направления развития объединённых территориальных общин в условиях децентрализации

Цель статьи - исследовать современное состояние и особенности развития объединённых территориальных общин в Украине и определить направления совершенствования управленческой деятельности органов местного самоуправления.

Методика исследования. В процессе исследования тенденций развития объединённых территориальных общин (ОТО) в Украине использован системный подход и экономико-статистические методы (графический, сравнения, средних величин); аналитический и прогнозирования для выделения отдельных групп областей, отличающихся численностью населения, социальным и экономическим ростом, межбюджетными трансферами.

Результаты исследования. Предложены новые направления развития и совершенствования процессов децентрализации. Доказано, что бюджетная децентрализация не является необходимым и достаточным условием дифференциации регионального развития в Украине.

Элементы научной новизны. Дальнейшая реализация направлений развития объединённых территориальных общин позволит максимально эффективно и быстро сформировать надлежащий уровень организационно-экономической работы органов местного самоуправления.

Практическая значимость. Предложены меры относительно направлений совершенствования основ оценки социально-экономических процессов, происходящих в развитии объединённых территориальных общин в Украине. Табл.: 2. Илл.: 4. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: децентрализация; местное самоуправление; община; трансферы; инфраструктура; расходы.

Самборская Оксана Юрьевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Колесник Татьяна Васильевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)
E-mail: sergej.kolesnik@gmail.com
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2061-3184>

Стаття надійшла до редакції 17.08.2019 р.

Фахове рецензування: 03.09.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Самборська О. Ю., Колесник Т. В. Оцінка сучасного стану та напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 96 – 105.

*

УДК 338.436

JEL Classification: Q13; Q56; Q41

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911105>

Я.В. ГОНТАРУК

Перспективи розвитку енергозабезпечуючих кооперативів на селі

Мета статті – розглянути перспективи створення енергозабезпечуючих кооперативів із надання послуг з переробки соломи на пелети для потреб домогосподарств, а також перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи, як аналіз і синтез (у процесі дослідження складових державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), монографічний (аналіз наукових здобутків українських й іноземних учених щодо проблем розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), абстрактно-логічний аналіз (теоретичні узагальнення та формулювання висновків і пропозицій за результатами проведеного дослідження).

Результати дослідження. Висвітлено проблеми і перспективи розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів та напрями їх розвитку в Україні. Проаналізовано позитивний досвід державної підтримки обслуговуючої кооперації на прикладі «Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016-2020 роки» Вінницького регіону.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку варіанти інтеграції господарств населення в більш укрупнені господарські форми. Аргументовано пріоритетність розвитку енергозабезпечуючої кооперації в сільському господарстві, спрямованої на посилення енергонезалежності держави та розвитку альтернативних джерел енергії. Обґрунтовано економічну доцільність створення енергозабезпечуючих кооперативів.

Практична значущість. Вмотивовано перспективи створення кооперативів щодо надання послуг з переробки соломи для енергетичних потреб агропідприємств та сільського населення. Вказано перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів у межах України. Табл.: 5. Рис.: 1. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: енергозабезпечуючий кооператив; сільське господарство; сільськогосподарський обслуговуючий кооператив; фермерське господарство; особисте селянське господарство; державна підтримка.

Гонтарук Ярослав Вікторович - викладач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Пирогова, 3)

E-mail: e050122015@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформаційних перетворень у сферах економічної, соціальної, суспільної і політичної діяльності важливе значення має кооперативний рух, який можливий у формі різних кооперативних об'єднань і організа-

цій. В аграрному секторі економіки обслуговуючій кооперації належить пріоритетне значення серед інших видів кооперації в Україні, що на сучасному етапі підтримує та сприяє становленню ринкових відносин на селі.

Об'єднуючись в обслуговуючі кооперативи, сільськогосподарські виробники отримують можливість ефективніше працювати

© Я.В. Гонтарук, 2019

Колесник Татьяна Васильевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)
E-mail: sergej.kolesnik@gmail.com
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-2061-3184>

Стаття надійшла до редакції 17.08.2019 р.

Фахове рецензування: 03.09.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Самборська О. Ю., Колесник Т. В. Оцінка сучасного стану та напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 96 – 105.

*

УДК 338.436

JEL Classification: Q13; Q56; Q41

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911105>

Я.В. ГОНТАРУК

Перспективи розвитку енергозабезпечуючих кооперативів на селі

Мета статті – розглянути перспективи створення енергозабезпечуючих кооперативів із надання послуг з переробки соломи на пелети для потреб домогосподарств, а також перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи, як аналіз і синтез (у процесі дослідження складових державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), монографічний (аналіз наукових здобутків українських й іноземних учених щодо проблем розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), абстрактно-логічний аналіз (теоретичні узагальнення та формулювання висновків і пропозицій за результатами проведеного дослідження).

Результати дослідження. Висвітлено проблеми і перспективи розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів та напрями їх розвитку в Україні. Проаналізовано позитивний досвід державної підтримки обслуговуючої кооперації на прикладі «Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016-2020 роки» Вінницького регіону.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку варіанти інтеграції господарств населення в більш укрупнені господарські форми. Аргументовано пріоритетність розвитку енергозабезпечуючої кооперації в сільському господарстві, спрямованої на посилення енергонезалежності держави та розвитку альтернативних джерел енергії. Обґрунтовано економічну доцільність створення енергозабезпечуючих кооперативів.

Практична значущість. Вмотивовано перспективи створення кооперативів щодо надання послуг з переробки соломи для енергетичних потреб агропідприємств та сільського населення. Вказано перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів у межах України. Табл.: 5. Рис.: 1. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: енергозабезпечуючий кооператив; сільське господарство; сільськогосподарський обслуговуючий кооператив; фермерське господарство; особисте селянське господарство; державна підтримка.

Гонтарук Ярослав Вікторович - викладач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Пирогова, 3)

E-mail: e050122015@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

Постановка проблеми. В сучасних умовах трансформаційних перетворень у сферах економічної, соціальної, суспільної і політичної діяльності важливе значення має кооперативний рух, який можливий у формі різних кооперативних об'єднань і організа-

цій. В аграрному секторі економіки обслуговуючій кооперації належить пріоритетне значення серед інших видів кооперації в Україні, що на сучасному етапі підтримує та сприяє становленню ринкових відносин на селі.

Об'єднуючись в обслуговуючі кооперативи, сільськогосподарські виробники отримують можливість ефективніше працювати

© Я.В. Гонтарук, 2019

за умови взаємної допомоги один одному. При цьому вагомим чинником виступає державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, яка збільшує їхні фінансові можливості для діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти і прикладні питання сільськогосподарської кооперації є предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких: А.М. Галайко [2], І.В. Гончарук [3], Г.М. Калетнік [7], Р.В. Логоша [9], Ю.О. Лупенко [17, 18], М.Й. Малік [16-18], О.Г. Шпикуляк [16, 19] та ін. Однак ряд питань щодо функціонування та подальшого розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на сьогодні ще залишаються невирішеними.

Мета статті - розглянути перспективи створення енергозабезпечуючих кооперативів із надання послуг з переробки соломи на пелети для потреб домогосподарств, а також перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергозабезпечуючих кооперативів.

Виклад основних результатів дослідження. Процеси інтеграції й кооперації на

селі нині відбуваються з певними труднощами. Звичайно, Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» створив передумови для становлення і розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України, проте не було передбачено пільгових умов для кооперативного руху [13].

Кооперація в дії сприятиме розвитку вертикальних зв'язків аграрних виробників сільськогосподарської продукції з підгалузями її подальшої переробки.

При проектуванні кооперативів доцільно застосовувати методології інституціоналізму для аналізу структури і розробки комплексних та специфічних індикаторів оцінки стану розвитку підприємництва в аграрному секторі, засад формування й визначення перспективи функціонування підприємств за інституційною структурою їх позиціонування зважаючи на інституційний статус, розміри, соціально-економічні результати тощо [16].

Види діяльності, які кооперативи можуть здійснювати в аграрному секторі економіки, досить різні (рис.).



Види кооперації в аграрному секторі економіки

Джерело: Сформовано автором.

Станом на 1.01.2019 р. загальна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів становила 1286, що на 264 од. перевищує показник 2014 р. Більшість із зареєстрованих і діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів багатфункціональні, тобто проводять більше одного виду діяльності [1].

Із 95 кооперативів Вінницької області найбільшу частку становлять молочарські - 42, плодоовочеві - 6, з обробітку землі та збирання врожаю - 6, інші - 41. Проте із 95 зареєстрованих кооперативів лише 38 діючих, або 36,1 % від загальної кількості зареєстрованих [10].

Подальший розвиток кооперації на селі можливий за рахунок створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які включатимуть: фінансову участь у створенні таких підприємств держави в особі сільських рад, учасників кооперативів та потенційних інвесторів; удосконалення з цього питання законодавства; юридичний супровід та консультаційна підтримка майбутніх учасників кооперативів органами місцевої влади (сільські, селищні ради).

Основні завдання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів наступні:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, здійснення окремих технологічних операцій, проведення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції;
- сприяння формуванню на кооперативних засадах елементів інфраструктури аграрного ринку - агроторгових домів, заготівельних пунктів, оптових продовольчих та овочевих ринків;
- розвиток і підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зростання розміру доходів та рівня життя сільських жителів;
- створення додаткових робочих місць у сільській місцевості.

За приклад розвитку обслуговуючої кооперації в сільських територіях варто розглянути прийняту у Вінницькому регіоні «Програму розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016-2020». Програма спрямована на підтримку та розвиток особистих селянських господарств у регіоні, фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як рівноправних форм господарювання в сільській місцевості в умовах сьогодення, закріплення позитивних тенденцій у їх діяльності. Передбачається подальший розвиток в області інфраструктури аграрного ринку регіону, дорадництва та сільського зеленого туризму [12]. Також слід взяти до уваги напрацювання в межах стратегічного розвитку кооперації та підприємництва в аграрному секторі з урахуванням стратегічних напрямів розвитку кооперації в сільському господарстві [17] та з урахуванням ін-

дикатора оцінки кооперації малих аграрних підприємств, який характеризує аспекти мотивації малих підприємницьких структур до кооперування задля спільного ведення виробничої та обслуговуючої діяльності [18].

Розвиток кооперативів на селі можливо здійснювати для надання послуг з виробництва пелет із соломи шляхом створення енергозабезпечуючих кооперативів.

Позитивний досвід функціонування такого виду кооперації існує в Німеччині, де однією з перших причин, що вплинула на створення енергозабезпечуючого кооперативу, стала відмова великих міських енергетичних компаній, які володіли мережами, провести світло і тепло в сільську місцевість та створити там нові мережі. Тому для забезпечення себе енергією люди почали об'єднуватися в енергозабезпечуючі кооперативи громадян (нім. – *Bürgerenergiegenossenschaften*) та комунальні кооперативи (нім. – *Kommunale Energiegenossenschaften*) створювали свої власні енергетичні мережі [19, с. 92]. На жаль, сьогодні практики такої кооперації в Україні відсутні, проте перспективи обнадійливі, що підтверджує розвиток промислового виробництва пелет в Україні.

Енергозабезпечуючий кооператив здійснює діяльність на ринку, що перебуває у стані природної монополії, та суміжних ринках, тому законом мають бути врегульовані особливості його функціонування.

Наразі правове регулювання у сфері функціонування енергозабезпечуючих кооперативів здійснюється законами «Про кооперацію» та «Про споживчу кооперацію», «Про електроенергетику», «Про теплопостачання», «Про засади функціонування ринку електричної енергії», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг». Необхідне прийняття Закону України «Про енергетичну кооперацію», в якому має бути визначено зміст поняття «енергозабезпечуючий кооператив» та його правовий статус, особливості господарської діяльності кооперативу та засоби державного регулювання.

Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» передбачає, що до 2025 р. здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забез-

печено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС [6].

Використання вітчизняних науково-технічних і технологічних досягнень із максимальним залученням місцевої складової також сприятиме інноваційному розвитку економіки, науково-освітнього потенціалу,

підвищенню рівня зайнятості населення, зниженню залежності від імпорту ресурсів тощо.

Ключовою кількісною та якісною характеристикою Енергетичної стратегії України слугує структура загального первинного постачання енергії (табл. 1).

1. Структура загального первинного постачання енергії України, %

Джерела первинного постачання енергії	2015 р. (фактично)	2020 р. (прогноз)	2025 р. (прогноз)	2030 р. (прогноз)	2035 р. (прогноз)
Вугілля	30	22	16,1	14,3	12,5
Природний газ	28,9	29,3	31	30,8	30,2
Нафтопродукти	11,6	11,5	9,2	8,2	7,3
Атомна енергія	25,5	29,3	32,2	29,7	25,0
Біомаса, біопаливо та відходи	2,2	4,9	6,9	8,8	11,5
Сонячна та вітрова енергія	0,1	1,2	2,4	5,5	10,4
ГЕС	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0
Термальна енергія	0,6	0,6	1,1	1,6	2,1
Усього	100	100	100	100	100
У т.ч. викопні ресурси	96	92	88	83	75
У т.ч. відновлювані ресурси	4	8	12	17	25

Джерело: [6].

Для формування структури загального первинного постачання енергії використовувались економіко-математичні моделі, узагальнені експертні оцінки, а також орієнтовні показники, яких Україна має досягти відповідно до своїх міжнародних зобов'язань у сферах розвитку ВДЕ та зміни клімату [6].

На перспективу, частка сектору електроенергетичної галузі, який використовує тверду біомасу та біогаз як енергоресурс, зростатиме, що зумовлюватиметься як відносною сталістю виробництва (за наявності ресурсної бази), так і тенденцією до формування локальних генеруючих потужностей (див. табл. 1). Перевага віддаватиметься одночасному виробництву теплової та електричної енергії в когенераційних установках і заміщенню вуглеводневих видів палива.

Важливим заходом з реалізації стратегічних цілей у секторі альтернативних джерел енергії стане збільшення використання біомаси у генерації електро- та теплоенергії шляхом:

- стимулювання використання біомаси як палива на підприємствах, де біомаса вважається залишковим продуктом;
- інформування про можливості використання біомаси як палива в індивідуальному тепlopостачанні;

- сприяння створенню конкурентних ринків біомаси [5].

Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» та Енергетичної стратегії України до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» впровадження енергоефективних, ресурсощадних технологій, освоєння альтернативних джерел енергії визнається одним зі стратегічних напрямів інноваційної діяльності.

Зокрема, в Енергетичній стратегії України до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» передбачено:

- забезпечення реалізації проектів з децентралізації енергопостачання на місцевому рівні (на основі використання відновлюваної енергетики, «розумних мереж», підвищення енергоефективності);
- створення умов для формування системи з логістичного забезпечення та інфраструктури для збирання біологічної сировини та подальшого її транспортування;
- сприяння розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема малого і середнього підприємництва в енергетичній сфері та створення енергозабезпечуючих кооперативів [6].

На сьогодні розвиток сільських територій постає одним із найважливіших завдань для держави. Станом на 1.01.2018 р. в Україні

налічується 883 селищ міського типу та 28 378 сіл. Також створюються порівняно нові форми - об'єднані територіальні громади (у 2017 р. функціонувало 458 од.).

Чисельність населення України впродовж 1990-2017 рр. зменшилася більш як на 9 млн осіб, у тому числі сільського населення - на

понад 3,9 млн осіб. Станом на 1.01.2018 р. чисельність сільського населення становила близько 13 млн осіб [10].

Стосовно інфраструктури, то рівень газифікації сільських населених пунктів залишається недостатнім, адже на сучасному етапі газифіковано лише 14 733 сіл (табл. 2).

2. Рівень газифікації населених пунктів в Україні, 2014-2017 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017
Кількість населених пунктів, які мають водопровід:				
міста	456	457	457	397
селища міського типу	775	761	758	570
сільські населені пункти	6312	6225	6292	4709
газифіковані тільки природним та природним і зрідженим газом:				
міста	424	427	429	388
селища міського типу	631	637	646	562
сільські населені пункти	14391	14688	15175	14733
газифіковані тільки зрідженим газом:				
міста	29	28	26	19
селища міського типу	190	186	177	155
сільські населені пункти	12362	11998	11497	9981

Джерело: [10].

Газифікація сіл досить дороговартісна. Проте існує альтернативний шлях - створення енергозабезпечуючих кооперативів для виробництва пелет із соломи. Паливом можуть стати відходи від вирощування зернових та олійних культур.

На сьогодні ефективно використовують солом у котельнях підприємства в сусідній Польщі. Варто зазначити, що введені у країні в експлуатацію (фірмою «BIOS-BUD» Spzoo.) котли центрального опалення, які обігріваються солом'яною біомасою, досягають 80% ефективності [11].

Згідно зі статистичними даними, рівень надмірного виробництва соломи в Україні, яку можна використовувати в енергетиці, досягає 32 млн т, що в енергетичному еквіваленті становить 16 млн т кам'яного вугілля. Ці дані доводять, що енергетичне використання соломи може бути стратегічним елементом заміни імпортованих джерел енергії.

Енергетичне використання надмірного виробництва соломи призвело б до зниження імпорту природного газу на 12 млн м³ в рік. Можливе заощадження коштів у масштабах України могло б становити 4 млрд доларів США в рік. До того ж, упровадження діяльності, пов'язаної з виробництвом теплової енергії із соломи, дає можливість використовувати робочу силу, яка зосереджена неподалік від сировинних

джерел, що в результаті може сприяти підвищенню рівня життя сільського населення [11].

Варто наголосити, що заходи, пов'язані з енергетичним використанням соломи, підтримуються коштами, які Європейський Союз виділяє на охорону навколишнього середовища, охорону повітря, а також створення нових професій у межах програм розвитку [11].

В Україні теж існують аналогічні підприємства. Блочно-модульні котельні установки - найважливіший напрям виробництва МПВФ «Енергетик». Повністю автоматизовані водогрійні котельні установки теплопродуктивністю від 0,25 до 12,6 МВт створюються на технологічній основі водогрійних котлів.

Єдиний ресурс, який використовують майже повністю, - це лушпиння соняшнику. Усі заводи з виробництва соняшникової олії за рахунок спалювання лушпиння забезпечують себе тепловою енергією, а два з них навіть виробляють з нього електроенергію і продають її в загальну мережу. На це витрачається чверть або третина лушпиння, тоді як решта гранулюється або брикетується і продається на експорт (додатковий дохід від такого експорту в цілому по Україні - до 20 млн доларів у рік).

Приблизний вихід соломи при вирощуванні окремих видів зернових культур розраховував С. Дегодюк (табл. 3).

3. Вихід соломи та інших післяжнивних решток

Культура	Коефіцієнт перерахунку на солому
Пшениця озима та яра	1,6
Жито озиме та яре	2,0
Ячмінь озимий та ярий	1,3
Овес	1,5
Кукурудза на зерно	1,6
Просо	1,5
Гречка	3,0
Рис	2,0
Соняшник	2,0
Ріпак	2,0
Соя	1,5

Джерело: [5].

Шляхом обрахунків визначено, що у 2017 р. в Україні було вироблено 99 млн т

соломи зернових культур та понад 24,4 млн т соняшnikової соломи (табл. 4).

4. Обсяг виходу соломи в Україні, 2017 р., тис. т

Культура	Обсяг виробництва	Вихід соломи
Культури зернові та зернобобові	61916,7	99066,72
Соняшник	12235,5	24471

Джерело: [10].

Енергетичне використання соломи становить менше одного відсотка, а щодо відходів кукурудзи і соняшнику (крім лушпиння), то тут використання нульове. Таким чином, в енергозалежній Україні не використовується паливний ресурс вартістю 3-4 млрд дол. США.

Станом на 2018 р. 13 645 сіл в Україні залишаються негазифікованими. Вартість газифікації значна і для деяких сільських громад непосильна. Проте створення енергозабезпечуючих кооперативів із виробництва пелет з соломи може стати вирішенням для даних сіл проблеми забезпечення теплом. Солома в сільській місцевості наявна в досить великих кількостях, але вона не зручна для спалювання в пічках і котлах у негазифікованих селах. Створення енергозабезпечуючих кооперативів з переробки соломи в пелети може стати вирішенням цієї проблеми. Вартість однієї лінії з виробництва пелет на даний час становить 1,07 млн грн. На балансі більшості сільських рад перебувають незатребувані приміщення, в яких можна розмістити такі лінії, тобто сама лінія за підтримки громад сіл коштуватиме не більше 1,2 млн грн. Підвезення сировини можна здійснювати транспортом сільськогосподарських підприємств, що функціонують в межах сіл і будуть виступати постачальниками сировини, що дозволить мінімізувати вартість сировини. Ринкова вартість пелет із соломи на сьогодні коливається в межах

2-2,5 тис.грн/т, при створенні кооперативу його члени зможуть отримувати таке паливо за ціною 1,5-1,8 тис. грн за 1 т із мінімальними витратами на доставку. Адже лінії з виробництва пелет будуть розміщуватися у самих селах. Тобто одне домогосподарство, яке вкладе в створення кооперативу близько 5 тис. грн, може розраховувати на екологічно чисте тверде паливо за ціною максимум 2 тис. грн за 1 т з доставкою.

Проведені дослідження у сфері спалювання сухої соломи довели, що її енергетична ефективність/енергетична цінність від спалювання становить 15 мегаджоулів на 1 кг, тоді як енергетична цінність від спалювання вугілля формується на рівні 25-27 мегаджоулів на 1 кг. У середньому 2 кг соломи дорівнює приблизно 1 кг вугілля за енергоємністю. Солома являє собою джерело теплової енергії, технологія отримання якої вже добре опрацьована, як і технологія використання для спалювання вугілля, дерева, брикету тощо. Отже, 2 т соломи за енергетичною цінністю дорівнюють 1 т вугілля, проте 1 т вугілля нині коштує орієнтовно 7 тис. грн.

Для ефективнішого спалювання солом'яних пелет домогосподарства у сільській місцевості можуть перейти на опалення більш сучасними твердопаливними котлами, ціна на які коливається в межах 15-20 тис. грн, вони дорожчі, ніж газові, але не потребують додаткових вкладень на підведення

газу та повною мірою зможуть напіваавтоматично працювати на солом'яних пелетах.

Створення енергозабезпечуючих кооперативів дасть можливість вирішити сільським

громадам проблему газифікації сіл та зменшити енергозалежність країни (табл. 5).

5. Вартість створення енергозабезпечуючих кооперативів

Кількість негазифікованих сіл	13 645
Вартість будівництва однієї лінії	1,2 млн грн
Загальна вартість побудови котелень у негазифікованих селах	16,4 млрд грн
Участь держави в проекті	8,4 млрд грн
Участь сільського населення в негазифікованих селах (понад 7 млн осіб проживають у негазифікованих селах)	8 млрд грн
Фінансова участь із розрахунку на одне домогосподарство (1 750 000 домогосподарств)	4571 грн

Джерело: Розраховано автором.

Надзвичайно актуальне створення енергозабезпечуючих кооперативів у сільських громадах (особливо віддалених сіл), де існують проблеми з постійним енергопостачанням.

Варто зазначити, що управління розвитком енергозабезпечуючих кооперативів має ґрунтуватися на концентрації зусиль і коштів, спрямованих на інноваційний розвиток інституту кооперації як основи розвитку сільських територій.

Висновки. У результаті реалізації програми розвитку енергозабезпечуючих кооперативів в межах України можуть бути досягнуті наступні вигоди:

- зменшуються витрати на технологічні послуги, оскільки вони надаються за ціною, яка не перевищує собівартість;
- забезпечується тривале збереження продукції домогосподарств та збільшується дохід від її реалізації за рахунок використання сезонних коливань цін;
- з'являється можливість додатково залучити сторонні фінансові інвестиції під колективну гарантію членів енергозабезпечуючих кооперативів (інвестори можуть вкласти кошти в кооперативи з метою купівлі надлишків пелет);
- забезпечується сільське населення дешевими пелетами для обігріву приміщень;
- створюються умови для формування великотоварних партій продукції, підвищення її якісних показників;
- створюються нові робочі місця;
- підвищується енергетична незалежність економіки України;
- зростання ВВП;

– забезпечується стійкий розвиток домогосподарств.

Створення енергозабезпечуючих кооперативів дасть змогу підвищити ефективність аграрного виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, здійснювати проведення окремих технологічних операцій, а також збільшити прибутки від реалізації продукції; розширити доступ сільськогосподарських товаровиробників, особливо особистих селянських та фермерських господарств до агросервісних послуг, удосконалити для сільськогосподарських товаровиробників процес реалізації продукції, поліпшити соціальний захист сільського населення, підвищити рівень життя на селі.

Отже, відродження і розвиток українського села, стабільність та соціально-економічний добробут сільського населення неможливі без чітко сформованої стратегії. Одним із стратегічних напрямів розвитку сільських територій мають бути саме сільськогосподарські енергозабезпечуючі кооперативи. Цей напрям розвитку уможливить використання переваг великого товарного виробництва та врахування інтересів сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва й виробленої ним продукції і, як результат, розвитку сільських територій України.

Створення енергозабезпечуючих кооперативів дасть можливість сільським громадам вирішити проблему дороговартісної газифікації сіл та зменшити енергозалежність країни. Для втілення в життя цього задуму потрібно розробити організаційно-

економічні засади створення таких підприємств, а також відповідну універсальну проектно-кошторисну документацію для будів-

ництва та створення в межах сільських територій ліній з виробництва пелет.

Список бібліографічних посилань

1. В українському АПК налічується 610 працюючих кооперативів. URL : <https://usba.com.ua/v-ukrainskomuapknalichuetsia-610-pracuucih-kooperativiv>.
2. Галайко А. М. Фінансова підтримка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Інтелект XXI*. 2018. № 5. С. 28-31.
3. Гончарук І. В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 8. С. 56-67.
4. Горить солома: життєва ситуація у світі соціальних теорій. URL : <https://petrimazepa.com/burninggrass.html>.
5. Дегодюк С., Дегодюк Е., Литвінова О., Кириченко А. Стратегія застосування соломистих решток для удобрення та енергетичних потреб в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету*. 2013. № 17 (1). С. 205-211. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_act_2013_17%281%29_41.
6. Енергетична стратегія України до 2035 року: «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p>.
7. Калетник Г. М., Гончарук І. В. Складові розвитку сільських територій та моделі аграрного підприємництва і кооперації. *Розвиток малого і середнього підприємництва та кооперації на селі. Проблеми та перспективи: зб. матеріалів наук. конф. І навч.-практ. семінару*. Вінниця, 2015. С. 5 -17.
8. Котельні установки: блочно-модульні водогрійні котельні установи. URL : https://energetik.ua/ua/catalog/kotelni_ustanovki/bmvku/.
9. Логоша Р. В. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в галузі овочівництва. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 74-86.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Польська фірма пропонує використання соломи в якості джерела енергії. URL : <http://www.biowatt.com.ua/novosti/polska-firma-proponuye-vikoristannya-solomi-v-yakosti-dzherela-energiyi/>.
12. Про затвердження Стратегії з енергоефективності та енергозбереження на підприємствах, установах та організаціях, що належать до сфери управління ДАЗВ, на 2018-2020 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004767-18>.
13. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР; станом на 19 січня 2013 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.09.2019).
14. Програма розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва. URL : <http://www.vin.gov.ua>.
15. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 роки. URL : <http://coopunion.org.ua>.
16. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73.
17. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 50 с.
18. Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
19. Шпикуляк О. Г., Іванченко В. О. Досвід Німеччини у розвитку енергетичних кооперативів: перспективи для України. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 92 - 101.

References

1. V ukrainskomu APK nalichuietsia 610 pratsiuuichykh kooperatyviv [There are 610 cooperatives in the Ukrainian agro-industrial complex]. (n.d.). *The Ukrainian Stockbreeders Association*. Retrieved from: <https://usba.com.ua/v-ukrainskomuapknalichuetsia-610-pracuucih-kooperativiv> [In Ukrainian].
2. Halaiko, A.M. (2018). Finansova pidtrymka rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv [Financial support for the development of agricultural service cooperatives]. *Intelekt XXI*, 5, pp. 28-31 [In Ukrainian].
3. Honcharuk, I.V. (2017). Rol silskohospodarskykh kooperatyviv u zabezpechenni staloho rozvytku silskykh terytorii Vinnytskoi oblasti [The role of agricultural cooperatives in ensuring the sustainable development of rural areas in Vinnytsia region]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 8, pp. 56-67 [In Ukrainian].
4. Novikov, V. (2017). Horyt soloma: zhyttieva sytuatsiia u svitli sotsialnykh teorii [Straw burns: the life situation in the light of social theories]. *Petrimazepa*. Retrieved from: <https://petrimazepa.com/burninggrass.html> [In Ukrainian].
5. Dehodiuk, S., Dehodiuk, E., Litvinova, O., & Kyrychenko, A. (2013). Stratehiia zastosuvannia solomystykh reshtok dlia udobrennia ta enerhetychnykh potreb v Ukraini [Strategy for the use of straw residues for fertilizers and energy needs in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 17 (1), pp. 205-211 [In Ukrainian].
6. Enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku: "Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist": Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.08.2017 № 605-r. [Ukraine's energy strategy for 2035: security, energy efficiency, competitiveness: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.08.2017, No. 605-p]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p> [In Ukrainian].
7. Kaletnik, H.M. & Honcharuk, I.V. (2015). Skladovi rozvytku silskykh terytorii ta modeli ahrarnoho pidpriemnytstva i kooperatsii [Components of rural development and models of agricultural entrepreneurship and cooperation]. *Rozvytok maloho i serednoho pidpriemnytstva ta kooperatsii na seli. Problemy ta perspektyvy: zb. materialiv nauk. konf. I navch.-prakt. seminaru. - Development of small and medium-sized enterprises and rural cooperatives. Problems and prospects: collection of materials scientific conference and teaching practice: workshop*. (pp. 5-17). Vinnytsia [In Ukrainian].
8. Kotelni ustanovky: blochno-modulni vodohriini kotelni ustanovky [Boiler installations: block-modular boiler installations]. *Energetik*. Retrieved from: https://energetik.ua/ua/catalog/kotelni_ustanovki/bmvku [In Ukrainian].
9. Lohosha, R.V. (2017). Stan ta perspektyvy rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv v haluzi ovochivnytstva [Status and prospects of development of agricultural service cooperatives in the field of vegetable production]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 9, pp. 74-86 [In Ukrainian].
10. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
11. Polska firma proponuje wykorzystanie solomy v yakosti dzherela enerhii [The Polish firm proposes to use straw as an energy source]. (n.d.). *Biowatt*. Retrieved from: <http://www.biowatt.com.ua/novosti/polska-firma-proponuye-vikoristannya-solomi-v-yakosti-dzherela-energiyi> [In Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Stratehii z enerhoefektyvnosti ta enerhozberzhennia na pidpriemstvakh, ustanovakh ta orhanizatsiakh, shcho nalezhat do sfery upravlinnia DAZV na 2018-2020 roky [On the approval of the energy efficiency and energy saving strategy at the enterprises, institutions and organizations belonging to the field of management of SASP for 2018-2020]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004767-18> [In Ukrainian].

13. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 469/97-VR [On agricultural cooperation: Law of Ukraine dated 17.07.1997, No. 469/97-BP]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].
14. Prohrama rozvytku osobystykh selianskykh, fermerskykh hospodarstv, kooperatyvnoho rukhu na seli ta doradnytstva [Program for the development of personal peasant, farms, cooperative movement in the countryside and advisory services]. *Official website of Vinnytsia Regional State Administration*. Retrieved from: <http://www.vin.gov.ua> [In Ukrainian].
15. Prohrama rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv Ukrainy na 2013-2020 roky [Development program of agricultural service cooperatives of Ukraine for 2013-2020]. (n.d.). *Soorunion*. Retrieved from: <http://soorunion.org.ua> [In Ukrainian].
16. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2019). Instytucjonalnyi analiz rozvytku pidpryyemnyctva v agrarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt [Institutional analysis of entrepreneurship development in agricultural sector of economy: methodical aspect]. *Ekonomika APK*, 6, p. 73 [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., & Zaiats, V.M. (2013). *Strategichni napryamy rozvytku pidpryyemnyctva i kooperaciyi v silskomu gospodarstvi na period do 2020 roku* [Strategic directions for the development of entrepreneurship and cooperation in agriculture for the period up to 2020]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
18. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., & Malik, M.Y. (2017). *Rozvytok malykh agrarnykh pidpryyemstv u rynkovomu instytutsijnomu seredovyshhi: indykatory ta efektyvnist: monografiya* [Development of small agricultural enterprises in a market institutional environment: indicators and efficiency: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
19. Shpykuliak, O.H. & Ivanchenko, V.O. (2018). *Dosvid Nimechchyny u rozvytku energetychnykh kooperatyviv: perspektyvy dlya Ukrainy* [German experience in the development of energy cooperatives: prospects for Ukraine]. *Ekonomika APK*, 8, p. 92 [In Ukrainian].

Hontaruk Ya.V. Prospects for development of energy cooperatives in the countryside

The purpose of the article is outline prospects of creating energy cooperatives to provide processing straw into pellets for household needs, as well as to highlight prospects for implementing a program of agricultural energy cooperative developments.

Research methods. In the research process were used such methods as analysis and synthesis (for research components of state support of agricultural service cooperatives (ASC)), monographic method (for analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists on problems of ASC development), abstract and logical (for theoretical generalizations and formulation of conclusions and proposals on conducted research).

Research results. Problems and prospects of development of agricultural energy cooperatives and directions of their state support in Ukraine were investigated. Positive experience of state support of service cooperation on an example of "Program of development of personal peasant, farms, cooperative movement in the countryside and advisory services for 2016-2020" of Vinnytsia region was considered.

Elements of scientific novelty. Options for integrating households into more integrated economic forms were further developed. Priority of the development of energy cooperation in agriculture aimed at improving the state's energy independence and development of alternative energy sources was justified. Economic feasibility of establishing energy cooperatives was substantiated.

Practical significance. Prospects for the creation of cooperatives for the provision of services for straw processing for the energy needs of agribusinesses and rural people were defined. Prospects for the implementation of development program of agricultural energy cooperatives within Ukraine were highlighted. *Tabl.: 5. Figs.: 1. Refs.: 19.*

Keywords: energy cooperative; agriculture; agricultural service cooperative; farm; personal peasant farm; state support.

Hontaruk Yaroslav Viktorovich - lecturer of the agrarian management department, Vinnytsia National Agrarian University (3, Pyrohova st., Vinnytsya)

Email: e050122015@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

Гонтарук Я.В. Перспективы развития энергообеспечивающих кооперативов на селе

Цель статьи - рассмотреть перспективы создания энергообеспечивающих кооперативов относительно оказания услуг по переработке соломы на пеллеты для нужд домохозяйств, а также перспективы реализации программы развития сельскохозяйственных энергообеспечивающих кооперативов.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие методы, как анализ и синтез (при исследовании составляющих государственной поддержки сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов), монографический (анализ научных достижений украинских и зарубежных ученых по проблемам развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов), абстрактно-логический анализ (теоретические обобщения и формулирование выводов и предложений по результатам проведенного исследования).

Результаты исследования. Освещены проблемы и перспективы развития сельскохозяйственных энергообеспечивающих кооперативов и направления их развития в Украине. Проанализирован положительный опыт государственной под-

держки обслуговуючої кооперації на прикладі «Програми розвитку личних крест'янських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та консультування на 2016-2020 роки» Вінницького регіону.

Елементи наукової новизни. Отримали подальше розвиток варіанти інтеграції господарств населення в більш укрупнені господарські форми. Аргументовано пріоритетність розвитку енергоснабжаючої кооперації в сільському господарстві, направленої на посилення енергонеадекватності держави та розвитку альтернативних джерел енергії. Обґрунтовано економічну доцільність створення енергообслуговуючих кооперативів.

Практична значимість. Мотивовані перспективи створення кооперативів стосовно надання послуг по переробці соломи для енергетичних потреб агропідприємств та сільського населення. Вказано перспективи реалізації програми розвитку сільськогосподарських енергообслуговуючих кооперативів в межах України. Табл.: 5. Илл.: 1. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: енергообслуговуючий кооператив; сільське господарство; сільськогосподарський обслуговуючий кооператив; фермерське господарство; особисте крест'янське господарство; державна підтримка.

Гонтарук Ярослав Вікторович - викладач кафедри аграрного менеджменту, Вінницький національний аграрний університет (г. Вінниця, ул. Пирогова, 3)

E-mail: e050122015@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

Фахове рецензування: 25.10.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Гонтарук Я.В. Перспективи розвитку енергозабезпечуючих кооперативів на селі. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 105 – 114.

* * *

Новини АПК

У січні-вересні 2019 року оборот торгівлі агропродукцією між Україною та ЄС сягнув рекордних 7,5 млрд дол. США - Микола Пугачов

У січні-вересні 2019 р. оборот торгівлі сільськогосподарськими товарами між Україною та Європейським Союзом збільшився проти минулорічних показників за відповідний період на 23% і сягнув рекордного показника 7,5 млрд дол. США, повідомив заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», член-кореспондент НААН Микола Пугачов.

Він зазначив, що позитивне сальдо склало 3,2 млрд дол. США.

Найбільшими торговельними партнерами для України в ЄС залишаються сім країн - Нідерланди, Польща, Німеччина, Іспанія, Італія, Франція та Бельгія.

На помітне місце в рейтингу претендує Бельгія, з якою у порівнянні з аналогічним періодом минулого року обсяги взаємної торгівлі України аграрною продукцією збільшились на 19% - до 401 млн дол. США, зазначив експерт.

Сукупна частка цих семи країн становить близько 4/5 обороту взаємної торгівлі сільськогосподарськими товарами. Очевидно, потенціал у цій сфері щодо решти країн для України далеко не вичерпаний, наголосив Микола Пугачов.

За його словами, основні обсяги поставок до Європи Україна забезпечує за рахунок зернових та олійних культур, а також соняшникової олії і макухи.

За даними на середину жовтня, у 2019 р. вітчизняні експортери вже повністю використали безмитні експортні квоти на поставки до Європейського Союзу меду (основна і додаткова), цукру, ячмінної крупи і борошна, обробленого крохмалю, консервованих томатів, яблучного і виноградного соків, кукурудзи (основна і додаткова), пшениці, м'яса птиці та вершкового масла.

Як і в попередні роки, значна частка квот залишається з нульовим або незначним відсотком використання. А це означає, що вітчизняні виробники агропродовольчої продукції не готові повною мірою реалізувати свій експортний потенціал на європейському ринку, зауважив експерт.

Загалом, при збереженні існуючих тенденцій Україна за результатами повного 2019 року встановить новий рекорд в аграрному експорті до Євросоюзу, спрогнозував Микола Пугачов.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»